

GAÜN
İİBFD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of Gaziantep University Faculty of
Economics and Administrative Sciences

**GAÜN
İİBFD**

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 2651-267X

Journal of Gaziantep University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Cilt *Volume* 3 / Sayı *Number* 2 / Ay *Month* Aralık *December* / Yıl *Year* 2021

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
GAÜNİİBFD

JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
AT THE UNIVERSITY OF GAZİANTEP
JFEASGAUN

ISSN: 2651-267X

**GAÜNİİBFD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
JFEASGAUN IS A PEER-REVIEWED JOURNAL.**

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors.

Dergi İmtiyaz Sahibi:
Journal Executive Owner

Prof. Dr. Yakup Bulut

Yayın Kurulu:
Editorial Board

Doç. Dr. Ömer Faruk Rençber
Doç. Dr. Mehmet Aytekin
Doç. Dr. Harun Şahin
Doç. Dr. Mehmet Fatih Buğan
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Aksoy
Dr. Öğr. Üyesi Şemsettin Çiğdem

Baş Editör:
Editor in Chief

Doç. Dr. Ömer Faruk Rençber

Editörler:
Editors

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Aksoy

Editör Yardımcıları:
Deputy Editors

Arş. Gör. Dr. Coşkun Soysal
Arş. Gör. Uğur Ülger

Sekreteryä:
Secretary

Arş. Gör. Muhammed Miraç Aslan

Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (GAÜİİBFD)
Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin ulusal resmi **hakemli bilimsel**
dergisidir. **Mayıs** ve **Aralık** aylarında olmak üzere altı ayda bir ve yılda iki kez
yayınlanır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı; İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) alanlarında bilimsel bilgi
üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, Yeni bir bilimsel yöntem geliştiren
veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer
vermeyi amaçlamaktadır.

Derginin kapsamı İİBF alanı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Dergide, İktisat, İşletme,
Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri,
Maliye ve Uluslararası İlişkiler alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki çalışmalar
yayınlanır.

DANIşMA KURULU

Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkadir Baharçiçek	(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup Bulut	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Kanyılmaz	(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanifi Aslan	(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Arslan	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Refik Korkusuz	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Uçar	(Biruni Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris Demir	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Yıldırım	(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)

İletişim:
Correspondence

Doç. Dr. Ömer Faruk Rençber
Gaziantep Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

e- posta:
e-mail

miracaslan@gantep.edu.tr

İnternet Sayfası:
Web Page

<https://dergipark.org.tr/gauniibf>

İÇİNDEKİLER

Yıl: 2021, Cilt: 3, Sayı: 2, Ay: Aralık

Araştırma Makalesi

Göksel TİRYAKİ

**TÜRKİYE’NİN SURİYE İLE KOMŞU İLLERİ ÖRNEĞİNDE SİĞİNMACILARIN
BANKACILIK ÜZERİNE MUHTEMEL BAZI**

ETKİLERİ.....59-74

Araştırma Makalesi

Alper ASLAN ve Bilge ÇİPE

KRİPTO PARA PİYASASINDA ZAYIF FORMDA ETKİNLİK

SINAMASI.....75-90

Araştırma Makalesi

Ash GEZEN

**TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN MEVDUAT BANKALARININ ENTROPİ VE WASPAS
YÖNTEMLERİ İLE FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ, 2016-**

2020.....91-111

Araştırma Makalesi

Hakan GÜVENER ve Abdulkadir GÜMÜŞ

**TAŞERONDAN KADROYA GEÇİŞİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYİNE ETKİSİ:
BİR ÜNİVERSİTE HASTANESİ**

ÖRNEĞİ.....112-136

Araştırma Makalesi

Ahmet KÂHİLOĞULLARI ve İrem ERASA AKÇA

CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE

ÖRNEĞİ.....137-151

Araştırma Makalesi

Nagehan ÖNER ve Ömer Faruk İŞCAN

STRATEJİK LİDERLİK İLE YENİLİK YÖNETİMİ ARASINDAKİ

İLİŞKİ.....152-172

2019

GAÜNİİBFD

CONTENTS

Year: 2021, Volume: 3, Number: 2, Month: December

Research Article

Göksel TİRYAKİ

**SOME POTENTIAL IMPLICATIONS OF REFUGEES OVER BANKING: A CASE OF
TURKEY'S BORDER PROVINCES WITH
SYRIA.....59-74**

Research Article

Alper ASLAN & Bilge ÇİPE

**EFFECTIVENESS TEST IN THE CRYPTO MONEY MARKET IN WEAK
FORM.....75-90**

Research Article

Ash GEZEN

**PERFORMANCE ANALYSIS OF DEPOSIT BANKS OPERATING IN TURKEY BY ENTROPY
AND WASPAS METHODS, 2016-
2020.....91-111**

Research Article

Hakan GÜVENER & Abdulkadir GÜMÜŞ

**THE EFFECT OF ASSIGNMENT FROM THE SUBCONTRACTOR FIRM TO STAFF ON THE
LEVEL OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A UNIVERSITY HOSPITAL
SAMPLE.....112-136**

Research Article

Ahmet KÂHİLOĞULLARI & İrem ERASA AKÇA

**THE RELATIONSHIP BETWEEN CURRENT DEFICIT AND BUDGET DEFICIT: THE CASE
OF TURKEY.....137-151**

Research Article

Nagehan ÖNER & Ömer Faruk İŞCAN

**THE RELATIONSHIP BETWEEN STRATEGIC LEADERSHIP AND INNOVATION
MANAGEMENT.....152-172**

2019

GAÜNİİBFD

SOME POTENTIAL IMPLICATIONS OF REFUGEES OVER BANKING: A CASE OF TURKEY'S BORDER PROVINCES WITH SYRIA

Göksel TİRYAKİ¹

Abstract

Asylum seekers, refugees and immigrants generally may not be officially counted or controlled by legal authorities almost in every place in the world. Recent Syrian refugee influx was not a typical immigrant flow and its main cause was not an economic motive. After beginning Syrian domestic conflict, in a couple of years, millions of Syrians left their lands because of security reasons. Turkey and particularly her Syrian border provinces are key immigration destination and the most important host places for millions of Syrian refugees. As a research field, beyond effects of their financial and social burdens, impacts of immigrants and refugees on local banking volumes are still rarely addressed issue in the economic literature. In this study, findings of related economic and immigration literature are summarized. In addition, after Syrian refugee crisis, some useful and traditional banking data is collected, visualized and analyzed for Turkish border provinces with Syria. Turkish Banks data may imply that there can be some kind of relationship between official Syrian refugee numbers and bank deposits and other banking activities of Turkey's border provinces with Syria. However, there are some deficiencies in banking data of these provinces. In our opinion, there is a need for further field research to provide additional detailed data and modelling in order to get more meaningful and reliable inferences. Particularly, additional and detailed time series in banking data of these provinces, also direct banking activities observations of refugees from of these border provinces are very significant and necessary for this kind of research area.

Keywords

Immigration
Refugees
Asylum Seekers
Banking
Deposit

Article Info

Research Article
Received: 04.05.2021
Accepted: 08.08.2021
Online Published: 01.12.2021

¹ Dr., Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). e-posta: gtiryaki@bddk.org.tr, ORCID: 0000-0002-9689-0620.

TÜRKİYE'NİN SURİYE İLE KOMŞU İLLERİ ÖRNEĞİNDE SIĞINMACILARIN BANKACILIK ÜZERİNE MUHTEMEL BAZI ETKİLERİ

Öz

Siğınmacılar, mülteciler ve göçmenler genellikle dünyanın hemen her yerinde yasal otoriteler tarafından resmi olarak her zaman sayılamayabilir veya kontrol edilemeyebilir. Son yıllardaki Suriyeli mülteci akını, tipik bir göç olayı olmayıp bu göçün ana nedeni ekonomik sebepler değildi. Suriye iç savaşı başladıktan sonra kısa süre içinde milyonlarca Suriyeli güvenlik nedeniyle topraklarını terk etti. Türkiye, özellikle de Suriye sınırındaki illeri, ana göç güzergâhı ve milyonlarca Suriyeli mülteci için en önemli ev sahibi oldu. Bir araştırma alanı olarak, finansal ve sosyal yüklerinin etkilerinin ötesinde, göçmen ve mültecilerin yerel bankacılık hacmine etkileri, ekonomi literatüründe hâlâ pek değinilmeyen konulardandır. Bu çalışmada, ilgili ekonomi ve göçmenlik literatürünün konuya ilişkin mevcut bulguları özetlenmiştir. Buna ek olarak, Suriyeli mülteci krizinden sonra, bazı geleneksel bankacılık verileri toplanmış, görselleştirilmiş ve Suriye ile sınır iller baz alınarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, göçmenlerin ekonomik faaliyetleri ve finansal varlıkları ile ilgili olarak, bu çalışma, özellikle gelecekteki ayrıntılı ve saha araştırmaları için bazı önemli çıkarımlar ve sonuçlar sunmayı amaçlamaktadır. Mevcut Türk bankacılık sistemi verileri, resmi Suriyeli mülteci sayıları ile banka mevduatları ve Türkiye'nin Suriye ile sınır illerindeki diğer bankacılık faaliyetleri arasında bir tür bağlantı olabileceğini ima edebilecek gibi durmaktadır. Bununla birlikte, il bazındaki mülteci ve bankacılık verileriyle ilgili bazı zorluklar ve karmaşıklıklar olduğu düşünülmektedir. Kanımızca daha anlamlı ve güvenilir çıkarımlar elde etmek için daha fazla saha araştırmasına ve detaylı ilave verilere ve modellemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle bu sınır illeri bazında mültecilerin doğrudan bankacılık faaliyetleri hakkında ilave ve detaylı tarihsel zaman serileri önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Göç
Mülteciler
Siğınmacılar
Bankacılık
Mevduat

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 04.05.2021
Kabul Tarihi: 08.08.2021
E-Yayın Tarihi: 01.12.2021

Introduction

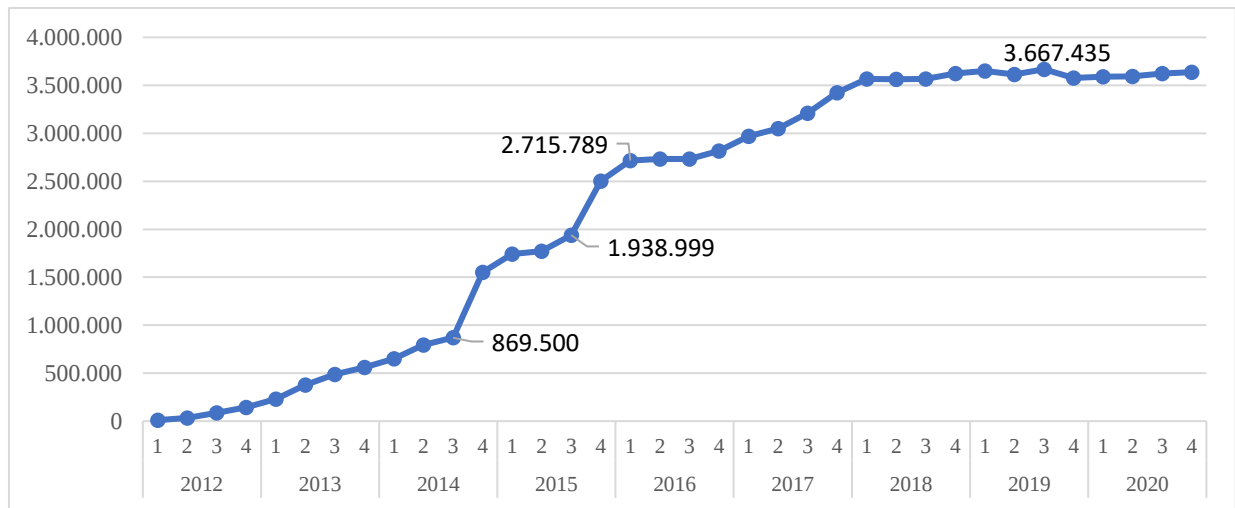
Immigration is one of the important consequences of global inequalities and conflicts worldwide. Especially terrorist activities, civil wars and poverty are major reasons of the immigration problem, which cannot be evaluated and analyzed simply by official statistics. Inherently, asylum seekers, refugees and immigrants may not be counted and controlled by official authorities accurately. For instance, Syrian refugee influx is neither a typical immigrant flow nor did it arise from economic reasons. This crisis stemmed from security concerns and the civil war. Therefore, influx of refugees has been very rapid and in large scale shortly after beginning of the domestic instabilities in Syria. Turkey and particularly her Syrian border provinces are key immigration destination and the most important host places for Syrian refugees. Immigrants from Syria have brought a significant fiscal and social burden on Turkey in spite of their economic contributions. For Syrian refugees, immigration was a matter of life safety. While they were obliged to leave behind their properties and lands in hurry under such circumstances, theoretically, they still can carry their moveable valuables such as money, gold etc. Especially, in a case of mass immigration, which is

considered to be temporary and headed to a neighboring country, such migration can be perceived as value transfer as well, at least for some of the immigrants. Because this dramatic situation totally stems from urgent security and life concerns, in fact, some refugees can have significant financial resources. Some part of Syrian population, particularly those residing in border provinces, immigrated to Turkey massively or as a whole with all social classes. Still, near half of Syrian refugees in Turkey has been living in five border provinces of Turkey. One can reasonably expect that some of Syrian refugees hope to return to their homeland in the near future. In addition, many of them could have been working legally or illegally in these border provinces, especially since 2015. These immigrant workers and their families could earn salaries or wages in excess of their daily needs. It is known that some Syrian businesspersons and entrepreneurs, especially after refugee crisis, invested directly much more or opened small business units. Do Syrian refugees in these border provinces deposit their money in the Turkish banks? Could their companies or individual business units directly or indirectly borrow loans from the Turkish banks? If yes, to what extent?

In this study, Syrian refugee crisis and potential economic and financial impacts of Syrian refugees are examined with a special focus on Turkey's border provinces. We first discuss and present main results of the relevant literature. We also collect and present important financial data related to immigrants. Specifically, we collected and analyzed deposit data of the Turkish Banking System and non-resident depositors from the database of Turkish Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA, 2021). The BRSA database (accessible through its website) includes data on credit and deposits at the provincial level for the Turkish banks. While mainly using and analyzing these important financial data and other Syrian refugee figures, we try to draw some conclusions regarding the dynamics of deposits with the banks in border provinces. In this context, we evaluate the probable meaning of these financial data and point out some implications for the possible future research in this field.

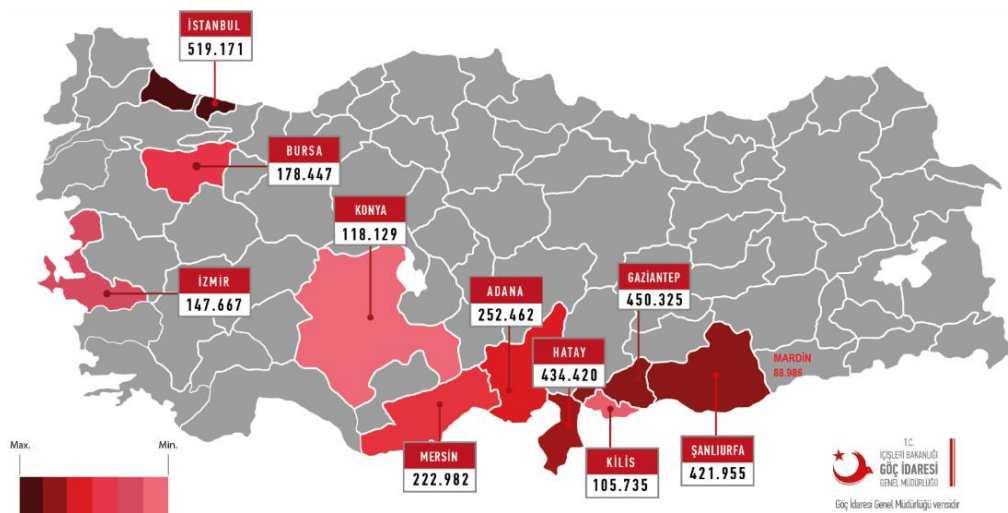
1. Syrian Refugees Hosted in Turkey

After its start in 2011 the Syrian Civil War caused one of the most dramatic and historic humanitarian crises in the World. According to The United Nations Refugee Agency, as of January 2021, there are 5.576.422 Syrian refugees around the World. Officially, 3.643.704 Syrian refugees are currently hosted in Turkey (UNRA, 2021), the northern neighbor of Syria. After Syrian refugee crisis slowly began in 2012, starting in 2014, it turned to catastrophic numbers. In terms of official numbers of hosted refugees in Turkey, this distressing and overwhelming situation can be easily seen from **Graph 1**.

Graph 1: Official Syrian Refugees in Turkey (Source: The United Nations Refugee Agency)

Graph 2, below, as of 13 January 2021, is taken from the web site of the Republic of Turkey, Ministry of Interior (Ministry of Interior, 2021).

Source: The Directorate General of Migration Management of Turkey (Ministry of Interior, 2021)

Graph 2: The First 10 Turkish Provinces with The Most Hosted Syrian Refugees

Graph 2 exhibits current distribution of refugees. Turkey's four border provinces are still hosting most of the Syrian refugees. Turkey has five border provinces with Syria, namely Hatay, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa and Mardin. Since the beginning, these five border provinces have been the front line of Syrian refugee influx. **Table 1** below shows the proportion of Syrian refugees to population of these provinces as of December 2016 and January 2021.

Table 1: Proportions of Syrian Refugees in the Border Provinces of Turkey (%)

	Gaziantep	Hatay	Şanlıurfa	Mardin	Kilis
Syrian Refugees / Native Populations of Province (2021/1)	21,8	26,6	20,3	10,6	74,1
Syrian Refugees / Native Populations of Province (2016/12)	16,1	24,4	20,9	11,7	93,5

Kilis, Hatay, Gaziantep and Şanlıurfa provinces have the highest Syrian refugee concentration in Turkey. In addition, as of the beginning of 2021, Syrian refugee concentration in Mardin is the seventh after Mersin and Adana provinces. According to official statistics, these five border provinces host 41% of all Syrian refugees in Turkey as of beginning of January 2021. In the middle of Syrian refugee influx, as of December 2016, this ratio was 47 (Ministry of Interior, 2021). In short, these five border provinces, especially four of them, have been heavily exposed to significant number of Syrian refugees since 2013. As all these statistics are taken from official sources, they do not reflect unrecorded and illegal refugees in these provinces and in Turkey.

2. Literature Review

In 2015 -2016, particularly after Brexit and during presidential election campaigns in some western countries, immigration policy became “hot-button issue” in both sides of the Atlantic (Guerreiro et al., 2020). Actually, economic and social impacts of migration are not a new academic topic and un-studied area. However, many researches in this area were mainly related to economic and social effects of immigration with a special focus on the host countries’ employment and wage levels. Also, public finance burden of host countries is another hot immigration topic for many cases. It cannot be argued that all these issues are insignificant or unrelated. On the contrary, all these topics are very important for all societies worldwide; however, these are not the only effects of the international immigration. For instance, Borjas (1995) emphasized that fiscal burdens, redistribution of wealth and economic benefits of immigration are significant issues for both native people and immigrants depending on the distinct approaches. Chiswick (1988) underlined that besides legal immigrants, illegal immigrants have the impact over *“both the level of income and the distribution of income”* in the United States. Chiswick (1988) stressed that in spite of importance and difference of their skill levels and occupational characteristics, legal or illegal refugees share domestic welfare and social benefits with natives. That’s why legal or illegal immigration issue is always an important agenda and discussion topic in the societies, especially in the western welfare states.

Coppel et al. (2001) studied immigration data of selected OECD countries with a focus on labor markets, government budgets, a solution to ageing populations and development effects. Although final impacts could be changed by different immigration policies and practices, the research presents that immigration can provide little net benefits to the host countries. They claimed that previous immigrants have not affected significantly so far employment of citizens in the selected western countries, but they may be beneficial for the overall economies. In addition, they suggest that to encourage economic developments in source countries of migration may be a useful tool for reducing immigration flow. Kerr and Kerr (2011) summarized empirical findings and analysis related to the economic impacts of immigration particularly in the Northern Europe. According to their research, the wage and employment comparisons of immigration to the Western World are evaluated and seen by many analyses as main issue and success criteria. While the US literature generally focused on salaries, many European researchers studied integration of immigrants to host societies. Researchers claimed that the probability of negative effect of immigrants to the labor market of the host country and the severity of this impact is often lower than what is perceived by the native public. However, some researches exhibit that

less skilled native population and first groups of immigrants may be affected negatively and largely in the labor market of the host country. Especially in the Europe, immigrants cannot use social benefits substantially and their financial burden for public finance of the host country is very limited.

Guerreiro et al. (2020) argued that some research showed that the net economic outcome of immigration is a *“positive surplus for the native population as a whole”*. In addition, they asked although the industrialized world has great technological capacities and provides conditions that are more efficient to all workers relative to the developing countries, why would not these developed countries allow to immigrants for easily coming to their land. They implied that analyses, which consists of *“immigration surplus”* usually, depend on homogeneity of domestic population in a country. Besides, these types of researches do not count the effect of income redistribution over the domestic people and immigrants. Actually Guerreiro et al. (2020) analyzed a modern economy operated by low and high skilled workers. Skill level of immigrants is an important matter. Therefore, they pointed out: *“The optimal immigration policy is quite different when discriminating between immigrants and natives is infeasible. Free immigration is no longer optimal and there is a role for immigration quotas. The optimal immigration policy may feature free immigration for high-skill workers. In our analysis, we assume that governments care only about the welfare of the current citizens. Some degree of altruism towards immigrants would go a long way towards transforming the lives of many people around the world.”* As mentioned here and we will see in detail in the following sections, Turkey’s performance to host 3,5 million Syrian refugees in its land officially can be described as *“altruism”*. On the other hand, Giuliano and Tabellini (2020) asserted, *“Immigration to Europe and the US has met with a heated political backlash in recent decades, but the long-term impact of immigration on political ideology not well understood.”* They studied the relationship between massive immigration 1910 – 1930, especially from Western Europe to the United States and its political impact in historically immigrant society of the US. Finally, they argued that immigration is beyond its economic and financial effects and the process of assimilation for native nations. Actually, immigration process and its results are also a great political and social phenomenon and it seems as transformative factor for all societies. Battisti et al. (2014) calibrated a model using the average immigration data from 20 OECD countries under two different scenarios. These scenarios analyzed that current situation and without immigrants condition during the ten years period in the observed countries in terms of welfare of native population. They present that immigration does not cause deterioration in labor market for citizens in many circumstances. In fact, the job creation effect of immigration can be positive. However, they pointed out some significant risk in that research. Too many unemployed and unskilled immigrants can threaten this kind of positive impact. On the one hand, the immigration policies of these 20 OECD countries are assumed very selective, documented, legal and limited. On the other hand, in a massive immigration influx (for instance, in the short term, a significant number of asylum seekers and refugees), like Syrians to Turkey after 2015, the whole picture would be dramatically different.

After escalation of the Syrian crisis in 2012, Syria’s almost all neighbor countries and partially Europe was influenced by new mass refugee flow. Hatton (2016) pointed out this subject: *“The Syrian exodus has created a crisis that has thrown the existing European asylum system into chaos and has led to an increasingly polarised debate over extemporised solutions.”* Similarly, *“According to the EU Border agency, Frontex, these unauthorised border crossings increased from 95.000 in 2011 to 1,82 million in 2015.”* The author indicated fundamental

reasons of emigration and the importance of human right and political situations and economic conditions of origin countries of immigrants. Additionally, Hatton (2016) mentioned that shortly after Syrian crisis, deteriorating perception of native people in the Western Europe against illegal immigrants might be a significant factor for reasonable and potential resettlement solutions of current massive asylum seekers. The author emphasized inadequacies of asylum system of Europe. Basic policy implications as solution for this refugee crisis in Europe can be summarized as strengthened border control, gaining public support in European countries and sharing burdens in destination countries.

A discussion paper from IMF (Aiyar et al., 2016) analyzed the latest surging of asylum seekers to Europe and its economic impacts in detail, particularly after Syrian refugee crisis. The authors mentioned that recent asylum seekers are mostly from Syria via Turkey and the Mediterranean Sea to Europe. They concluded that although the past global cases exhibited significant lessons for the economic impacts of emigration, this new refugee flow is different. Past episodes were generally economic migration; this new flow is basically based on asylum seeking. Both have distinctive aspects. In the short term, the inflow of asylum seekers has potential growth effect for a nation's GDP. The practice of replacing native employees with immigrants is generally rare and temporary. However, in the end, integration of refugees to the society is important for the labor market and the economy. Host countries can apply some economic, social and educational policies and programs in order to integrate refugees to the domestic population more easily. In terms of financial inclusion perspective, the authors said that although easily accessible financial services for immigrants can assist their integration to native society, there are some legal, cultural, infrastructural and cost issues. In spite of these obstacles, many legal immigrants have a bank account in Europe, but they may pay higher interest rates and fees than natives. A working paper from OECD (Atkinson and Messy, 2015) examined remittances from host to home countries of immigrants, financial education and inclusion levels of immigrant families. The authors stressed that remittances of immigrants are significant for some low-income economies/countries. In addition, they proposed that comprehensive financial education and inclusion are very important tools for immigrant families in terms of empowering immigrants and its home countries' economies.

As seen from examples from the literature, academic and practical works of immigration are mainly focused on employment, government budget and the labor market impacts and financial burdens of immigrants. In addition, many researches are often not concerned with influx of asylum seekers or mass refugees' flow; they generally analyzed legal and documented immigrants and their economic effects and integration problems. In that context, in a new thesis, Runyun (2020) emphasized: *"The current literature which analyzes the relationship between mass migration and credits, saving, and capital movement, we can realize that there is a deficiency of studies that focus on the effect of migration and refugee influx on credits and savings in terms of direct and indirect channels."*

In Turkey, many theses and research papers, especially after 2018 and by researchers from universities located in border provinces, focused on Syrian refugees and their economic impacts. In line with the existing literature, the researches and papers of the Turkish researchers are mostly interested in issues of employment, fiscal and other general macroeconomic effects of refugees and their integration with native population. See, for example, Karadeniz (2016), Kuzucu (2018), Öztürk and Çoltu (2018), Sezgin (2019), Paksoy

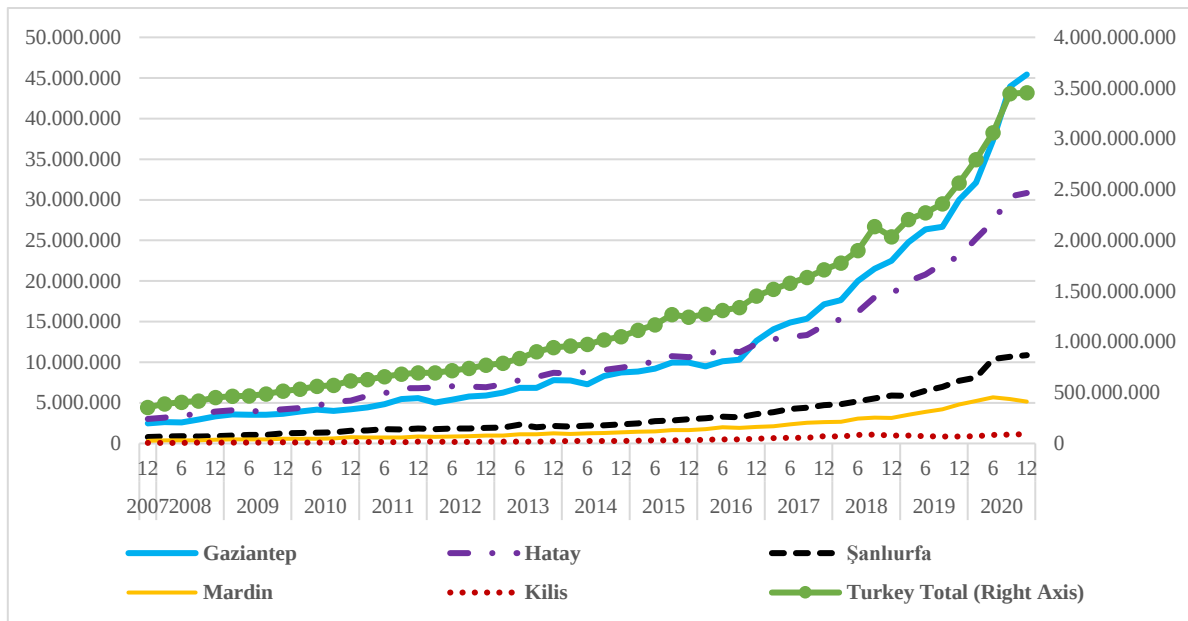
and Başdağ (2019), Kutlu (2019). Another popular and important research subject is entrepreneurship and its effect to local economies and contribution to integration efforts, including Yıldız (2017), Duman (2019), Rahal (2019), Akyol (2019), Alahmad (2020), Özaydın and İlgaži (2019). According to some of these studies, difficulties in accessing banking activities for Syrian refugees in Turkey (Yıldız, 2017), not being able to get loans from banks for Syrian entrepreneurs (Duman, 2017), not adequate financing opportunities for Syrian immigrant businessmen (Rahal, 2019; Akyol, 2019) can be seen significant factors for success and integration of refugee entrepreneurship.

Additionally, Runyun (2020) pointed out that *“there is no complete work on the long-run indicators of the overall economic wealth, development, capital movement, savings, and credit usage in the case of Turkey”* in relation to Syrian refugees. In that regard, Runyun (2020) analyzed effect of Syrian refugees to capital movement in Turkey with 2013-2018 the data of Turkish Banks. His results show that Syrian refugees can provide positive effect for individual loans and total deposit savings in Turkey. However, in terms of total commercial credits and deposits, there is no significant impact. In addition, while Runyun (2020) reached these results, increasing consumer credits and US dollar deposit accounts in Turkey are critical factors in his analysis.

To sum up, in the light of all these literature findings and evaluations, we try to analyze some significant data of the Turkish Banking System in order to exhibit the possible effects of mass refugee influx to the host and neighbor counties in terms of their financial consequences.

3. Turkish Provinces with Syria and Their Bank Deposit Data

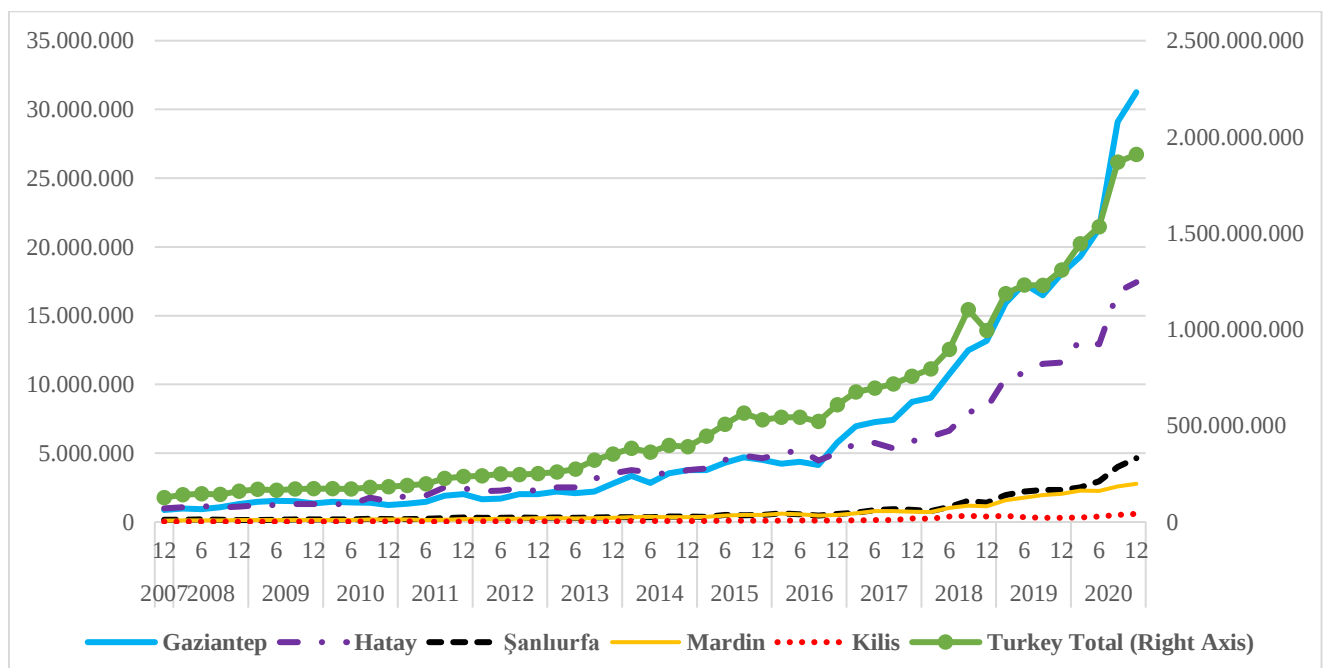
As seen easily from **Graph 2**, from West to East, Hatay, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa and Mardin are Turkey's border provinces with Syria. As discussed before, from the beginning these provinces were on the front line of Syrian refugee influx in Turkey. Also currently, these cities are still main host places for Syrian immigrants. We do not have any specific tool or source in order to estimate the bank deposit or other financial wealth information of Syrian refugees. However, the official website of Turkey Banking and Supervision Agency (BRSA) has some useful data for deposits of each province of all 81 provinces in Turkey and bank account figures related to non-residents. BRSA website provide general and quarterly total deposits figures for each province in Turkey via Fintürk platform. In addition, this website supplies the number of bank accounts with non-zero balances of non-residents quarterly since the middle of 2010. For instance, **Graph 3** presents dynamics of total deposits these five border provinces (Left Axis) and all The Turkish Banking System since December 2007.

Graph 3: Deposits (000, TL) (Source: BRSA, Finturk.)

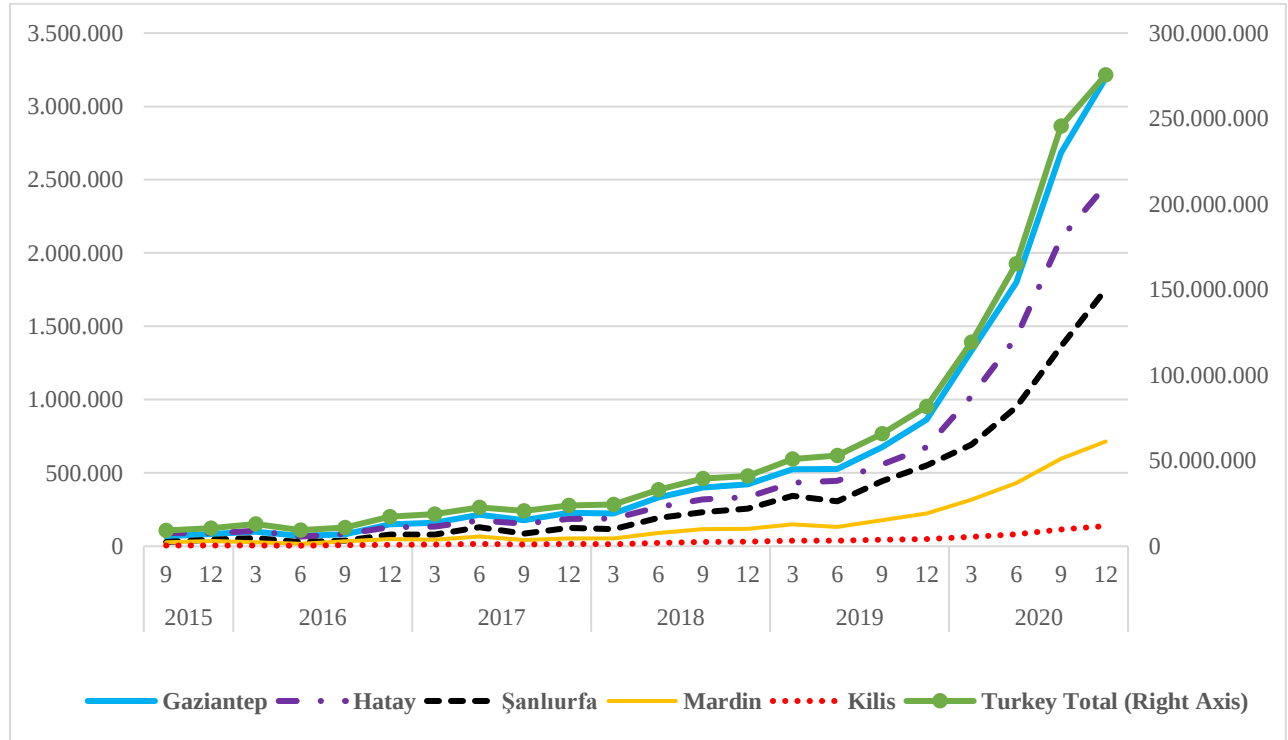
Starting from 2016, a strong positive momentum for total deposits in Turkey is observed. The devaluation of Turkish Lira particularly after 2017 has been significant factor for this trend, because historically almost near the half of total deposits in Turkey is generally held in hard currency deposits, like USD or Euro (recently gold too). However, especially total deposit trend of Gaziantep relative to other provinces and Turkey total is quite remarkable. Gaziantep and Hatay have quite positive socio-economic conditions, relatively high per capita income levels and more population densities compared to other border provinces and Turkey average. Also, as a harbor province Hatay and as a relatively industrialized city Gaziantep have large business entities and networks. All these economic and business factors can also affect total deposit figures of these provinces beside Syrian refugee case.

In **Graph 4**, just total foreign exchange deposits of Turkish banks are presented.

Graph 4: Total Exchange Deposits (000, TL) (Source: BRSA, Finturk.) See explanations regarding **Graph 3**.

In **Graph 5**, total gold deposit accounts of Turkish banks are presented. The data of gold deposits in the banks are available since the second half of 2015 in Turkey.

Graph 5: Total Gold Deposits (000, TL) (Source: BRSA, Finturk.) See explanations regarding **Graph 3**.

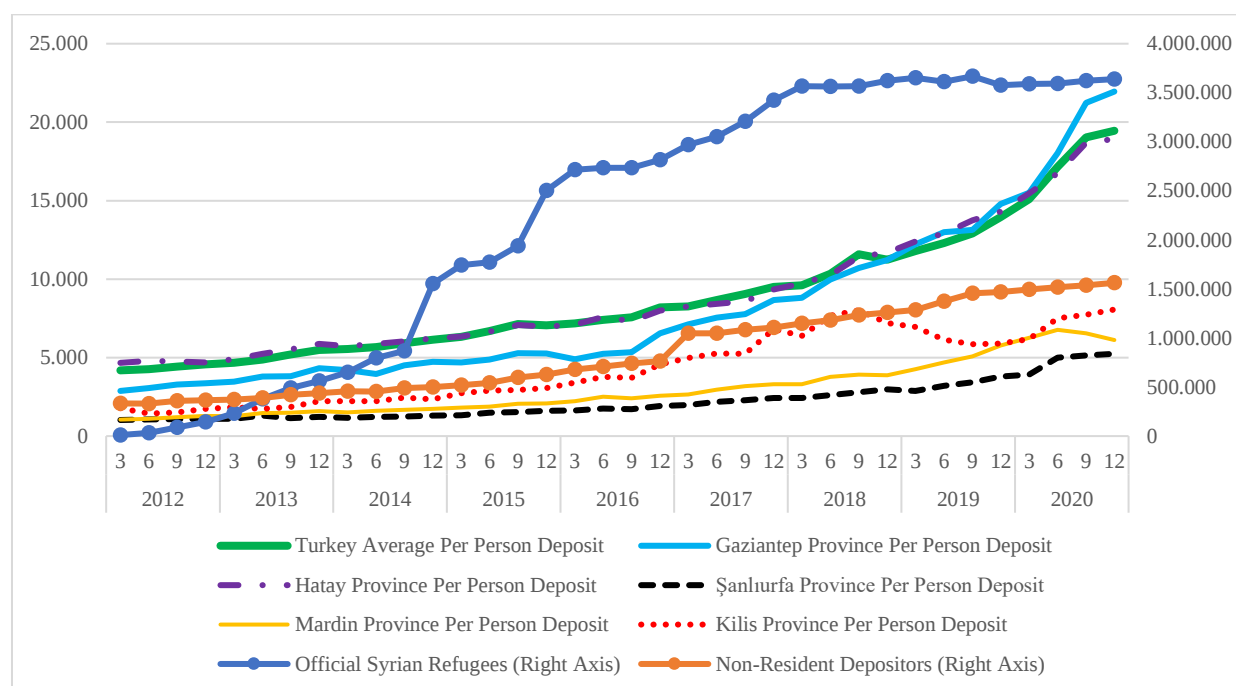
The devaluation of Turkish Lira and inflation in Turkey has been increasing since in middle of 2018. These two basic macroeconomic parameters are strongly related to preferences of depositors in terms of foreign exchange and gold deposit account levels in Turkey. However, developments of foreign exchange deposit accounts of two major Syrian refugees host provinces, Hatay and Gaziantep, have exhibited remarkable path compared to other border provinces with Syria since 2017. See **Graph 4**. Particularly, positive change of foreign exchange deposits in Gaziantep, one of the major hot spots for Syrian refugees, has been a very exceptional case since in middle of 2016. On the other hand, gold accounts of border provinces with Syria, have presented same trend as Turkey total and among these border provinces. In that context, as seen **Graph 2**, Syrian refugees in Turkey have been spreading generally to industrialized Turkish provinces. Hence, Syrian immigrants can also have effects on bank deposits of big provinces other than these five border provinces with Syria.

Recently, some researchers proposed that easing and supporting basic banking activities for Syrian refugees can positively contribute to integration of them with the native society in Turkey. See, for example, Karadeniz (2016), Kuzucu (2018, 75), Yıldız (2017, 387), Duman (2019, 82), Rahal (2019, 64-65), Akyol (2019), Alahmad (2020), Özaydın and İlğazi (2019). Besides, in this regard, views of Runyun (2020, 68-69) may be significant: *“Syrian refugees can transfer their financial and monetary assets to Turkey from Syria before or at the middle of the Civil War. To see the increase in dollar accounts is plausible since refugees prefer to hold their savings in dollar to decrease uncertainty. Additionally, at the beginning of the mass migration,*

especially middle class, Syrian refugees planned to move Western country using Turkey as a bridge. Therefore, foreign currency could be more useful under this circumstance.”

4. The Numbers of Official Syrian Refugees and Bank Accounts with Non-Zero Balance of Non-Residents in Turkey

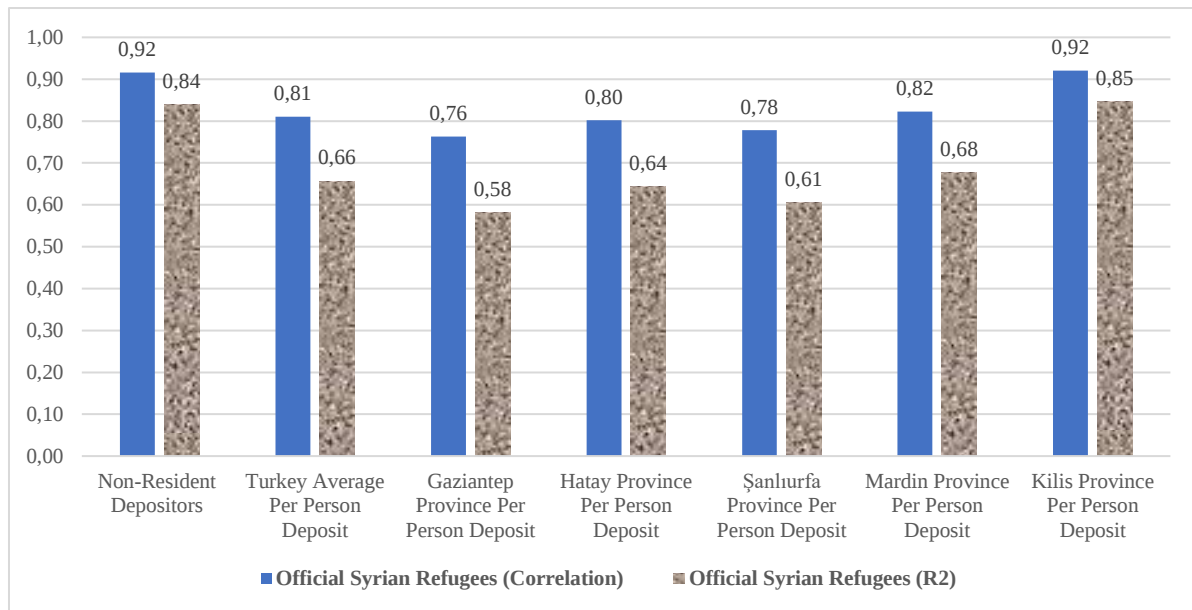
In **Graph 6**, the figure of official number of Syrian refugees, total non-resident deposit accounts and average per person deposits in Turkey are presented together in order to show their dynamic patterns over the period 2012-2020.

Graph 6: The Official Numbers of Syrian Refugees (Right Axis) and Non-Resident Depositors (Right Axis) and Average per Person Deposits (Left Axis, TL) in Turkey

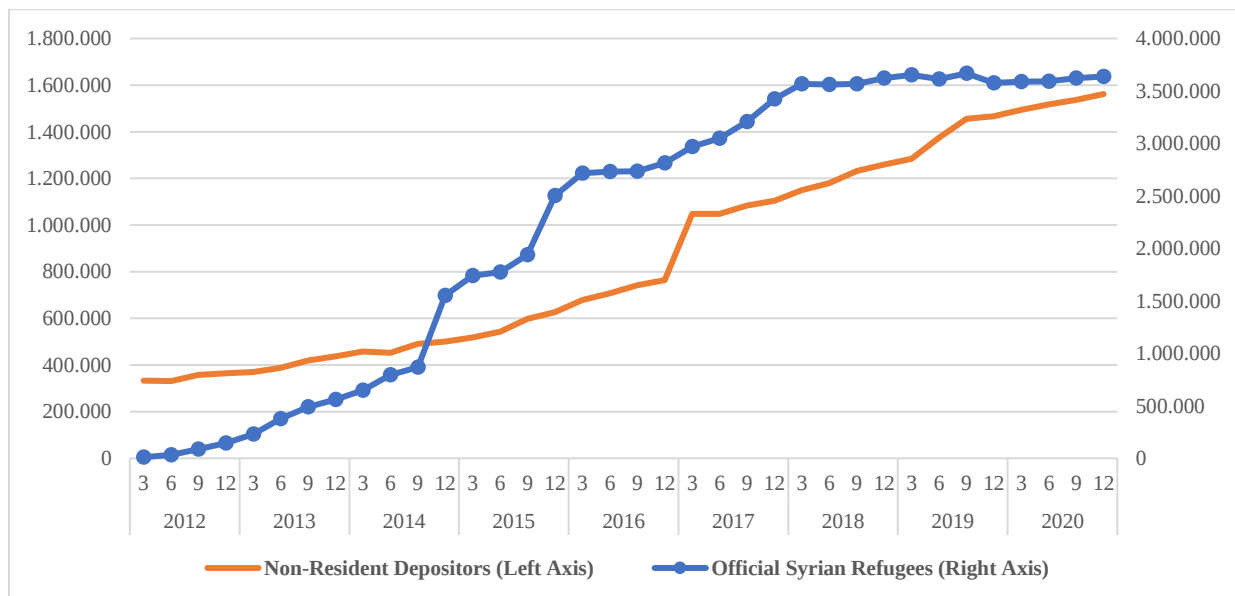
Source: BRSA, The United Nations Refugee Agency

As seen from **Graph 6**, per person deposits of Gaziantep and Hatay provinces and Turkey average display similar pattern. However, there is no apparent relationship among other time series. We can examine correlation and R2 parameters of these time series with official Syrian refugee trend in **Graph 7**.

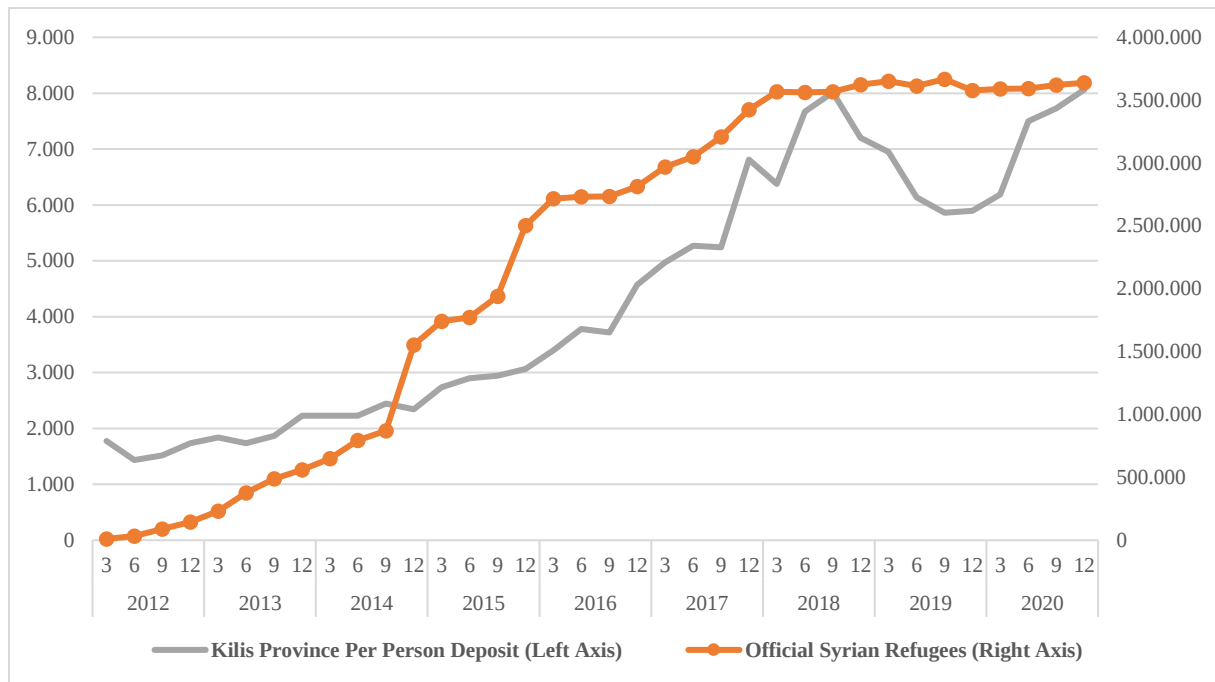
Graph 7: Correlations and R2 Parameters of Non-Resident Deposit Accounts and Per Person Deposits in Turkey with Official Number of Syrian Refugees

As seen **Graph 7**, there are quite high positive correlations almost all times series with the official numbers of Syrian refugees. However, R2 parameters of these time series with the trend of Syrian refugees are not as high as parameters of correlation. Statistical parameters of foreign depositors and per person deposits in Kilis are quite robust. These two time-series with official numbers of Syrian refugees are exhibited separately in **Graph 8** and **Graph 9**.

Graph 8: The Figures of Official Syrian Refugees and Deposit Accounts of Non-Residents in Turkey

Source: BRSA, The United Nations Refugee Agency

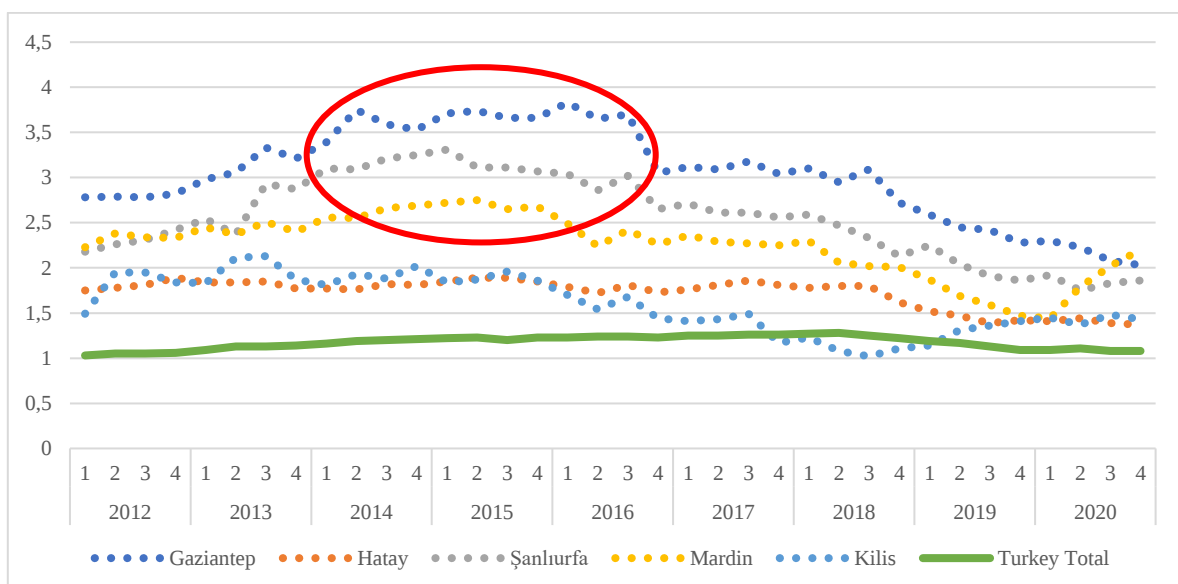

Graph 9: The Figures of Official Syrian Refugees and Per Person Deposits in Kilis Provinces

Source: BRSA, The United Nations Refugee Agency

5. Credit/Deposit Ratios

The General pattern of credit data of these border provinces is presented in **Graph 10**. Credit/Deposit ratio is one of the most significant banking activity indicators. Both trends of credits and deposits can be more strongly and directly emphasized with this ratio. In spite of all recent changes and developments in banking, financial and digital world, credits and deposits still can be evaluated as the most important and traditional banking activities (Tiryaki, 2018).

Graph 10: Credit/Deposit Ratios

Source: BRSA, Finturk.

Contrary to deposits-only data, credit/deposit ratios for these border provinces and Turkey seem to be more stable. The figures of Gaziantep, Şanlıurfa and Mardin exhibit more fluctuations, particularly in 2014-2016 period. Also, after 2016, the credit/deposit ratios of Gaziantep and Şanlıurfa have decreased remarkably.

Conclusion

All visual and statistical financial data presented in previous sections may imply that there can be a relationship between official numbers of Syrian refugees and bank deposits and other banking activities of Turkey's border provinces with Syria. However, there is a need for further research, detailed additional data and modelling in order to get more meaningful and reliable inferences. Particularly, additional and detailed time series regarding banking activities in provinces, and direct banking activity observations of refugees from of these border provinces are necessary. In this study, we collect and visualize total banking data in Turkish border provinces with Syria and numbers of refugees. These figures and information may generally imply quite noteworthy trends in traditional banking activities that can be linked to Syrian refugees in these Turkish border provinces. As a result, in order to reach definite conclusion, there is a need for direct and additional field study, comprehensive and specific data collection. Our study present general trends and may supply potential and new implications related to banking activities of asylum seekers or refugees. In order to reach more definite conclusion in the regard to economic activities and financial assets of immigrants, we need more and detailed banking and refugee data based on local levels, such as the provinces.

References

- Aiyar, S., Barkbu B., Batini N., Berger H., Detragiache E., Dizioli A., Ebeke C., Lin H., Kaltani L., Sosa S., Spilimbergo A. & Topalova P. (2016). "The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges", IMF Staff Discussion Note 16/02, Washington, DC.
- Akyol, F. (2019). Refugee Entrepreneurship in Turkey, The Case of Syrians in Gaziantep, Master of Art Thesis, University of Gaziantep, Graduate School of Social Sciences, December 2019, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Alahmad Z. (2020). Syrian Immigrants As Urban Entrepreneurs: Small Business Ownership and The Sense of Place in Gaziantep, Master's of Art Thesis, Gaziantep University, Institute For Migration, Department of Urban Studies, February 2020, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Atkinson A. & Messy F.A., (2015), "Financial Education for Migrants and Their Families" Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions 38, Organization for Economic Cooperation and Development, Paris.
- Battisti M., Felbermayr G., Peri G. & Poutvaara P. (2014), "Immigration, Search, and Redistribution: A Quantitative Assessment of Native Welfare", NBER Working Paper 20131.
- BRSA (2021). Banking Regulation and Supervision Agency of Turkey, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/en/Home/Gelismis>; <https://www.bddk.org.tr/Veriler/Finturk---Illere-Gore/13> (28.02.2021)

- Borjas G. J. (1995). "The Economic Benefits from Immigration", *Journal of Economic Perspectives*, 9, 3-22.
- Chiswick B. R. (1988). "Illegal Immigration and Immigration Control", *Journal of Economic Perspectives*, Volume 2, Number 3, Summer 1988, Pages 101-115.
- Coppel J., Dumont J. C. & Vis I. (2001). Trends in Immigration and Economic Consequences, OECD Economics Department, Working Papers No. 284, 01 February 2001.
- Duman, E. Ş. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2019, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Giuliano P. & Tabellini M. (2020). "The Seeds of Ideology: Historical Immigration and Political Preferences in the US, The Voxeu.org, 10 June 2020, <https://voxeu.org/article/historical-impact-immigration-us-political-ideology>
- Guerreiro J., Rebelo S. & Teles P. (2020). "Immigration and The Welfare State", The Voxeu.org, 09 September 2020, <https://voxeu.org/article/immigration-and-welfare-state> (18.01.2021)
- Hatton T. (2016). The Migration Crisis and Refugee Policy in Europe, The Voxeu.org, 23 May 2016, <https://voxeu.org/article/migration-crisis-and-refugee-policy-europe>
- Karadeniz, M. (2016). Kilis'te Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların İl Ekonomisine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2016, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Kerr S.P. & Kerr W. R. (2011). Economic Impacts of Immigration: A Survey, NBER Working Paper 16736, January 2011, <http://www.nber.org/papers/w16736> (19.01.2021)
- Kutlu, M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Türkiye'nin Makroekonomik Dengelerine Etkisi, *Ulisa: Journal of International Studies*, Cilt 3, Sayı 1, s. 25-36.
- Kuzucu, R. (2018). Türkiye'ye Gelen Suriyelilerin Ekonomiye Etkisi, Gaziantep Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2018, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Ministry of Interior (2021). Republic of Turkey, Ministry of Interior, The Directorate General of Migration Management <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27> (25.01.2021)
- Özaydın, A. & İlğazi A. (2019). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Açısından Suriyeli Sığınmacılar, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Mayıs 2019, 1 (1).
- Öztürk, S. & Çoltu, S. (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume/Cilt:7-No/Sayı:13.
- Paksoy, H. M. & Başdağ, G. C. (2019). The Necessity of Externalization of Costs of Syrian Refugees (The Case of Turkey), *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3), 1113-1120.

- Rahal, M. (2019). Financing of Syrian Smes in Gaziantep: A Case Study, Master's of Art Thesis, University of Gaziantep, Graduate School of Social Sciences, September 2019, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Runyun, M. (2020). The Impact of the Syrian Refugee Influx on Turkish Capital Movement, September 2020, Boğaziçi University, Thesis of Master of Arts in Economics, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- UNRA (2021). The United Nations Refugee Agency, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (24.01.2021)
- Sezgin, S. (2019). Economic Consequences of Syrian Refugees in Turkey. BİLTÜRK, The Journal of Economics and Related Studies, 1 (3), 221-239.
- Tiryaki, G. (2018). Para ve Finansın Bir Başka Dönüşümü: 'Blockchain' mi, 'Fintech' mi, FinApp' mı?, İktisat ve Toplum Dergisi, 93. Sayı, Temmuz.
- Yıldız, S. (2017). "Diaspora Girişimcilik: Türkiye'deki Suriyeli Girişimcilerin Profili", Doktora Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2017, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

KRİPTO PARA PİYASASINDA ZAYIF FORMDA ETKİNLİK
SINAMASIAlper ASLAN¹Bilge ÇİPE²

Öz

Kripto para birimleri piyasaya çıktığı günden bu yana yatırımcıların ve devletlerin dikkatini çekmektedir. Özellikle son yıllarda bir çok araştırmacı kripto para birimlerinin diğer ekonomik kavramlarla ilişkisini incelemektedir. Bu çalışmada 2017:10/2019:5 dönemine ait aylık veriler kullanılarak Etkin Piyasa Hipotezi zayıf formunun, Bitcoin, Ethereum, Ripple (XRP), Bitcoin Cash ve EOS fiyatları için geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Uygulanan zaman serisi, panel seri ve yapısal kırılmalı birim kök testleri sonucuna göre Etkin Piyasa Hipotezi zayıf formunun, kripto para piyasaları için genel olarak geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kripto Para
Etkin Piyasa Hipotezi
Birim Kök Testleri

Makale

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 04.05.2021
Kabul Tarihi: 23.09.2021
E-Yayın Tarihi: 01.12.2021

EFFECTIVENESS TEST IN THE CRYPTO MONEY MARKET IN
WEAK FORM

Abstract

Cryptocurrencies have been attracting the attention of investors and governments since the day they were released. Especially in recent years, many researchers have been examining the relationship of cryptocurrencies with other economic concepts. In this study, it has been investigated whether the weak form of the Effective Market Hypothesis is valid for Bitcoin, Ethereum, Ripple (XRP), Bitcoin Cash and EOS prices by using monthly data for the period 2017: 10/2019: 5. According to the results of the applied time series, panel series and unit root tests with structural break, it is concluded that

Keywords

Crypto Money
Effective Market Hypothesis
Unit Root Tests

Article Info

Research Article
Received: 04.05.2021
Accepted: 23.09.2021
Online Published: 01.12.2021

¹ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi. e-posta: alperaslan@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1408-0921.

² Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD Doktora, Para Politikası üzerine 100/2000 YÖK Bursu almıştır. e-posta: cipebil@gmail.com. ORCID: 0000-0001-7598-0291.

the weak form of the Efficient Market Hypothesis is generally valid for crypto money markets.

Giriş

Kripto piyasası yenilikçi özellikleri, şeffaflığı, sadeliği ve artan popülerliği göz önüne alındığında yatırımcıların ve ülkelerin dikkatini çeken şifreleme bir piyasadır. Bu piyasada ortaya çıkan ilk para birimi olan Bitcoin, Nakamoto (2008) tarafından yapılan bir çalışmada yer almış ve 2009'da çevrimiçi kullanıma açılmıştır. Açıldığı dönemde yatırımcıların ihtiyatlı yaklaştığı kripto para piyasası 2016 yılının Temmuz ayında %5000'in üzerinde bir büyüme gerçekleştirmiştir (Urguhart, 2016). Bitcoin daha sonra yatırımcılar tarafından bir para biriminden öte spekülatif bir yatırım aracı olarak görüldüğünden daha çok fazla ilgi çekmektedir.

Kripto para birimlerinin hikâyesi Nakamoto (2008) ile başlamaktadır. Nakamoto; internet üzerinden yapılan ticaretin her ne kadar güvenli olsa da mutlaka zayıf bir yönünün olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca mevcut finansal piyasalarda aşırı denetim, aracılık maliyetleri ve yatırım için alt ve üst limitlerin olmasını, bu piyasaların eksikliği olarak görmektedir. Bunun yanında aracı şirketlerin, müşterileri hakkında fazla bilgi sahibi olmalarının sakıncalı durumlar yaratabileceğine değinmektedir. Nakamoto'ya göre yatırımcıların ihtiyaç duyduğu şey güvenden ziyade şifreleme sistemi üzerine kurulu, üçüncü bir bağlantı olmadan (iki taraflı) doğrudan iletişimli bir ödeme sistemidir. Bu sistem "isimsiz ve güvenli bir şekilde işlemleri kolaylaştırmak için Blockchain teknolojisi ve kriptografi kullanan dijital para birimleri" olarak tanımlanabilir. Başlangıçta dünya genelinde parasal bir değeri, ucuz, güvenilir ve kullanışlı bir şekilde aktarmak için kullanılan bu sistem daha sonra geliştirilerek spekülatif bir yatırım aracı niteliği kazanmıştır. Blockchain sistemin en ilginç özelliği "merkezileşmemiş" olmasıdır. Bu özellik merkez bankası ve-veya hükümetler tarafından düzenlenmediği, desteklenmediği ve/veya kontrol edilmediği anlamına gelmektedir. Sistem kontrolü bir blok zinciri tarafından gerçekleşmektedir (Chu ve diğ. 2019). İlk kripto para olan Bitcoin 15. yılını geride bırakırken 2021 Haziran ayı itibariyle kripto para kullanıcı sayısı 221 milyona ulaşmıştır (crypto.com. et:15.09.2021) Ancak hala dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kripto para piyasasına temkinli yaklaşmaktadır. Bu piyasanın yeni olması ve her geçen gün yeni para birimlerinin eklenmesiyle geleceği tahmin edilemeyen ve oynak değerlere sahip olan bir sistem olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu yeni piyasanın diğer para piyasaları gibi etkin olup olmadığı konusu araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Kripto para piyasasındaki ilk para birimi olan Bitcoin'in etkinliği konusunda ilk çalışma Urguhart (2016) tarafında yapılmıştır.

Bachelier (1900) bir asırdan fazla süre önce, aritmetik Brownian hareket modelini Fransız tahvillerine uygulayarak ilk etkin piyasa hipotezinin temellerini atmıştır. Bu hipotezin resmileşmesi Samuelson'un (1965) teorik çerçevesini oluşturması ve Fama (1970) tarafından tanımlanıp sınıflandırılmasıyla olmuştur. Fama'dan (1970) sonra bu hipotez finans dünyasının temellerinden biri haline gelmiştir. Etkin Piyasa Hipotezi'ne – Bundan sonra EPH olarak yazılacaktır- göre; bir piyasada fiyatlar mevcut tüm bilgileri yansıtıyorsa o piyasa etkindir şeklinde yorumlanmaktadır. Fama (1970) Etkin Piyasa Hipotezi'ni 3 form üzerinden

incelemektedir: Eğer piyasadaki fiyatlar mevcut olan tüm bilgileri yansıtıyorsa fakat geçmişteki fiyatlar gelecekteki fiyatları öngörmek için yeterli değilse o piyasada “Zayıf Form” geçerlidir. Eğer mevcut tüm bilgilere ek olarak kamuya açık bilgilerin kullanılmasıyla gelecek fiyatları tahmin edilemiyorsa bu durumda “Yarı Güçlü Form” geçerlidir. Bir piyasada yatırımcılar tüm geçmiş fiyatlara, kamuya açık bilgilere ve ayrıcalıklı/tekelci güçler sayesinde başka yatırımcıların elde edemedikleri bilgilere ulaştıkları halde gelecekteki fiyatları öngöremiyorlarsa bu piyasada “Güçlü Form” geçerli olmaktadır. Bu nedenle, finansal varlıkların döngüsü hafıza dışı stokastik bir süreç izlemelidir. Başka bir deyişle, EPH, geçmiş fiyat hareketlerinin, gelecekteki fiyatları ve finansal varlıkların geri dönüşünü öngörmeye hiçbir gücü olmadığını varsaymaktadır (Chu vd. 2019). Bir piyasada EPH geçerli ise fiyatların rassal bir yürüyüş izlediği varsayıldığı için teknik bir öngörü analizi yetersiz kalacaktır (Lee vd. 2014). EPH'nde Zayıf form genelde iki hipotezden birinin test edilmesini içermektedir:

1- Rastgele Yürüme Hipotezi (RYH) (Khuntia ve Pattanayak, 2018)

2- Martingale Fark Hipotezi (MFH) (Khuntia ve Pattanayak, 2018)

Varlık fiyatlarına bakıldığında, tahmin edilebilirlik eksikliği fikri genel olarak Rastgele Yürüme Hipotezi (RYH) olarak anılır. RYH, varlık fiyatlarının rastgele bir yürüyüş sürecine benzediğini varsaydığı için EPH ile uyumludur, yani fiyatlar rastgele değişir ve gelecekteki durumu tahmin edilemez. Campbell, Lo ve MacKinlay'ın (1997, 28-33) ders kitabında, üç rastgele yürüyüş türünden bahsedilmektedir.

1. Rastgele yürüyüş; bağımsız artışlara,

2. Rastgele yürüyüş ortalamadan bağımsız artışlara

3. Rastgele yürüyüş ilişkisiz artışlara karşılık gelmektedir. Bu üç kavramdan, finansal ekonometri ile en alakalı olanı ikinci ve üçüncü durumlardır.

Martingale Fark Hipotezi (MFH) bir zaman serisinde en iyi tahmin edicinin sadece koşulsuz ortalaması olduğunu varsaymaktadır. Kısaca yarının varlık fiyatının en iyi tahmininin bugünkü fiyatı olduğu anlamına gelmektedir. Tahmin edilemeyen varlık getirileri, Martingale fark dizisi oluşturmaktadır. Varlık fiyatları sabit olmadığından, teknik açıdan, varlık getirilerini yönetmek daha kolaydır ve fiyatların bir Martingale izlediğini test etmek yerine, getirilerin bir Martingale Fark sırasını takip ettiğini test etmek daha yaygındır. (Escanciano ve Lobato, 2009, 972-973).

Tüm bu veriler ışığında henüz yeni olan ve her geçen gün büyüyen bir piyasanın etkinliği gerek araştırmacılar gerekse yatırımcılar için önemlidir. Bu çalışmada 5 kripto para biriminin (Bitcoin, Ethereum (ETH), Ripple (XRP), Bitcoin-cash ve EOS) etkinliği zayıf formda incelenmiştir. Zayıf form etkinliğinin incelenmesinin sebebi diğer iki formun henüz bu piyasa için geçerli olmadığından kaynaklıdır. Çünkü kripto para piyasaları henüz devlet denetimi yapılmayan ve yatırımcıların özel bilgilere ulaşamadığı bir piyasa olarak bilinmektedir. 08/10/2017 ile 02/05/2019 tarihleri arasındaki fiyat bilgileri Coinmarketcap.com (et: 04/05/2019) internet sitesinden alınmıştır. Bu çalışmada kripto para piyasasının zayıf formda etkinliği geniş kapsamlı test edildiğinden dolayı, çalışmanın bundan sonra yapılacak olan araştırmalara katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

İçerik şu şekilde düzenlenmiştir: 2. bölümde kripto para birimleri ve piyasa etkinliği ile ilgili yapılmış olan literatür araştırmalarından örnekler sunulmaktadır. 3. bölümde çalışmanın metodolojisi anlatılarak uygulanacak analizler belirtilmektedir. 4. bölümde

kullanılan modellerin sonuçlarına yer verilmektedir. Son bölümde ise sonuç ve öneriler ile çalışma sonlandırılmaktadır.

1. Literatür Çalışması

Kripto para birimleri Satoshi Nakamoto (2008)'dan çok sonra araştırmacıların ilgi alanına girmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı sistemin işleyişine odaklanırken, büyük kısmı bu piyasanın ekonomiye etkisini ön plana almıştır. Örneğin Nan ve Kaizoji (2019) Bitcoin tabanlı bir USD/EURO döviz kuru önererek spot, vadeli işlemler ve vadeli döviz piyasalarındaki piyasa verimliliğini zayıf ve yarı güçlü formda incelemişlerdir. Yaptıkları birim kök testleri, yapısal kırılmalı birim kök testleri ve Johansen eşbütünleşme test sonuçlarına göre Bitcoin'in, döviz kuru piyasasında hem zayıf formda hem de yarı güçlü formda etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Buchholz ve diğ. (2012) ise geniş kapsamlı analiz içeren bir çalışma yapmıştır. Bitcoin için bilgi, fiyat oynaklığı ve talep tahmini konulu çalışmalarında oynaklığın fiyat üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Oynaklık, negatif şoklarda düşük iken pozitif şoklarda daha fazla olmaktadır. Ayrıca fiyat ile oynaklık, talebi önemli ölçüde etkilemektedir. Sonuç olarak Bitcoin para piyasasında piyasa balonu varlığı onaylanmıştır. Buchholz ve diğ. (2012)'nin yaptığı bu çalışma bu alanda yapılan önemli çalışmalardan olduğu için direkt olmasa da dolaylı olarak piyasa etkinliği hakkında bilgi vermektedir. Koçoğlu ve diğ. (2016)'in yaptıkları çalışmada Bitcoin'in fiyatlandırılması, etkinliği, likiditesi ve oynaklığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Bitcoin diğer para birimleri ile tutarlı bir ilişki içinde değildir. Ayrıca fiyat oynaklığı yatırımcı açısından risk teşkil etmektedir. Buna ek olarak Bitcoin'in güvenilirliği diğer para cinslerine bağlıdır. Dolayısıyla bu çalışmada Bitcoin piyasası etkin değildir sonucuna ulaşılmıştır. Ziğba ve diğ. (2019) 'nin yaptıkları çalışmada Bitcoin'e özel olarak odaklanarak, kripto para birimlerinin günlük getirileri arasındaki karşılıklı bağımlılıkları incelemişlerdir. Borsaları inceleme yöntemleri kullanılarak, takip eden iki dönem karşılaştırılmıştır. Sonuca ulaşmak için iki aşamalı analiz uygulanmıştır. Minimum Yayılma Ağacı (Minimum Spanning Tree –MST-) yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar, kripto para birimlerinin, bu piyasanın potansiyel topolojik özelliklerini gösteren, iki ayrı periyot boyunca tutarlı bir şekilde hiyerarşik kümeler oluşturduğunu göstermiştir. Daha sonra, VAR (Vector Autoregression) modeli ile talep şoklarının kümelerdeki iletimi incelenmiş ve Bitcoin fiyatındaki değişikliklerin diğer kripto para birimleri fiyatlarındaki değişikliklerden etkilenmediği ve aynı şekilde diğer para birimlerini de etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Corbet ve diğ. (2018) ise Bitcoin'deki vadeli işlem alım satım işlemlerinin, Bitcoin'in para birimi olarak kabul edilmesini engelleyen sorunları çözüp çözemediğini araştırmıştır. Yaptıkları analiz neticesinde vadeli işlem sözleşmelerinin ortaya çıkmasının ardından, spot oynaklığın arttığını, vadeli işlem sözleşmelerinin etkin bir riskten korunma aracı olmadığı ve fiyat keşiflerinin spot piyasadaki bilgisiz yatırımcılar tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle, Bitcoin'in para biriminden ziyade, spekülasyon bir varlık olduğu sonucu, vadeli işlemler piyasasında sunulmasıyla değiştirilemeyeceği iddia edilmiştir. Urguhart'ın (2016) çalışması Bitcoin'i etkin piyasa hipotezinin zayıf formunda inceleyen tespit edilen ilk çalışmadır. Uygulanan analizde Bitcoin'in özellikle son dönemlerde etkin olduğu belirtilmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde Bitcoin'in etkin olmayan bir piyasa olduğu, ancak etkinliğe geçiş sürecinde olabileceği vurgulanmıştır. Nadarajah ve Chu (2017) ise

Urguhart (2016)'ın çalışmasını takip ederek 8 farklı test kullanarak yaptıkları çalışmada, Bitcoin geri dönüşlerinin tek bir tam sayı gücünün, tüm alt süreç boyunca ve iki alt örneklem dönemi boyunca büyük ölçüde zayıf şekilde etkili olduğunu belirtmiştir. Tiwari ve diğ. (2018), Bitcoin'in bilgi verimliliğini uzun vadeli bağımlılık tahmin edicileri kullanan bir test ile analiz etmiştir. Uygulanan test sonucuna göre, bilginin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uzun vadeli tahminlere dayanan bir verimlilik endeksi oluşturmuştur. Sonuç olarak Bitcoin fiyatlarındaki etkinliğin zamanla değiştiğini belirtmektedir. Bariviera (2017), Bitcoin piyasasında bilgi etkinliğini araştırmış özellikle, Hurst (1951) tarafından önerilen Hurst üssünü kullanarak Bitcoin'deki uzun vadeli getiri hafızasını ve 2011-2017 yılları arasındaki verilerin değişkenlik davranışını analiz etmiştir. Bariviera iki yönlü sonuca ulaşmıştır. İlk olarak, Hurst- R / S yöntemi uzun vadeyi algılamaya meyilliyken, Hurst-DFA yöntemi zaman içinde bilgi verimliliğinde daha kesin farklılıkları ayırt edebilir şeklinde bir teori sunmuştur. İkincisi, günlük getiriler çalışılan dönemin ilk yarısında kalıcı davranış sergilerken, bu davranışlar 2014'ten bu yana daha bilgilendiricidir. Son olarak, gün içi yüksek ve düşük fiyatlar arasındaki logaritmik fark olarak ölçülen fiyat dalgalanması tüm dönem boyunca uzun hafıza göstermiştir. Bunun, fiyatları ve oynaklığı üreten farklı bir dinamik süreci yansıttığını belirtmiştir.

Chu ve diğ. (2019) iki kripto para birimini -Bitcoin ve Ethereum- Adaptif Piyasa Hipotezi (APH) çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen bulguların APH ile tutarlı olduğu, piyasa etkinliğinin zaman içerisinde değiştiği kanıtlanmıştır. Bu çalışmada piyasa etkinliğinde önemli değişkenlerle çakışan haber ve olaylar da incelenmiştir. Bu haber ve olayların piyasaya verilmesi ile duyarlılık etkileri test edilmiş ve spesifik faktörlerin etkilerini araştırmak için basit bir olay analizi sunulmuştur. Sonuçta kripto para piyasalarının etkinliğini belirlemede, duygular ile haber ve olay türlerinin önemli bir etken olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bartos (2015)'un çalışmasında Mart 2013 ile Ağustos 2014 tarihleri arasındaki Bitcoin fiyatları, ECM (Error Correction Model) testi ile analiz edilmiştir. Bitcoin para piyasasının etkin olduğu ve kamuya açıklanmış olan bilgiye anında tepki verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca arz-talep faktörlerinin Bitcoin fiyatlamasında önemli bir rolü olduğu görülmüştür. Özellikle, talep tarafı faktörleri daha önemlidir, çünkü arz tarafı dışsal bir etkidir ve gelecekte sabitlenmektedir.

Yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere kripto para piyasası yapılan ekonometrik analize göre değişik sonuçlar vermektedir. Bu sonuçlarda incelenen dönemlerin de etkisi oldukça büyüktür. Kripto paraların piyasaya sürüldüğü dönem işlem hacimlerinin küçük olması net sonuçlar vermemekle birlikte, bu piyasanın kullanıcı sayısının artışı ile farklı sonuçlara ulaşılabilir. Örneğin Chu ve diğ. (2019) 'nin yaptığı çalışmada kripto para piyasalarının duygular, olay ve haberlerden etkilenmediği belirtilirken son dönemde bu piyasaların yaşanan küresel şoklardan olay ve haberlerden etkilendiği ortaya çıkmıştır.

2. Metodoloji

2. 1. Veri

Çalışmanın metodoloji bölümünde sanal para piyasasında yer alan 5 kripto para cinsinin (Bitcoin, Ethereum (ETH), Ripple (XRP), Bitcoin-cash ve EOS) 08/10/2017 ile

02/05/2019 tarihleri arasındaki günlük verileri kullanılarak etkin piyasa hipotezi test edilmiştir. İlgili veriler Coinmarketcap (e.t:08/05/2019) verilerinden alınmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistik değerleri

	Obs	Mean	Std.Dev.	Min	Max
BTC	572	103,8203	0,1759968	103,5101	104,29
ETH	572	102,499	0,3123885	101,9259	103,145
XRP	572	99,6685	0,2398911	99,28808	100,5289
BIT-Cash	572	102,7303	0,398823	101,8886	103,5936
EOS	572	100,6986	0,3301097	99,69305	101,3332

2. 2. Yöntem

Etkin Piyasa Hipotezi'nin test edilmesi için öncelikle verilere zaman serisi birim kök testlerinden ADF birim kök testi, PP (1988) birim kök testi ve KPSS (1992) birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra ZA (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi ile kırılma tarihleri belirlenmiş yatay kesit bağımlılığı analiz edildikten sonra veriler panel birim kök testlerinden LLC (2002), IPS (2003), Breitung (2001) ve Hadri (2000) ile sınanmıştır.

2. 2. 1. Zaman Serileri Birim Kök Setleri

2. 2. 1. 1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Bir zaman serisinde durağanlığın belirlenebilmesi için birçok birim kök testi uygulanabilmektedir. Bu çalışmada kullanılan birim kök testlerinden ilki, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testidir. Dickey-Fuller (DF) testi, hata terimleri otokorelasyon içeriyorsa kullanılamamaktadır. Otokorelasyon sorunu serinin gecikmeli değerleri kullanılarak ortadan kaldırılmaktadır. Dickey-Fuller (1976), bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini modele bağımsız değişken olarak eklemiştir. ADF birim kök testinin hipotezleri ve denklemleri aşağıdaki gibidir:

H_0 = Seri durağan değildir Birim kök içermektedir

H_1 = Seri durağandır birim kök içermemektedir

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{(t-1)} + \alpha_i + u_t \quad \text{Sabit terim ve trend katsayılı} \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + \alpha_i + u_t \quad \text{Sabit Terimli} \quad (2)$$

Dickey Fuller (1976)'ın çalışmasında t değeri olarak bilinen istatistik değeri, 0,01, 0,05 ve 0,10 anlamlılık seviyelerine göre yorumlanmaktadır.

2. 2. 1. 2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinin tamamlayıcısı bir test olarak görülen Phillips-Perron (PP) birim kök testi ADF ve DF testlerine göre daha elastik bir testtir. Phillips ve Perron (1988) serinin yapısal kırılmaya açık olduğu ve/veya varsayımlara uyulmadığı durumlarda ADF ve DF testlerinin yetersiz kaldığını ileri sürmektedirler. Bu durumu düzeltmek için parametrik olmayan bir ekleme yaparak hata terimlerini düzeltmeyi amaçlamışlardır. ADF ve DF testlerinde de yer alan AR düzeltme mekanizmasına MA (moving averages –hareketli ortalamalar) süreci eklenerek ARMA süreci oluşturulmuştur. PP birim kök testinin denklemleri aşağıdaki gibi modellenenmektedir:

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad \text{Sabit Terimli (3)}$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + \beta_2 (T - t/2) + u_t \quad \text{Sabit terimli ve trend katsayılı (4)}$$

PP birim kök testinin hipotezleri ise aşağıdaki gibidir:

H0= seri durağan değildir birim kök içermektedir.

H1= seri durağandır birim kök içermemektedir.

2. 2. 1. 3. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Birim Kök Testi

KPSS (1992) birim kök testi, rasgele yürüyüşün sıfır varyansa sahip olduğu varsayımı LM testine dayanmaktadır. Bu testte, zaman serisi deterministik eğilim, rasgele yürüyüş ve durağan hata terimi şeklinde üç bileşenin toplamı aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$y_t = \beta_t + r_t + \varepsilon_t \quad (5)$$

Burada y_t ($t=1,2,\dots,T$) zaman serisinde β_t deterministik eğilim, r_t rasgele yürüyüş, ε_t ise hata terimidir. Seri durağan ise rasgele yürüyüş test için önemli bir unsur olmaktadır. Rasgele süreç aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad (6)$$

6 nolu denklemde yer alan u_t , özdeş ve bağımsız hata terimidir. Başlangıç değeri olan r_0 , sabit kabul edilmekte ve bir kesişim görevi üstlenmektedir. Durağanlık hipotezi ise $H_0 = \sigma_u^2=0$ olarak yazılmaktadır. ε_t , durağan kabul edildiğinden boş hipotez altında y_t , eğimde durağandır. Hata teriminin (u_t) sabit olması ve σ_u 'nun sıfır olması, rasgele sürecin (r_t) durağan olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla KPSS birim kök testi ADF ve PP birim kök testi hipotezlerinin tam tersi ile sınanmaktadır:

H0: Seri durağandır ve birim kök içermemektedir.

H1: Seri durağan değildir ve birim kök içermektedir.

2.2.2. Panel Birim Kök Testleri

2.2.2.1. Levin-Lin-Chu (LLC) Birim Kök Testi

Levin, Lin ve Chu (2002) bireysel birim kök testlerinin denge noktasından kalıcı sapmalar yüzünden alternatif hipotezlere karşı sınırlı bir güce sahip olduğunu

savunmaktadır. Bu durum küçük örneklemelerde daha şiddetli görülen bir durumdur. LLC her kesit için ayrı ayrı birim kök testi uygulamaktan ziyade daha güçlü panel birim kök testi önermektedir. Boş hipotez her bir zaman serisinin durağan olması alternatifine karşı bir birim kök içerdiğini ifade eder (Baltagi, 2005, 240). LLC birim kök testinde tüm birimler aynı otoregresif parametreye sahiptir. Aynı zamanda trend ve sabit parametreleri birimden birime farklılık gösterebilmektedir. Levin Lin ve Chu (2002) yaptıkları çalışmada birim boyutunun (N) 10-250, zaman boyutunun (T) ise 25-250 aralığındaki durumlarda bu testin güvenilir sonuçlar vereceğini belirtmektedirler. Aşağıda belirtilen üç model ile regresyon kurulmaktadır.

$$\Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + u_{it} \quad \text{Model 1: Sabitsiz} \quad (7)$$

$$\Delta Y_{it} = \alpha_{0i} + \rho Y_{it-1} + u_{it} \quad \text{Model 2: Sabitli} \quad (8)$$

$$\Delta Y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i}t + \rho Y_{it-1} + u_{it} \quad \text{Model 3: Sabitli ve Trendli} \quad (9)$$

2.2.2.2. Im, Pesaran ve Shin (IPS) Birim Kök Testi

Im, Pesaran ve Shin (2003) , Levin, Lin ve Chu testinin kısıtlayıcı olduğunu öne sürmektedirler. Dolayısıyla IPS testi t-1'in heterojen katsayısına izin veren ve bireysel birik kök test istatistiklerinin ortalamalarının alınmasına dayanan bir prosedür içerir (Baltagi, 2005:242). IPS birim kök testinde havuzlanmış verilerden ziyade bütün birimlere ait zaman serilerine tek tek birim kök testi uygulanmaktadır. Ayrıca birimlerin kendi otoregresif parametrelerine (ρ) sahip olmasına izin vermektedir. Bu test uygulamasında panelde denge şartı bulunmamaktadır. Fakat zaman boyutunda boşluk bulunmamalıdır.

H_0 = Seri durağan değildir birim kök içermektedir

H_1 = Seri durağandır birim kök içermemektedir.

2.2.2.3. Breitung Birim Kök Testi

Breitung (2001), LLC ve IPS testlerinin, bireysel eğilimler dahil edildiği zaman güç kaybı yaşadığını tespit etmiştir. Bu durum yerel alternatifler sırasındaki ortalamayı da kaldıran önyargı düzeltilmesinden kaynaklanmaktadır. Regresyon tahmin edilmeden önce standart t- istatistiklerinin kullanılabilmesi için veri dönüştürülmektedir.

Breitung birim kök testi LLC testinde olduğu gibi dengeli panel verilerde kullanılmaktadır. LLC ve IPS birim kök testleri regresyon t-istatistiklerini kullanmaktadır. Sabit etkiler trende dahil edildiğinde t-istatistik değerlerinde sıfır olmayan ortalama meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu testlerin güçleri azalmaktadır. Breitung birim kök testi bu sebepten dolayı adı geçen testlerden daha güçlü görünmektedir (Tatoğlu, 2017: 33-35). Breitung Y'_{it} 'yi aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

$$Y_{it} = \mu_i + \beta_i t + X_{it} \quad (10)$$

2.2.2.4. Hadri Birim Kök Testi

Hadri (2000) birim kök testi Lagrange çarpanı (LM) 'na dayanan kalıntı temelli bir testtir. Bu test KPSS birim kök testi gibi alternatif hipotezde birim kök varlığını test ederken

temel hipotezde birim kök olmadığını ileri sürmektedir. Bu farklılık nedeniyle diğer panel birim kök testlerinden ayrılmaktadır.

H0: Seri durağandır birim kök içermemektedir.

H1: Seri durağan değildir birim kök içermektedir.

Hadri (2000) panel birim kök testinde sabitli ve sabitli trendli olarak iki model kullanılmaktadır.

$$Y_{it} = r_{it} + \varepsilon_{it} \quad \text{Sabitli (11)}$$

$$Y_{it} = r_{it} + \beta_i t + \varepsilon_{it} \quad \text{Sabitli ve Trendli (12)}$$

Buradaki r_{it} rassal yürüyüş sürecini temsil eder ve:

$$r_{it} = r_{it-1} + u_{it} \quad (13)$$

şeklinde ifade edilir.

Hadri (2000) birim kök testinde kullanılan panel veri dengeli olmak zorundadır. Hata terimlerinin normal dağılım gösterdiğini varsaymaktadır. Bu test T ve N 'in sırası ile sonsuza gittiği bir durumda asimptotik olarak geçerlidir (Tatoğlu, 2017: 36-38).

2.2.2.5. Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Birim kök analizlerinde incelenen zaman periyodlarında verilerin durağan olmaması iktisadi olaylarda bir değişiklik yaşandığını dolayısıyla verinin içeriğinde yapısal bir değişim oluştuğunu gösterebilmektedir. Dolayısıyla kırılmaları dikkate alan birim kök testleri kırılma sayısına göre veya kırılmanın içsel-dışsal olmasına göre sınırlandırılabilir.

Perron (1989) yapısal değişimlerin dikkate alınması ile serilerin durağanlaştırılacağını ve değişim tarihinin belirlenmesi ile kırılmanın analize eklenmesini ön gören bir birim kök testi geliştirmiştir. Perron (1989)'un geliştirdiği bu birim kök testinde kırılma dışsal olarak belirlenirken Zivot-Andrews (1992) tarafından geliştirilen testte kırılma tek ve içsel olarak tahmin edilmektedir. ZA (1992) birim kök testi 3 model ile kurulmaktadır.

Model A; seviyede tek kırılma

Model B; trendde tek kırılma

Model C ise hem seviyede hem trendde tek kırılmayı ifade etmektedir. Bu modeller aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Model A

$$y_t = \mu^A + \theta^A DU_t(\varphi) + \beta^A t + \alpha^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (14)$$

Model B

$$y_t = \mu^B + \beta^B t + \gamma^B DT_t^*(\varphi) + \alpha^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^B \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (15)$$

Model C

$$y_t = \mu^C + \theta^C DU_t(\varphi) + \beta^C t + \gamma^C DT_t^*(\varphi) + \alpha^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^C \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (16)$$

Burada $t > T\varphi$ ise $DU_t(\varphi) = 1$ 'dir Aksi durumda 0 olur. Yine $t > T\varphi$ ise $DT_t^*(\varphi) = t - T\varphi$ 'dir. Aksi durumda 0 'dır. Yapılan birim kök testi sonucunda t istatistiğinin mutlak değeri

ZA kritik değerden küçük ise boş hipotez kabul edilir. Alternatif hipotez ise durağan durumda kırılma eğimidir. Model A ve Model C boş hipotez altında bir kırılma ile durağan değildir. Literatürde çoğunlukla Model A ve Model C kullanılmıştır. Model B sonuçlarında eğimde sadece bir kerelik değişime izin verildiği için kullanılmamıştır. Bu çalışmada ise Model A ve Model C sonuçlarına yer verilecektir.

2.2.3. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veriyi oluşturan birimlerden birine gelen şoktan diğer tüm birimlerin etkilenme şiddetinin aynı olması veya birimlerin herhangi birinde meydana gelen bir makroekonomik şoktan paneli oluşturan diğer birimlerin etkilenmediği varsayımına yatay kesit bağımlılığı denilmektedir. Bu çalışmada kullanılan datadan yola çıkılacak olursa örneğin Bitcoin’de yaşanan olumlu ya da olumsuz bir şok diğer kripto para birimlerini farklı şekilde etkileyecektir. Dolayısı ile yatay kesit bağımlılığı tespit edilmeden yapılan analizler eksik, sapmalı ve tutarsız olacaktır. Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen ilk yatay kesit bağımlılığı testi Lagrange Multiplier (LM) testidir. Bu testte bireysel ortalama sıfırdan farklı iken paneldeki grup ortalaması sıfır ise sonuçlar sapmalı olmaktadır. Bu sapma test istatistiğine Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından eklenen varyans ve ortalama eklenerek düzeltilmiştir. Monte Carlo deneyleri standart Breusch-Pagan LM testinin $N > T$ panelleri için kötü performans gösterdiğini, Pesaran CD test’inin $T < N$ olduğunda bile iyi performans gösterdiğini gösteriyor (Balta, 2005: 247). 16 nolu eşitlik Breusch-Pagan’ın LM (Lagrange Multiplier) testini gösterirken, 18 nolu eşitlik $N > T$ durumunda kullanılan CD test eşitliğidir.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij}^2 \quad (17)$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij} \right) \quad (18)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \rho_{ij}^2 - 1) \quad (19)$$

19 nolu eşitlik ise yine Pesaran (2004) tarafından önerilen Breusch ve Pagan (1980) testinin geliştirilmiş hali olan CD_{LM} testidir. Bu test hem T ’nin hem de N ’nin büyük olduğu durumlarda uygulanabilmektedir.

3. Bulgular

Çalışmada kripto para piyasasında etkin piyasa hipotezinin geçerliliğini test etmek amacıyla öncelikle ADF, PP ve KPSS birim kök testleri yapılmıştır. Tablo 2’de görüldüğü üzere ADF birim kök testinde sabitli ve seviyede EOS hariç diğer para birimleri durağan değildir. Değişkenler ancak 1. Farkları alındığında durağanlaşmaktadır. Bu anlamda ADF birim kök testine göre bu para birimleri için etkindir sonucuna ulaşılabilir. PP birim kök testinde de ADF ile aynı sonuçlar görülmektedir. KPSS birim kök test sonuçlarında ise değişkenler 1.farklarında durağandır. Seviyede durağan olmadıklarından KPSS testi için incelenen para birimleri piyasası etkindir şeklinde yorumlanmıştır.

Tablo 2. Zaman serisi birim kök test sonuçları

ADF	PP	KPSS
-----	----	------

			Seviye	1. Fark	Seviye	1. Fark	Seviye	1. Fark
BTC	Sabitli	t-istatistik	-1.395	-23.101	-1.505	-23.161	519.146	0.170
		Olasılık	0.585	0.000	0.530	0.000	0.000	0.864*
	Sabitli-Eğimli	t-istatistik	-3.284	-23.109	-3.356	-23.144	-28.451	-0.908
		Olasılık	0.069	0.000	0.058	0.000	0.000	0.364*
ETH	Sabitli	t-istatistik	-0.649	-23.887	-0.789	-24.025	191.917	-0.502
		Olasılık	0.856	0.000	0.820	0.000	0.000	0.615**
	Sabitli-Eğimli	t-istatistik	-2.307	-23.907	-2.386	-24.035	185.468	0.555
		Olasılık	0.428	0.000	0.386	0.000	0.000	0.578*
XRP	Sabitli	t-istatistik	-1.965	-14.315	-1.947	-22.929	9936.693	0.046
		Olasılık	0.302	0.000	0.310	0.000	0.000	0.963*
	Sabitli-Eğimli	t-istatistik	-2.088	-14.337	-2.339	-22.869	5338.072	0.839
		Olasılık	0.550	0.000	0.411	0.000	0.000	0.401*
BIT-cash	Sabitli	t-istatistik	-0.969	-21.739	-1.112	-21.810	163.731	-0.122
		Olasılık	0.765	0.000	0.712	0.000	0.000	0.902*
	Sabitli-Eğimli	t-istatistik	-2.923	-21.763	-2.990	-21.831	160.091	0.828
		Olasılık	0.155	0.000	0.135	0.000	0.000	0.407*
EOS	Sabitli	t-istatistik	-2.810	-23.171	-2.797	-23.206	7295.632	1.089
		Olasılık	0.057	0.000	0.059	0.000	0.000	0.276
	Sabitli-Eğimli	t-istatistik	-2.948	-23.319	-2.928	-23.361	3657.670	2.254
		Olasılık	0.148	0.000	0.154	0.000	0.000	0.024

*KPSS test istatistiği kritik değerleri sırası ile: sabitli %1, %5 ve %10 için; 0.739, 0.463 ve 0.347. Sabitli ve trendli için; 0.216, 0.146 ve 0.119. *, **, %1 ve %5 kritik değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 3'te veriler için panel birim kök testleri uygulanmıştır. Veriler Levin-Lin Chu (LLC) ve Im-Pesaran-Shin (IPS) birim kök testlerinde sabitli-eğimli modelde seviyesinde durağan iken sabitli modelde durağan değildir. Dolayısıyla bu iki test için değişkenler etkindir. Hadri birim kök testinde hem sabitli hem de sabitli trendli modelde seviyesinde birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Breitung birim kök testinde ise değişkenler seviyede durağan olmadığından LLC ve IPS birim kök test sonuçları ile aynı değerlendirilmektedir.

Tablo 3. Panel birim kök test sonuçları

			Seviye	1. Fark
LLC	Sabitli	T-İstatistik	-0,738	-19,776

		Olasılık	0,230	0,000
	Sabitli ve Trendli	T-İstatistik	-4,833	-28,178
		Olasılık	0,000	0,000
IPS	Sabitli	T-İstatistik	-0,333	-21,952
		Olasılık	0,369	0,000
	Sabitli ve Trendli	T-İstatistik	-2,052	-22,677
		Olasılık	0,020	0,000
Breitung	Sabitli ve Trendli	T-İstatistik	-0,078	-15,437
		Olasılık	0,468	0,000
Hadri	Sabitli	T-İstatistik	22,365	1,688
		Olasılık	0,000	0,045
	Sabitli ve Trendli	T-İstatistik	13,935	4,096
		Olasılık	0,000	0,000

Tablo 4' te Zivot-Andrews birim kök testi sonuçları verilmektedir. Model A'da Bitcoin kırılım tarihi 2019/2. dönem, ETH, XRP ve EOS için 2018/3. dönem, Bit-Cash için 2018/4. dönemdir. Model C'ye göre ise Bitcoin, ETH, Bit-Cash ve EOS için kırılım tarihi 2018/4. dönem iken XRP için 2018/1. dönemdir. Kırılmaların eski ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin'in görevi bırakmadan hemen önce kripto para piyasaları hakkında yaptığı açıklama (bloomberght.com. et: 15.09.2021) döneminden sonrasına denk gelmesi bu piyasaların şoklar haberler ve olaylardan etkilendiğinin göstergesi olmaktadır. Kırılma tarihleri her para birimi için değişkenlik göstermektedir. Fakat genel anlamda aynı dönem ve aynı yıl olarak görülen bu kırılmalar bu para birimlerinin olumlu-olumsuz şoklardan etkilendiği anlamına gelmektedir.

Tablo 4. Zivot- Andrews birim kök test sonuçları

	Model A		Model C	
Değişkenler	t-istatistik	Kırılma	t-istatistik	Kırılma
Bitcoin	-3,411	2019/Q2 (4)*	-4,270	2018/Q4 (4)*
		0,034**		1,52**
ETH	-3,184	2018/Q3 (4)*	-2,750	2018/Q4 (4)*
		0,014**		0,003**
XRP	-2,650	2018/Q3 (4)*	-4,567	2018/Q1 (4)*
		0,029**		0,837**
BIT-Cash	-3,703	2018/Q4 (4)*	-4,420	2018/Q4 (4)*
		0,003**		7,94**
EOS	-3,490	2018/Q3 (4)*	-3,076	2018/Q4 (4)*
		0,03**		0,004**

* Akaike bilgi kriteri tarafından seçilen gecikme sayısını belirtmektedir.

**Model A kritik değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 için :-5.34, -4.93 , - 4.58. Model C kritik değerleri sırasıyla : -5.57, -5.08, -4.82

Tablo 5' de birimler arasındaki yatay kesit bağımlılığını ölçmek amacıyla Bresuch-Pagan, Paseran CD ve Paseran CD_{LM} test sonuçları verilmiştir. Buna göre;

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Verilerin olasılık değerleri 0,05' ten küçük olduğundan dolayı H0 hipotezi reddedilerek H1 hipotezi kabul edilir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olması analize dahil olan birimlerden her hangi birinde ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz şokun diğer birimleri de etkilemesi anlamına gelmektedir. Değişkenlerin birinde yaşanan şok diğer değişkenleri de etkilemektedir.

Tablo 5. Yatay kesit bağımlılığı

Test	İstatistik	d.f.	Olasılık
Breusch-Pagan LM	3.204.432		0.0000
Pesaran scaled LM	7.142.967	10	0.0000
Pesaran CD	5.559.796		0.0000

Sonuç (12 punto, kalın ve sola yaslı)

Piyasaların etkinliğini belirleyen birçok etken bulunmaktadır. Piyasa derinliği, denetim mekanizması, bilgi akışı ve yatırımcı profili bu etkenlerden sayılabilir. Dolayısıyla günümüzde bir piyasanın tam anlamıyla etkin olduğu ya da etkin olmadığı varsayımı son zamanlarda geçerliliğini yitirmektedir (Urquhart ve McGroarty 2016). Etkin Piyasa Hipotezi araştırılan piyasanın etkinliği hakkında bilgi veren en temel hipotezdir. Bu çalışmada kripto para piyasasında işlem gören 5 para cinsinin (Bitcoin, Ethereum (ETH), Ripple (XRP), Bitcoin-cash ve EOS) 08/10/2017 ile 02/05/2019 tarihleri arasındaki günlük verileri kullanılarak zayıf formda piyasa etkinliği analiz edilmiştir. Bireysel birim kök test sonuçlarına göre EOS hariç diğer para birimleri piyasası etkindir. Panel birim kök test sonuçlarında ise LLC, IPS ve Breitung birim kök testleri sonuçlarına göre seriler durağan olmadığından etkindir şeklinde yorumlanmıştır. Bu veriler ışığında araştırılan piyasa için zayıf formda etkin piyasa hipotezi geçerlidir. Fakat etkinlik kalıcı bir durum değildir. Bu çalışmada sunulan sonuçlar kripto para piyasasının etkinliği ile ilgili daha fazla araştırma yapılmasını teşvik edebilir. ZA (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarında görüldüğü üzere kırılmalar genellikle 2018 yılı üçüncü ve dördüncü çeyrekte görülmektedir. Eski ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin'in görevi bırakmadan önce kripto para piyasalarının denetimi ve şeffaflığı ile ilgili radikal uygulamalar yapılacağı yönündeki açıklamasının ardından bu piyasalardaki para birimleri - başta Bitcoin- ani düşüşe geçmiştir (bloomberght.com. et: 15.09.2021). Bu düşüş 2019 yılının ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. Yatay kesit bağımlılığı sonuçları ZA (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarını destekler nitelikte sonuç vermiştir. Para birimlerinin herhangi birinde yaşanan olumlu ya da olumsuz şok diğer para birimlerini de etkilemektedir. Elde edilen bu veriler ışığında kripto para piyasaları, yaşanan şoklar karşısında duyarlı iken, birimlerin hareketleri birbirine bağlıdır. Bu durum bahse konu olan piyasaların etkin olduğunun işareti iken bu etkinliğin sürdürülebilirliği şüphelidir. Kripto para piyasaları takip edilemez ve denetlenemez olduğundan tercih edilse de bu piyasaların yeni dönemdeki hacmi ve kullanıcı sayısının artışı sebebiyle denetime açık olması gerektiği görüşündeyiz. Piyasanın şoklara duyarlı olması ve fiyat hareketliliğinin birbirine bağlı olması denetim ve takip edilebilirliği gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Bachelier, Louis. «Théorie de la spéculation.» *Annales scientifiques de l'École Normale Supérieure* (Normale Supérieure), 1900: Série 3; Tome 17; pp 21-86.
- Baltagi, Badi H. *Econometric Analysis of Panel Data*. England: John Wiley & Sons Ltd, 2005.
- Bariviera, Aurelio F. «The inefficiency of Bitcoin revisited: A dynamic approach.» *Economics Letters*, 2017: 161: 1-4.
- Bartos, Jakub. «Does Bitcoin follow to hypothesis of efficient market.» *International Journal of Economic Sciences*, 2015: 4:10-23.
- Breitung, Jörg. «The local power of some unit root tests for panel data, „ Bingle.» *Advances in Econometrics*, 2001: 15:161-177.
- Breusch, Trevor S, ve Adrian Pagan. «The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics.» *Review of economic Studies*, 1980: 47: 239-253.
- Buchholz, Martis, Jess Delaney, ve Joseph Warren. *Bits and Bets Information, Price Volatility, and Demand for Bitcoin*. Working Paper, Economics 312, 2012.
- Chu, Jeffrey, Yuanyuan Zhang, ve Stephen Chan. «The adaptive market hypothesis in the high frequency cryptocurrency market.» *International Review of Financial Analysis*, 2019: 6: 221-231.
- Corbet, Shaen, Brian Lucey, Maurice Peat, ve Samuel Vigne. «Bitcoin Futures—What use are they?» *Economics Letters*, 2018: 172: 23-27.
- Dickey, David.A., ve Wayne A. Fuller. «Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root.» *Journal of the American Statistical Association*, 1979: 74: 427-431.
- Escanciano, J. Carlos, ve Ignacio N. Lobato. «Testing the martingale hypothesis.» *Palgrave Handbook of Econometrics* içinde, yazar Patterson K. (eds) Mills T.C., 972-1003. London: Palgrave Macmillan, 2009.
- Fama, Eugene F. «Efficient capital markets: A review of theory and empirical work.» *Journal of Finance*, 1970: 25 (2): 383-417.
- Hadri, Kaddour. «Testing for stationarity in heterogeneous panel data.» *The Econometrics Journal*, 2000: 3 (2):148-161.
- Hurst, Harold Edwin. «Long-term storage capacity of reservoir.» *Transactions of the American Society of Civil Engineers*, 1951: 116: 770-808.
- Im, Kyung So, M. Harsen Pesaran, ve Yongcheol Shin. «Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels.» *Journal Of Econometrics*, 2003: 115: 53-74.
- Khuntia, Sashikanta, ve J.K. Pattanayak. «Adaptive market hypothesis and evolving predictability of bitcoin.» *Economics Letters*, 2018: 167: 26-28.
- Koçoğlu, Şahnaz, Yasin Erdem Çevik, ve Cihan Tanrıöven. «Bitcoin Piyasalarının Etkinliği, Likiditesi ve Oynaklığı.» *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2016: 8(2): 77-97.

- Korap, Kutay, ve Erol Oytun Ercan. *bloomberght.com*. 26 Kasım 2020. www.bloomberght.com/bitcoin-de-2018-senaryosu-yeniden-yasanir-mi-2269456 (erişildi: Eylül 15, 2021).
- Kwiatkowski, Denis, Peter C. B. Phillips, Peter Schmidt, ve Yongcheol Shin. «Testing the Null Hypothesis of Stationarity against the Alternative of a Unit Root: How Sure are We that Economic Time Series have a Unit Root.» *Journal of Econometrics*, 1992: 54/ 159-178.
- Lee, Chien Chiang, Ching Chuan Tsong, ve Cheng Feng Lee. «Testing for the efficient market hypothesis in stock prices: International evidence from nonlinear heterogeneous panels.» *Macroeconomic Dynamics, Cambridge University Press*, 2014: 18(4): 943-958.
- Levin, Andrew, Chien-Fu Lin, ve Chia-Shang James Chu. «Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties.» *Journal of Econometrics*, 2002: 108: 1-24.
- Nadarajah, Saralees, ve Jeffrey Chu. «On the inefficiency of Bitcoin.» *Economics Letters*, 2017: 150: 6-9.
- Nakamoto, Satoshi. «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System.» *www.bitcoin.org*. 2008. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (erişildi: Nisan 21, 2019).
- Nan, Zheng, ve Taise Kaizoji. «Market efficiency of the bitcoin Exchange rate: Weak and semi-strong form tests with the spot, futures and forward foreign Exchange rates.» *International Review of Financial Analysis*, 2019: 64: 273-281.
- Perron, Pierre. «The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis.» *Econometrica*, 1989: 57: 1361-1401.
- Pesaran, M. Harsem. *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. London: Cambridge Working Papers in Economics, 0435, Faculty of Economics, University of Cambridge, 2004.
- Pesaran, M. Harsem, ve Takashi Yamagata. «Testing Slope Homogeneity in Large Panels.» *Journal of Econometrics*, 2008: 142 (1): 50-93.
- Phillips, Peter C. B., ve Pierre Perron. «Testing for a Unit Root in Time Series Regression.» *Biometrika*, 1988: 75 (2): 335-346.
- Samuelson, Paul A. «Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly.» *Industrial Management Review*, 1965: 6(2): 41-49.
- Tatoğlu, Ferda Yeldelen. *Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları, 2017.
- Tiwari, Aviral Kumar, R. K. Jana, Debojyoti Das, ve David Roubaud. «Informational Efficiency of Bitcoin—An Extension.» *Economics Letters*, 2018: 163: 106-109.
- Urquhart, Andrew. «The inefficiency of Bitcoin.» *Economics Letters*, 2016: 148: 80-82.
- Urquhart, Andrew, ve Frank Mc Groarty. «Are stock markets really efficient? Evidence of the Adaptive Market Hypothesis.» *Int. Rev. Financ. Anal.*, 2016: 47: 39-49.
- Wang, Kevin. «Measuring Global Crypto Users; A Study to Measure Market Size Using On-Chain Metrics.» *crypto.com*. July 2021. https://crypto.com/research/article?category=data&page=on_chain_market_sizing_july (erişildi: September 15, 2021).

- Y, Campbell John, Andrew V Lo, ve MacKinlay A. Craig. «The Econometrics of Financial Markets.» *Princeton University Press*, 1997: 28-33.
- Zięba, Damian, Ryszard Kokoszczyński, ve Katarzyna Śledziowska. «Shock Transmission In the Cryptocurrency Market. Is Bitcoin the Most Influential?» *International Review of Financial Analysis*, 2019: 64: 102-125.
- Zivot, Eric, ve Donald W.K. Andrews. «Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis.» *Journal Of Business And Economic Statistics*, 1992: 10(3): 253.

TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN MEVDUAT BANKALARININ ENTROPİ VE WASPAS YÖNTEMLERİ İLE FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ, 2016-2020

Aslı GEZEN¹

Öz

Dünya genelinde para ve sermaye piyasalarında aktif bir şekilde rol oynayan bankalar, finansal sistemin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Günümüzde modern bir bankacılık sistemine sahip olan Türkiye’de, fon akışlarını sağlama ve kaydi para oluşturma gibi fonksiyonlarıyla ekonomi politikalarının yürütülmesine yardımcı olan mevduat bankaları finansal sistem için büyük bir önem arz etmektedir. Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının performans analizi aracılığıyla söz konusu bankaların performans sıralamalarının yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda performans analizi için toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam özkaynaklar, ödenmiş sermaye, şube sayısı ve çalışan sayısı kriterleri esas alınmıştır. Kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2016-2020 yılları performans sıralamalarını ortaya koyan analizler sonucunda; finansal performansı en yüksek mevduat bankalarının 2016, 2017 ve 2018 yıllarında özel sermayeli mevduat bankaları, 2019 ve 2020 yıllarında ise kamu sermayeli mevduat bankaları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mevduat Bankaları
Banka Performansı
Entropi Yöntemi
WASPAS Yöntemi
ÇKKV

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 13.09.2021
Kabul Tarihi: 29.09.2021
E-Yayın Tarihi: 01.12.2021

PERFORMANCE ANALYSIS OF DEPOSIT BANKS OPERATING IN TURKEY BY ENTROPY AND WASPAS METHODS, 2016-2020

Abstract

Playing active role in money and capital markets worldwide, the banks are main pillars of financial system. As deposit banks, supporting procedures of economic policies with applications such as fund flow and fiduciary money administrations, play crucial role in financial system in Turkey with

Keywords

Deposit Banks
Bank Performance
Entropy Method
WASPAS Method
MCDM

Article Info

¹ Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı. e-posta: asligezen@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4001-9852.

contemporary banking applications at the present time. It is aimed in this study to rank performances of public, private and foreign capital deposit banks through performance analysis. For this purpose, performance analysis were grounded on total assets, total loans and receivables, total deposits, total equity, paid-in capital, number of branches, and number of employees. Based on analysis results of annual performances of the years 2016-2020; it was ascertained that the highest performing banks among deposit banks in 2016, 2017, and 2018 are private deposit banks when it was public deposit banks in 2019 and 2020.

Research Article
Received: 13.09.2021
Accepted: 29.09.2021
Online Published: 01.12.2021

Giriş

Bankacılık sistemi, fon arz edenler ve fon talep edenler arasındaki aracılık işlevi ile ülke ekonomilerinin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sistem içerisinde aktif rol oynayan bankalar; mevduat kabul edip fon toplayan ve topladığı bu fonları fona gereksinin duyan gerçek ve tüzel kişilere veya devlete kısa ve uzun vadeli olarak aktaran finansal kuruluşlardır (Yetiz, 2016: 107-108). Bankacılık sistemi içerisinde faaliyetlerini yürüten mevduat bankaları, ülke ekonomilerinde finansal aracılık, kaynaklara ulaşımı kolaylaştırma, kaynak kullanımında etkinlik, süre ve tutar uyumu sağlama, kaydi para yaratma ve para politikalarının uygulanması gibi faaliyetler ile finansal piyasalarda birçok önemli işlevi yerine getirmektedirler (Atukalp, 2018: 39).

5411 sayılı Kanun kapsamında mevduat bankaları, “kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini” ifade etmektedir (5411 SK, 2005: Madde 3). Mevduat kavramı; “yazılı ya da sözlü olarak veya herhangi bir şekilde halka duyurulmak suretiyle ivazsız veya bir ivaz karşılığında, istendiğinde ya da belli bir vadede geri ödenmek üzere kabul edilen para” olarak tanımlanmaktadır (5411 SK, 2005: Madde 3). Tasarruf mevduatı ise “mevduat bankaları nezdinde açtırılan, gerçek kişilere ait ve münhasıran çek keşide edilmesi dışında ticari işlemlere konu olmayan mevduat hesaplarını” ifade etmektedir (5411 SK, 2005: Madde 3).

Mevduat bankalarının tarihsel gelişimi incelendiğinde; dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bankacılığa öncülük eden kuruluşların bankerler olduğu görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Galata Bankerleri’nin kurmuş oldukları bankerlik işletmeleri, Osmanlı Devleti’nde finansal anlamda oldukça önemli görev üstlenmişler ve bu dönemden modern anlamda bankacılık faaliyetlerine geçiş sürecine kadar bankerler, bankacılık faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Kaya ve Arslantürk Çöllü, 2020: 4).

Osmanlı devletinde dış ticaretin korunması amacıyla Galata bankerlerinin önde gelenleri tarafından 1847 yılında ilk banka olan İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet) kurulmuştur. Ancak İstanbul Bankası, ödeme yeteneğini tehlikeye düşüren işlemleri gerçekleştirmesi ve spekülasyon yapması nedeni ile 1952 yılında kapatılmıştır (Çoşkun vd., 2012: 3). Daha sonra İstanbul Bankası’nın yerine 1953 yılında İngiliz sermayeli Osmanlı Bankası (The Ottoman Bank) kurulmuş ve 1963 yılında Fransızların bankaya ortak olması ile bankanın adı, Bank-ı Osmanî-i Şahane (Banque Imperial Ottomane - Imperial Otoman Bank) olarak değiştirilmiştir. İlk yabancı sermayeli mevduat bankası olma özelliğine sahip bu banka, mevduat toplama ve ticari işlemlere aracılık etme yetkisinin yanında Osmanlı

Devleti'nin merkez bankası görevini de yürütmüştür. 2001 yılına kadar faaliyetine devam eden banka, Türk bankacılık tarihinde en uzun ömürlü banka olma özelliğini göstermektedir. Banka, 31 Ağustos 2001 tarihinde Doğuş Grubu bünyesinde Körfezbank ile birleşmiş ve 21 Aralık 2001 tarihinde ise bankanın ana hissedarı olan Garanti Bankası'nın bünyesine dahil olmuştur (Apak ve Tay, 2012: 63-88).

Çiftçilerin uygun şekilde kredi kullanmasını sağlamak amacıyla 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Pirot şehrinde Memleket Sandıkları kurulmuştur. Zaman içerisinde karşılaşılan güçlükler ve yaşanan yolsuzluklar sebebiyle 1983 yılında kuruluş Menafi Sandıkları adını alarak yeniden düzenlenmiştir. İlerleyen süreçte kaynak kullanımı ile ilgili yaşanan sorunlar nedeniyle devlet denetimi bu sandıklar üzerinde zorunlu hale gelmiş ve 1888'de çıkarılan bir nizamname ile bu kuruluşun alacaklarının sermaye olarak kullanılması ile Ziraat Bankası kurulmuştur (Kılıç, 2020: 9). Çiftçiye kredi kullandırmak, faiz karşılığında mevduat kabul etmek ve aracılık işleri yapmak amacıyla kurulan banka, 1937 yılında çıkarılan 3202 sayılı Kanun ile İktisadi Devlet Teşekkülü statüsü kazanmış, "Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası" unvanını almış ve Türkiye'nin ilk kamu sermayeli mevduat bankası olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 15 Kasım 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4603 sayılı Kanun ile banka, kamu hukuku statüsünden çıkarılan banka özel hukuk hükümlerine tabi bir "Anonim Şirket" statüsü kazanmış ve yeniden yapılandırılmıştır (TBB, 2021b).

1923 yılında sanayici, çiftçi, tüccar ve işçi gruplarından temsilcilerin katılımıyla gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde ülke ekonomisinin gelişmesi amacıyla milli bankacılığın gelişimi yönünde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve 26 Ağustos 1924 tarihinde kongredeki tüccar grubu ve devlet ortaklığı ile Türkiye İş Bankası A.Ş. özel sektör bankası olarak kurulmuştur. Bu banka Türkiye'de kurulan ilk özel sermayeli banka olmakla birlikte her çeşit sınai, ticari işlemleri yerine getirmek, gayrimenkul alım satımı yapmak, işletmelere kredi kullandırmak ile görevlendirilmiştir (Kılıç, 2020: 10). Tarihsel süreç içerisinde mevduat bankalarının sorumlulukları ile ilgili değişiklikler olmakla birlikte temel olarak mevduat kabul etmek, kredi kullandırmak gibi işlevler genel olarak süreklilik arz etmektedir. Günümüzde mevzuata göre Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının gerçekleştirilebileceği işlemler ise aşağıdaki gibidir (5411 SK, 2005: Madde 4):

- Mevduat kabulü,
- Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri,
- Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,
- Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,
- Saklama hizmetleri,
- Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,
- Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,

- Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,
- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,
- Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri,
- Yatırım danışmanlığı işlemleri,
- Portföy işletmeciliği ve yönetimi,
- Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı,
- Faktöring ve forfaiting işlemleri,
- Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,
- Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,
- Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.

Söz konusu fonksiyonlara sahip mevduat bankaları mülkiyet yapılarına göre kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli bankalar olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Banka sermayesinin %50'sinden fazlasına devlet ya da devlete ait kurumların sahip olduğu ve yönetimleri ile denetimlerinin de ilgili kurumlar tarafından gerçekleştirildiği bankalar, kamu sermayeli mevduat bankası olarak nitelendirilirken; sermayesinin %50'sinden fazlasının banka merkezinin bulunduğu ülkedeki gerçek veya tüzel kişilerin sahipliğinde olan bankalar özel sermayeli mevduat bankası olarak nitelendirilmektedir. Bankanın sermayesinin %50'sinden fazlasının bankanın bulunduğu ülke dışındaki yabancı kişi veya kuruluşlara ait olduğu bankalar ise yabancı sermayeli mevduat bankalar olarak sınıflandırılmaktadırlar (Atukalp, 2018: 39).

1. Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde; bankaların finansal performans değerlendirmesi üzerine Çok Kriterli Karar Verme (ÇÇKV) Yöntemleri kullanılarak birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların finansal performans değerlendirmesine yönelik olarak ÇÇKV Yöntemleri ile yapılan ulaşılabilen çalışmalara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar(lar) Yıl	Banka Faaliyet Alanı	Uygulama İçin Seçilen Banka Sayısı	Analiz Edilen Zaman Dilimi	Yöntem
Albayrak ve Erkut (2005)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	5	2002	AHP
Demireli (2010)	Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	3	2001-2007	VIKOR
Çağl (2011)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	24	2006-2010	ELECTRE
Dinçer ve Görener (2011)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	31	2002-2008	AHP VIKOR
Çalışkan ve Eren (2016)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	20	2010-2014	AHP PROMETHEE
Esmer ve Bağcı (2016)	Katılım Bankaları	4	2005-2014	TOPSIS
Kandemir ve Karataş (2016)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	12	2004-2014	TOPSIS VIKOR
Tezergil (2016)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	28	2009-2013	VIKOR
Akçakanat vd. (2017)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	26	2016	Entropi WASPAS
Gülen Alpay ve Sakınç (2017)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	26 15	1990-2000 2002-2012	Gri İlişkisel Analiz
Yıldırım ve Demirci (2017)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel)	10	2015	TOPSIS TOPSIS-M
Çelik (2018)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	27	2012-2016	CAMELS
Rençber ve Avcı (2018)	Türkiye Bankacılık Sektörü	13	2012-2017	WASPAS
Ural vd. (2018)	Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	3	2012-2016	Entropi WASPAS
Akbulut (2019)	Türkiye İş Bankası	1	2009-2018	CRITIC EDAS
Gezen (2019)	Katılım Bankaları	3	2010-2017	Entropi WASPAS
Gözkonan ve Küçükbay (2019)	Türkiye Bankacılık Sektörü	14	2008-2017	TOPSIS Gri İlişkisel
Topak ve Çanakçıoğlu (2019)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	11	2017	Entropi COPRAS
Ünal (2019)	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	4	2014-2018	SD WASPAS
Akbulut (2020)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	10	2018	Gri Entropi PSI ve ARAS
Eş ve Kök (2020)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	8	2015-2019	Entropi WASPAS
Sarı (2020)	Mevduat Bankaları (Kamu-Özel-Yabancı)	11	2017	TOPSIS PROMETHEE

2. Metodoloji

Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2016-2020 yıllarındaki performans sıralamalarının ortaya konması amaçlanmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları; kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları olmak üzere 3’e ayrılmaktadır. Analize tabi tutulan yılların son yılı olan 2020 yılında faaliyet gösteren 3 adet kamu sermayeli mevduat bankası olduğu için özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının veri seti her yıl için aktif büyüklüğü en yüksek olan ilk 3 bankanın verilerinden elde edilmiştir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının veri seti her yıl için T.C. Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. bankalarının verilerinden oluşmaktadır. Özel sermayeli mevduat bankalarında her yıl için Türkiye İş Bankası A.Ş., Akbank T.A.Ş. ile Yapı ve Kredi Bankası’nın aktif büyüklüğü en yüksek ilk 3 banka olduğu görülmüş ve veri seti bu bankaların verilerinden oluşturulmuştur. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında ise her yıl için Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Denizbank A.Ş. ve QNB Finansbank A.Ş.’nin aktif büyüklüğü en yüksek ilk 3 banka olduğu görülmüş ve veri seti bu bankaların verilerinden elde edilmiştir. Aralık 2020 itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren 34 mevduat bankasının listesi Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Kamu, Özel ve Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları

Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları
1. T.C. Ziraat Bankası A.Ş. 2. Türkiye Halk Bankası A.Ş. 3. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	1. Adabank A.Ş. 2. Akbank T.A.Ş. 3. Anadolubank A.Ş. 4. Fibabanka A.Ş. 5. Şekerbank T.A.Ş. 6. Turkish Bank A.Ş. 7. Türk Ekonomi Bankası A.Ş. 8. Türkiye İş Bankası A.Ş. 9. Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1. Alternatifbank A.Ş. 2. Arap Türk Bankası A.Ş. 3. Bank Mellat 4. Bank of China Turkey A.Ş. 5. Burgan Bank A.Ş. 6. Citibank A.Ş. 7. Denizbank A.Ş. 8. Deutsche Bank A.Ş. 9. Habib Bank Limited 10. HSBS Bank A.Ş. 11. ICBC Turkey Bank A.Ş. 12. ING Bank A.Ş. 13. Intesa Sanpaolo S.P.A. 14. JPMorgan Chase Bank N.A. 15. MUFG Bank Turkey A.Ş. 16. Odea Bank A.Ş. 17. QNB Finansbank A.Ş. 18. Rabobank A.Ş. 19. Société Générale (SA) 20. Turkland A.Ş. 21. Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na Devredilen Bankalar		
1. Birleşik Fon Bankası A.Ş.		

Kaynak: TBB (2021a). Bankacılık Sisteminde Banka, Çalışan ve Şube Sayıları Aralık 2020, Rapor Kodu: DT13. ss. 1.

Tablo 2’de yer alan 34 mevduat bankası içerisinde çalışma amacına uygun olarak 9 mevduat bankası ile ilgili veriler kullanılmıştır. Bu kapsamda aşağıda çalışmanın yöntemine, analiz sonuçlarına ve bulgulara ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2016-2020 yıllarına ait performans sıralamalarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Literatürde Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının karşılaştırmalı performans analizine ilişkin birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalar incelendiğinde karşılaştırma yapılan mevduat bankalarının tür sayılarında fikir birliği olmadığı, banka tür sayılarının çeşitli şekillerde seçildiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmada analize tabi tutulan mevduat bankalarının tür sayıları, çalışmanın analiz dönemi olan 2016-2020 döneminde faaliyet gösteren 3 adet kamu sermayeli mevduat bankası olduğu için 3’er adet olarak belirlenmiştir. Kriter olarak aktif büyüklüğü seçilmiş; özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında her yıl için aktif büyüklüğü en yüksek olan ilk 3 bankanın verileri ile analizler yapılmıştır. Performans sıralaması için; kriter ağırlıkları hesaplanırken Entropi Yöntemi, sıralama yapılırken ise WASPAS Yöntemi kullanılmıştır. Aşağıda Entropi ve WASPAS yöntemlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1.1. Entropi Yöntemi

ÇÇKV yöntemlerinin ağırlıklandırma işlemi subjektif ve objektif ağırlıklandırma olmak üzere iki yöntemle yapılmaktadır (Topak ve Çanakçıoğlu, 2019: 119). Objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olan Entropi Yöntemi, kavramsal olarak ilk kez Rudolf Clausius tarafından 1865 yılında bir sistemdeki belirsizlik ve düzensizliğin yani kaosu ölçüsü olarak tanımlanmıştır (Akçakanat vd., 2017: 290; Ural vd., 2018: 131; Gezen, 2019: 217; Topak ve Çanakçıoğlu, 2019: 119; Eş ve Kök, 2020: 240). Bu yöntem 1948 yılında Shannon tarafından bilgi teknolojilerine uyarlanmış (Wu vd., 2011: 5163) ve Wang vd. (2007) tarafından bir ağırlık hesaplama yöntemi olarak geliştirilerek bugünkü kullanım halini almıştır.

Entropi Yöntemi 5 aşamadan oluşmaktadır (Akçakanat vd., 2017: 290; Ural vd., 2018: 131; Gezen, 2019: 217; Eş ve Kök, 2020: 240):

Aşama 1: Karar matrisi oluşturulur. Karar matrisinin normalizasyonu denklem (1) ve denklem (2) aracılığıyla hesaplanır.

$$r_{ij} = \{x_{ij} | \max_{ij}\} (i = 1 \dots m; j = 1 \dots n) \quad (1)$$

$$r_{ij} = \{x_{ij} | \min_{ij}\} (i = 1 \dots m; j = 1 \dots n) \quad (2)$$

Aşama 2: Farklı ölçü birimlerindeki aykırılıkları yok etmek için normalizasyon işlemi yapılarak P_{ij} değeri denklem (3) aracılığıyla hesaplanır.

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}; \forall_j \quad (3)$$

Aşama 3: E_j 'nin entropisi denklem (4) aracılığıyla hesaplanır.

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}]; \forall_j \quad (4)$$

Aşama 4: d_j belirsizliği denklem (5) aracılığıyla hesaplanır.

$$d_j = 1 - E_j; \forall_j \quad (5)$$

Aşama 5: j kriterinin önem derecesinin belirlenmesi için w_j ağırlık değerleri yani entropi kriter ağırlıkları denklem (6) aracılığıyla hesaplanır.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall_j \quad (6)$$

2.1.2. WASPAS Yöntemi

WASPAS Yöntemi, Zavadskas (2012) tarafından Ağırlıklı Ürün Modeli (WPM) ve Ağırlıklı Toplam Modelinin (WSM) kombinasyonlarından oluşturularak geliştirilen bir ÇÇKV yöntemidir. Bu yöntem ile birleşik optimal kriterin değerine göre alternatiflerin sıralaması yapılmakta ve sıralama doğruluğunu arttırmak amaçlanmaktadır.

WASPAS Yöntemi 6 aşamadan oluşmaktadır (Akçakanat vd., 2017: 290-292; Ural vd., 2018: 132-133; Rençber, 2018: 171-172; Gezen, 2019: 218-219; Orçun, 2019, 445-446; Ünal, 2019: 390-391; Eş ve Kök, 2020: 241-242):

Aşama 1: Karar matrisi oluşturulur. “m” aday alternatiflerin, “n” ise değerlendirme kriterlerinin sayısıdır. j’inci kriter göz önüne alınarak i’inci alternatifin performansı x_{ij} ’yi verir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & L & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & L & x_{2n} \\ M & M & M & M \\ x_{m1} & x_{m1} & L & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Aşama 2: Normalize edilmiş karar matrisi oluşturulur. Fayda kriterleri için denklem (8), maliyet kriterleri için denklem (9) kullanılır.

$$\bar{x}_{ij} = x_{ij} / \max_i x_{ij} \quad (8)$$

$$\bar{x}_{ij} = \min_i x_{ij} / x_{ij} \quad (9)$$

Aşama 3: Ağırlıklı Toplam Modeline (WSM) dayalı i. alternatifin toplam nispi önemi hesaplanır. Bu aşamada i’inci alternatif değeri her bir kriterle ait ağırlık değeri ile çarpılır ve sonrasında her bir alternatif değeri sırasıyla toplanarak denklem (10)’daki gibi hesaplanır.

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j \quad (10)$$

Aşama 4: Ağırlıklı Ürün Modeline (WPM) dayalı i. alternatifin toplam nispi öneminin hesaplanır. Denklem (11) aracılığıyla normalize edilmiş karar matrisi üzerinden her bir i.alternatif kriterinin değeri için ilgili kriter ağırlığının kuvveti alınır ve bulunan değerler her bir alternatif için sırasıyla çarpılarak $Q_i^{(2)}$ değeri elde edilir.

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (11)$$

Aşama 5: Ortak genel kriter değeri hesaplanır. Toplamsal ve çarpımsal metodların ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değeri denklem (12) aracılığıyla hesaplanır.

$$Q_i = 0.5Q_i^{(1)} + 0.5Q_i^{(2)} = 0.5 \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j + 0.5 \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (12)$$

Aşama 6: Alternatiflerin toplam göreceli önemi hesaplanır. Alternatifler Q değerine göre derecelendirilir. En iyi alternatif Q değeri en yüksek olandır ve $\lambda=0$ olduğu zaman WASPAS yöntemi Ağırlıklı Ürün Modeline (WPM) dönüşürken, $\lambda=1$ olduğu zaman ise Ağırlıklı Toplam Modeline (WSM) dönüşür. Denklem (13) aracılığıyla WASPAS yöntemine ait varyans tahminlenir. Denklem (14) aracılığıyla alternatifler sıralandırılır ve optimal λ değeri hesaplanır.

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1-\lambda) Q_i^{(2)} = \lambda \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j + (1-\lambda) \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (\lambda = 0, 0.1, 0.2, \dots, 1) \quad (13)$$

$$\lambda = \frac{\sigma^2(Q_i^{(2)})}{\sigma^2(Q_i^{(1)}) + \sigma^2(Q_i^{(2)})} \quad (14)$$

2.2. Analiz Sonuçları ve Bulgular

Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının; toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam özkaynaklar, ödenmiş sermaye, şube sayısı ve çalışan sayısı kriterlerine dayanarak 2016-2020 yıllarına ait performans sıralamaları yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ulaşılan analiz sonuçlarına ve bulgulara aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2016-2020 yıllarına ilişkin istatistiksel verileri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye Bankacılık Sistemine İlişkin İstatistiksel Veriler (2016-2020)

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Krediler ve Alacaklar (Milyon TL)	Toplam Mevduat (Milyon TL)	Toplam Özkaynaklar (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Şube Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Adet)
2016	Kamu	801.742	538.710	497.120	78.938	8.850	3.702	57.586
	Özel	835.462	538.709	490.513	92.734	12.847	3.151	56.965
	Yabancı	488.817	310.769	278.361	56.227	10.666	2.292	45.078
2017	Kamu	1.010.197	685.694	614.888	95.644	9.350	3.677	58.502
	Özel	976.194	625.635	558.004	113.616	12.847	3.031	56.696
	Yabancı	572.138	368.458	324.003	66.300	10.866	2.222	43.114
2018	Kamu	1.246.934	843.117	759.330	114.772	9.850	3.718	60.195
	Özel	1.092.073	656.658	636.209	132.533	16.947	2.990	55.514
	Yabancı	654.551	404.482	389.277	76.705	10.866	2.187	42.400
2019	Kamu	1.526.227	1.049.282	996.516	135.288	9.850	3.707	60.365
	Özel	1.216.056	733.542	742.767	154.444	18.147	2.888	53.434
	Yabancı	729.311	475.938	454.676	88.171	10.866	2.145	43.150
2020	Kamu	2.321.524	1.489.893	1.501.204	182.693	19.479	3.701	61.592
	Özel	1.499.697	912.066	891.727	178.265	18.147	2.778	52.014
	Yabancı	919.307	599.461	575.438	104.193	13.246	2.063	41.699

Kaynak: TBB (2021b) Resmi Web Sitesi'ndeki istatistiki raporlardan derlenmiştir. (www.tbb.org.tr)

Tablo 3 incelendiğinde; toplam 3 grup mevduat bankası içerisinde 2016 yılında en yüksek toplam aktife, özkaynağa ve ödenmiş sermayeye sahip banka türünün özel sermayeli mevduat bankaları iken; en yüksek toplam krediler ve alacaklara, mevduata, şube ve çalışan sayısına sahip banka türünün ise kamu sermayeli mevduat bankaları olduğu görülmektedir. 2017 yılında en yüksek toplam aktife, toplam krediler ve alacaklara, mevduata şube ve çalışan sayısına sahip banka türünün ise kamu sermayeli mevduat bankaları olduğu; toplam özkaynağa ve ödenmiş sermayeye sahip banka türünün özel sermayeli mevduat bankaları olduğu anlaşılmaktadır. 2018 ve 2019 yıllarında da istatistiksel veriler açısından 2017 yılı ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. 2020 yılında ise en yüksek toplam aktife, krediler ve alacaklara, mevduata, özkaynağa, ödenmiş sermayeye, şube ve çalışan sayısına sahip banka türünün kamu sermayeli mevduat bankaları olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye'de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2016-2020 yıllarına ilişkin istatistiksel verilerindeki % değişim Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye Bankacılık Sistemine İlişkin İstatistiksel Verilerdeki % Değişim (2016-2020)

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler (%)	Toplam Krediler ve Alacaklar (%)	Toplam Mevduat (%)	Toplam Özkaynaklar (%)	Ödenmiş Sermaye (%)	Şube Sayısı (%)	Çalışan Sayısı (%)
2016	Kamu							
2017		26,00	27,28	23,69	21,16	5,65	-0,68	1,59
2018		23,43	22,96	23,49	20,00	5,35	1,12	2,89
2019		22,40	24,45	31,24	17,87	0,00	-0,30	0,28
2020		52,11	41,99	50,65	35,04	97,76	-0,16	2,03
2016	Özel							
2017		16,84	16,14	13,76	22,52	0,00	-3,81	-0,47
2018		11,87	4,96	14,02	16,65	31,91	-1,35	-2,08
2019		11,35	11,71	16,75	16,53	7,08	-3,41	-3,75
2020		23,32	24,34	20,05	15,42	0,00	-3,81	-2,66
2016	Yabancı							
2017		17,05	18,56	16,40	17,91	1,88	-3,05	-4,36
2018		14,40	9,78	20,15	15,69	0,00	-1,58	-1,66
2019		11,42	17,67	16,80	14,95	0,00	-1,92	1,77
2020		26,05	25,95	26,56	18,17	21,90	-3,82	-3,36

Kaynak: TBB (2021b) Resmi Web Sitesi'ndeki istatistiki raporlardan derlenmiştir. (www.tbb.org.tr)

Tablo 4 incelendiğinde kriterlerde en yüksek % değişimlerinin kamu sermayeli mevduat bankalarında meydana geldiği görülmektedir. Toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam özkaynaklar ve ödenmiş sermayede en yüksek % değişimi 2020 yılında gösteren kamu sermayeli mevduat bankaları; şube ve çalışan sayısında en yüksek % değişimini 2018 yılında gerçekleştirmiştir.

Tablo 3 ve Tablo 4'de yer alan veriler kullanılarak Entropi ve WASPAS Yöntemleri ile Türkiye'de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2016-2020 yıllarına ait performans sıralaması yapılmıştır. Toplam Aktifler, Toplam Krediler ve Alacaklar, Toplam Mevduat, Toplam Özkaynaklar ve Ödenmiş Sermaye kriterleri fayda; Şube Sayısı ve Çalışan Sayısı kriterleri maliyet unsuru olarak ele alınmıştır.

Karar matrisinin normalizasyonu denklem (1) ve (2) aracılığıyla hesaplanmıştır. Seçilen her kriterin fayda maliyet yapıları göz önünde bulundurularak hazırlanan normalize edilmiş karar matrisi Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Entropi Yöntemi ile Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler	Toplam Krediler ve Alacaklar	Toplam Mevduat	Toplam Özkaynaklar	Ödenmiş Sermaye	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı
2016	Kamu	0,377109	0,388067	0,392672	0,346373	0,273459	0,404811	0,360749
	Özel	0,392970	0,388066	0,387453	0,406908	0,396965	0,344560	0,356859
	Yabancı	0,229921	0,223866	0,219876	0,246719	0,329575	0,250629	0,282392
	TOPLAM	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000
2017	Kamu	0,394835	0,408203	0,410776	0,347091	0,282792	0,411758	0,369536
	Özel	0,381545	0,372449	0,372774	0,412309	0,388561	0,339418	0,358128
	Yabancı	0,223620	0,219348	0,216450	0,240600	0,328647	0,248824	0,272336
	TOPLAM	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000
2018	Kamu	0,416539	0,442754	0,425439	0,354225	0,261529	0,417988	0,380718
	Özel	0,364808	0,344837	0,356456	0,409040	0,449964	0,336144	0,351112
	Yabancı	0,218653	0,212409	0,218105	0,236735	0,288507	0,245868	0,268169
	TOPLAM	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000
2019	Kamu	0,439633	0,464539	0,454209	0,357997	0,253453	0,424142	0,384615
	Özel	0,350288	0,324754	0,338551	0,408687	0,466947	0,330435	0,340455
	Yabancı	0,210080	0,210708	0,207240	0,233316	0,279599	0,245423	0,274930
	TOPLAM	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000
2020	Kamu	0,489718	0,496396	0,505734	0,392761	0,382906	0,433271	0,396587
	Özel	0,316357	0,303878	0,300410	0,383241	0,356716	0,325217	0,334915
	Yabancı	0,193925	0,199726	0,193857	0,223998	0,260378	0,241513	0,268497
	TOPLAM	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000

Karar matrisleri oluşturulduktan sonra denklem (3) uygulanmıştır. 2016-2020 yıllarına ilişkin normalize karar matrisinin doğal logaritması ile ağırlıklandırılması Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Normalize Karar Matrisinin Doğal Logaritması İle Ağırlıklandırılması ($R_{ij} \ln n_{ij}$)

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler	Toplam Krediler ve Alacaklar	Toplam Mevduat	Toplam Özkaynaklar	Ödenmiş Sermaye	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı
2016	Kamu	-0,367765	-0,367335	-0,367062	-0,367238	-0,354568	-0,366085	-0,367810
	Özel	-0,367043	-0,367335	-0,367368	-0,365879	-0,366759	-0,367124	-0,367713
	Yabancı	-0,337988	-0,335062	-0,333044	-0,345285	-0,365812	-0,346816	-0,357073
	TOPLAM	-1,072796	-1,069733	-1,067474	-1,078401	-1,087139	-1,080025	-1,092596
2017	Kamu	-0,366915	-0,365746	-0,365470	-0,367281	-0,357179	-0,365361	-0,367876
	Özel	-0,367629	-0,367851	-0,367847	-0,365298	-0,367309	-0,366749	-0,367749
	Yabancı	-0,334940	-0,332772	-0,331254	-0,342763	-0,365709	-0,346117	-0,354232
	TOPLAM	-1,069483	-1,066369	-1,064572	-1,075342	-1,090196	-1,078226	-1,089857
2018	Kamu	-0,364795	-0,360730	-0,363595	-0,367623	-0,350765	-0,364612	-0,367658
	Özel	-0,367867	-0,367142	-0,367700	-0,365658	-0,359336	-0,366469	-0,367491
	Yabancı	-0,332412	-0,329073	-0,332126	-0,341091	-0,358625	-0,344943	-0,352948
	TOPLAM	-1,065073	-1,056945	-1,063420	-1,074372	-1,068726	-1,076025	-1,088097
2019	Kamu	-0,361297	-0,356167	-0,358461	-0,367745	-0,347884	-0,363781	-0,367504
	Özel	-0,367452	-0,365247	-0,366678	-0,365695	-0,355598	-0,365906	-0,366831
	Yabancı	-0,327781	-0,328132	-0,326170	-0,339559	-0,356321	-0,344764	-0,355000
	TOPLAM	-1,056530	-1,049545	-1,051309	-1,073000	-1,059803	-1,074450	-1,089335
2020	Kamu	-0,349622	-0,347666	-0,344781	-0,367056	-0,367577	-0,362384	-0,366787
	Özel	-0,364090	-0,361958	-0,361275	-0,367563	-0,367708	-0,365304	-0,366356
	Yabancı	-0,318092	-0,321720	-0,318048	-0,335127	-0,350370	-0,343149	-0,353051
	TOPLAM	-1,031804	-1,031345	-1,024105	-1,069747	-1,085655	-1,070838	-1,086195

E_j değerleri denklem (4), d_j değerleri denkem (5) ve w_j değerleri denklem (6) aracılığıyla hesaplanmıştır. E_{ij} , d_j ve w_j değerleri Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: E_j , d_j ve w_j Değerleri

Yıllar	Değerler	Toplam Aktifler	Toplam Krediler ve Alacaklar	Toplam Mevduat	Toplam Özkaynaklar	Ödenmiş Sermaye	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı
2016	E_j	0,976501	0,973713	0,971657	0,981603	0,989557	0,983081	0,994524
	d_j	0,023499	0,026287	0,028343	0,018397	0,010443	0,016919	0,005476
	w_j	0,181650	0,203200	0,219095	0,142208	0,080728	0,130786	0,042333
2017	E_j	0,973486	0,970651	0,969015	0,978819	0,992339	0,981444	0,992031
	d_j	0,026514	0,029349	0,030985	0,021181	0,007661	0,018556	0,007969
	w_j	0,186437	0,206370	0,217874	0,148937	0,053866	0,130478	0,056036
2018	E_j	0,969471	0,962073	0,967967	0,977936	0,972796	0,979440	0,990428
	d_j	0,030529	0,037927	0,032033	0,022064	0,027204	0,020560	0,009572
	w_j	0,169711	0,210836	0,178071	0,122656	0,151226	0,114293	0,053208
2019	E_j	0,961695	0,955337	0,956943	0,976687	0,964674	0,978007	0,991556
	d_j	0,038305	0,044663	0,043057	0,023313	0,035326	0,021993	0,008444
	w_j	0,178080	0,207637	0,200171	0,108382	0,164228	0,102246	0,039256
2020	E_j	0,939189	0,938770	0,932180	0,973726	0,988206	0,974718	0,988697
	d_j	0,060811	0,061230	0,067820	0,026274	0,011794	0,025282	0,011303
	w_j	0,229899	0,231480	0,256394	0,099331	0,044588	0,095578	0,042731

Normalize edilmiş karar matrisini oluştururken her bir fayda kriteri için denklem (8) her bir maliyet kriteri için denklem (9) uygulanmıştır. Normalize edilmiş karar matrisi değerleri Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Krediler ve Alacaklar (Milyon TL)	Toplam Mevduat (Milyon TL)	Toplam Özkaynaklar (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Şube Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Adet)
2016	Kamu	0,959639	1,000000	1,000000	0,851230	0,688874	0,619125	0,782794
	Özel	1,000000	0,999998	0,986709	1,000000	1,000000	0,727388	0,791328
	Yabancı	0,585086	0,576876	0,559948	0,606326	0,830237	1,000000	1,000000
2017	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	0,841824	0,727793	0,604297	0,736966
	Özel	0,966340	0,912411	0,907488	1,000000	1,000000	0,733091	0,760442
	Yabancı	0,566363	0,537350	0,526930	0,583542	0,845805	1,000000	1,000000
2018	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	0,865989	0,581222	0,588219	0,704377
	Özel	0,875807	0,778846	0,837856	1,000000	1,000000	0,731438	0,763771
	Yabancı	0,524928	0,479746	0,512659	0,578757	0,641179	1,000000	1,000000
2019	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	0,875968	0,542788	0,578635	0,714818
	Özel	0,796773	0,699089	0,745363	1,000000	1,000000	0,742729	0,807538
	Yabancı	0,477852	0,453585	0,456265	0,570892	0,598780	1,000000	1,000000
2020	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	0,557417	0,677020
	Özel	0,645997	0,612169	0,594008	0,975760	0,931602	0,742621	0,801688
	Yabancı	0,395993	0,402352	0,383317	0,570316	0,680006	1,000000	1,000000

Ağırlıklı Toplam Modeline (WSM) dayalı i. alternatifin toplam nispi önemi hesaplamak için denklem (10) uygulanmış ve $Q_i^{(1)}$ değerleri bulunmuştur. Ağırlıklı toplam modeline (WSM) dayalı toplam görece önem değerleri ($Q_i^{(1)}$) Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9: Ağırlıklı Toplam Modeline (WSM) Dayalı Toplam Görece Önem Değerleri

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Krediler ve Alacaklar (Milyon TL)	Toplam Mevduat (Milyon TL)	Toplam Özkaynaklar (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Şube Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Adet)	$Q_i^{(1)}$
2016	Kamu	0,174319	0,203200	0,219095	0,121051	0,055612	0,080973	0,033138	0,887387
	Özel	0,181650	0,203199	0,216183	0,142208	0,080728	0,095132	0,033499	0,952600
	Yabancı	0,106281	0,117221	0,122681	0,086224	0,067024	0,130786	0,042333	0,672551
2017	Kamu	0,186437	0,206370	0,217874	0,125379	0,039204	0,078848	0,041297	0,895409
	Özel	0,180162	0,188294	0,197718	0,148937	0,053866	0,095653	0,042612	0,907243
	Yabancı	0,105591	0,110893	0,114805	0,086911	0,045560	0,130478	0,056036	0,650275
2018	Kamu	0,169711	0,210836	0,178071	0,106218	0,087896	0,067229	0,037479	0,857440
	Özel	0,148634	0,164209	0,149198	0,122656	0,151226	0,083598	0,040639	0,860159
	Yabancı	0,089086	0,101148	0,091290	0,070988	0,096963	0,114293	0,053208	0,616975
2019	Kamu	0,178080	0,207637	0,200171	0,094939	0,089141	0,059163	0,028061	0,857192
	Özel	0,141889	0,145156	0,149200	0,108382	0,164228	0,075941	0,031701	0,816498
	Yabancı	0,085096	0,094181	0,091331	0,061874	0,098336	0,102246	0,039256	0,572321
2020	Kamu	0,229899	0,231480	0,256394	0,099331	0,044588	0,053277	0,028930	0,943898
	Özel	0,148514	0,141705	0,152300	0,096923	0,041538	0,070978	0,034257	0,686215
	Yabancı	0,091038	0,093136	0,098280	0,056650	0,030320	0,095578	0,042731	0,507734

Ağırlıklı Ürün Modeline (WPM) dayalı i. alternatifin toplam nispi önemini hesaplamak için denklem (11) uygulanmış ve $Q_i^{(2)}$ değerleri bulunmuştur. Ağırlıklı ürün modeline (WPM) dayalı toplam görece önem değerleri ($Q_i^{(2)}$) Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Ağırlıklı Ürün Modeline (WPM) Dayalı Toplam Görece Önem Değerleri

Yıllar	Bankalar	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Krediler ve Alacaklar (Milyon TL)	Toplam Mevduat (Milyon TL)	Toplam Özkaynaklar (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Şube Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Adet)	$Q_i^{(2)}$
2016	Kamu	0,992544	1,000000	1,000000	0,977355	0,970361	0,939220	0,989687	0,874985
	Özel	1,000000	1,000000	0,997073	1,000000	1,000000	0,959226	0,990141	0,946989
	Yabancı	0,907226	0,894236	0,880685	0,931320	0,985093	1,000000	1,000000	0,655487
2017	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	0,974681	0,983030	0,936392	0,983042	0,881982
	Özel	0,993637	0,981261	0,979072	1,000000	1,000000	0,960298	0,984771	0,902752
	Yabancı	0,899431	0,879697	0,869715	0,922910	0,991020	1,000000	1,000000	0,629390
2018	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	0,982507	0,921218	0,941152	0,981527	0,836103
	Özel	0,977746	0,948668	0,968989	1,000000	1,000000	0,964887	0,985763	0,854886
	Yabancı	0,896392	0,856536	0,887828	0,935123	0,934997	1,000000	1,000000	0,596008
2019	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	0,985750	0,904521	0,945599	0,986907	0,832087
	Özel	0,960350	0,928366	0,942870	1,000000	1,000000	0,970047	0,991644	0,808629
	Yabancı	0,876776	0,848613	0,854644	0,941055	0,919224	1,000000	1,000000	0,550072
2020	Kamu	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	1,000000	0,945672	0,983471	0,930041
	Özel	0,904424	0,892617	0,874987	0,997566	0,996846	0,971960	0,990599	0,676324
	Yabancı	0,808181	0,809980	0,782036	0,945746	0,982951	1,000000	1,000000	0,475901

$Q_i^{(1)}$ ve $Q_i^{(2)}$ değerleri hesaplandıktan sonra denklem (12) aracılığıyla ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değerleri (Q_i) elde edilmiştir. Ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değerleri ve performans sıralaması Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11: Ağırlıklandırılmış Ortak Genel Kriter Değerleri ve Performans Sıralaması

Yıllar	Bankalar	Q_i	Sıralama	En İyi Performans
2016	Kamu	0,881186	2	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
	Özel	0,949794	1	
	Yabancı	0,664019	3	
2017	Kamu	0,888695	2	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
	Özel	0,904997	1	
	Yabancı	0,639832	3	
2018	Kamu	0,846772	2	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
	Özel	0,857522	1	
	Yabancı	0,606491	3	
2019	Kamu	0,844640	1	Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları
	Özel	0,812563	2	
	Yabancı	0,561196	3	
2020	Kamu	0,936969	1	Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları
	Özel	0,681269	2	
	Yabancı	0,491818	3	

Tablo 11’deki performans sıralamaları incelendiğinde; 2016-2017 ve 2018 yıllarında en iyi performansı özel sermayeli mevduat bankalarının, 2019 ve 2020 yıllarında ise kamu sermayeli mevduat bankalarının gösterdiği saptanmıştır.

Denklem (13) aracılığıyla sıralama doğruluğunu gösteren lambda (λ) etkisi hesaplanmıştır. WASPAS yönteminin performans sıralaması üzerinde λ etkisi ve optimal λ değerleri Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: WASPAS Yönteminin Performans Sıralaması Üzerinde λ Etkisi ve Optimal λ Değerleri

Yıllar	Bankalar	Alternatif 1 Değerleri											Sıralama	Optimal λ
		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1		
2016	Kamu	0,874985	0,876225	0,877465	0,878706	0,879946	0,881186	0,882426	0,883667	0,884907	0,886147	0,887387	2	0,517782
	Özel	0,946989	0,947550	0,948111	0,948672	0,949233	0,949794	0,950355	0,950917	0,951478	0,952039	0,952600	1	
	Yabancı	0,655487	0,657194	0,658900	0,660606	0,662313	0,664019	0,665725	0,667432	0,669138	0,670844	0,672551	3	
2017	Kamu	0,881982	0,883325	0,884667	0,886010	0,887353	0,888695	0,890038	0,891381	0,892723	0,894066	0,895409	2	0,523937
	Özel	0,902752	0,903201	0,903650	0,904099	0,904548	0,904997	0,905446	0,905896	0,906345	0,906794	0,907243	1	
	Yabancı	0,629390	0,631478	0,633567	0,635655	0,637744	0,639832	0,641921	0,644009	0,646098	0,648186	0,650275	3	
2018	Kamu	0,836103	0,838237	0,840371	0,842504	0,844638	0,846772	0,848905	0,851039	0,853172	0,855306	0,857440	2	0,516628
	Özel	0,854886	0,855413	0,855940	0,856468	0,856995	0,857522	0,858050	0,858577	0,859104	0,859631	0,860159	1	
	Yabancı	0,596008	0,598104	0,600201	0,602298	0,604395	0,606491	0,608588	0,610685	0,612781	0,614878	0,616975	3	
2019	Kamu	0,832087	0,834598	0,837108	0,839619	0,842129	0,844640	0,847150	0,849661	0,852171	0,854682	0,857192	1	0,507783
	Özel	0,808629	0,809416	0,810203	0,810989	0,811776	0,812563	0,813350	0,814137	0,814924	0,815711	0,816498	2	
	Yabancı	0,550072	0,552297	0,554522	0,556747	0,558971	0,561196	0,563421	0,565646	0,567871	0,570096	0,572321	3	
2020	Kamu	0,930041	0,931426	0,932812	0,934198	0,935583	0,936969	0,938355	0,939741	0,941126	0,942512	0,943898	1	0,518596
	Özel	0,676324	0,677313	0,678302	0,679291	0,680280	0,681269	0,682258	0,683248	0,684237	0,685226	0,686215	2	
	Yabancı	0,475901	0,479085	0,482268	0,485451	0,488634	0,491818	0,495001	0,498184	0,501367	0,504550	0,507734	3	

Tablo 12 incelendiğinde λ değerlerinin tüm yıllar için 0,5'e yakın düzeyde olduğu görülmektedir. Bu değerler doğrultusunda bankaların yıllar itibariyle performans sıralamaları değişmemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Ekonomik sistemde finansal aracılık faaliyetlerinin en önemli ayağından biri olan bankalar, finansal piyasalarda aktif rol oynamaktadırlar. Bu sebeple bankaların etkin ve verimli bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmeleri hem kendilerinin hem de ülke ekonomilerinin gelişimi açısından ciddi önem arz eden faydalar sağlamaktadır. Bankacılık sistemi içerisinde yer alan mevduat bankaları ise diğer görevlerinin yanı sıra mevduat kabul etmek ve kredi kullanırmak olmak üzere iki temel görevi yerine getirmektedir. Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2016-2020 yıllarına ait toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam özkaynaklar, ödenmiş sermaye, şube sayısı ve çalışan sayısı göstergeleri esas alınarak performans sıralamalarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden olan Entropi ve WASPAS Yöntemleri ile yapılan analizler sonucunda; 2016, 2017 ve 2018 yıllarında finansal performansı en yüksek mevduat bankalarının özel sermayeli mevduat bankaları olduğu tespit edilmiştir. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında 2. sırada olan kamu sermayeli mevduat bankaları, 2019 ve 2020 yıllarında 1. sıraya yükselerek 2019 ve 2020 yıllarının en yüksek finansal performanslarını göstermişlerdir. Analize tabi tutulan 2016-2020 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreçte yabancı sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarının her yıl için en düşük seviyede seyrettiği ve son sırada yer aldıkları göze çarpmaktadır.

Tüm dünyada etkisini gösteren COVID-19 Pandemisi’nin başladığı 2019 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren kamu sermayeli mevduat bankalarının; kamu, özel, yabancı sermayeli mevduat bankaları finansal performans sıralamasında 1. sıraya yükselme sebebinin, 2019 Mart ayı itibariyle finansal piyasalarda baş gösteren sıkıntıların önüne geçmek adına Hükümet tarafından alınan önlemlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü bu önlemler kapsamında; T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan 22.04.2019 tarihli “Kamu Bankalarına İkrazen Özel Tertip DİBS Verilmesine İlişkin Açıklama” ve 18.03.2020 tarihli “COVID-19 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi - Pakete İlişkin Genel Bilgiler ve Ekonomiye İlgilendiren Diğer Tedbirler” ile Türkiye’de faaliyet gösteren kamu sermayeli bankalara çeşitli yetkiler tanımlanmıştır.

22.04.2019 tarihli “Kamu Bankalarına İkrazen Özel Tertip DİBS Verilmesine İlişkin Açıklama” ile birlikte kamu bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesi için kullanılmak üzere kuponsuz Devlet iç borçlanma senedi (DİBS) ihraç edilmesine ve Piyasa İstikrar ve Denge Fonu (PİDF)’nin T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ihraç edilen ikrazen özel tertip DİBS’leri kamu bankalarına satarak nakit kaynak oluşturulmasına ve söz konusu nakit kaynağının kamu bankaları tarafından ihraç edilecek sermaye benzeri tahvillerin satın alınması ve/veya sermaye benzeri kredi kullanılması amacıyla kullanılmasına karar verilmiştir (HMB, 2019).

18.03.2020 tarihli “COVID-19 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi - Pakete İlişkin Genel Bilgiler ve Ekonomiye İlgilendiren Diğer Tedbirler” ile birlikte yine kamu bankalarını güçlendirmek için kamu bankalarına çeşitli yetkiler verilmiştir. Paket kapsamında (HMB, 2020);

- Kamu bankalarında aylık 5.000 TL’nin altında geliri olan tüm vatandaşların kullanabileceği; 10.000 TL kredi için 36 ay vadeli, 6 ay ödemesiz dönemli, sonraki 30 ay boyunca 376 TL ödemeli; 7.500 TL kredi için 36 ay vadeli, 6 ay ödemesiz dönemli,

sonraki 30 ay boyunca 282 TL ödemeli; 5.000 TL kredi için 36 ay vadeli, 6 ay ödemesiz dönemli, sonraki 30 ay boyunca 188 TL ödemeli kredi desteği başlatılmıştır.

- Kamu bankalarında COVID-19 Pandemisi'nden etkilenen tüm işletmelere çalışan sayılarında azaltma yapılmaması ön koşuluyla 6 ay ödemesiz %7,5 yıllık maliyetli İş'e Devam Kredi Desteği başlatılmıştır.
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ile Türkiye Halk Bankası A.Ş.'nin; 31 Mart 2020 tarihine kadar taksit, faiz ve anaparasını ödemeyenlere bu döneme dair ödemelerini erteleme, işletmelerin kurumsal kart limitlerini arttırma, mevcut kredileri 6 aya kadar ödemesiz dönem şeklinde yapılandırma ve turizm gibi dönemsel faaliyeti olan sektörlerde ödemesiz dönemi 12 aya kadar uzatma, işletmelere çalışan sayılarında azaltma yapılmaması ön koşuluyla 3 ay boyunca çalışan maaş gideri kadar ek kredi limiti verme yetkileri tanımlanmıştır.
- Türkiye Halk Bankası A.Ş.'ye, esnaf ve sanatkarların ödemelerini 3 aya kadar faizsiz olarak erteleme yetkisi verilmiştir.
- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.'ya; bireysel kredi müşterilerinin taksit, kredi kartı ödemelerini 3 aya kadar öteleme; Kurumsal, Ticari ve KOBİ segmentinde yer alan müşterilere "Çek Ödeme Destek Kredisi" verme, işletmelerin 30 Haziran 2020 tarihine kadar olan tüm anapara ve faiz ödemeleri konusunda esneklik sağlama, işletmelerin nakit yönetim limitlerini arttırma ve bu limitlerden yapılacak ödemelerde 3 ay ödemesiz ve 12 aya kadar taksitlendirme, işletmelere 3 aylık maaş gideri kadar uzun vadeli kredi kullanılması yetkileri verilmiştir.

Sonuç olarak kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performans sıralamasında 2019 ve 2020 yıllarında 1. sıraya yerleşmesinin ana sebebinin, Hükümet'in COVID-19 Pandemisi'nin yarattığı kriz ortamının önüne geçebilmek adına aldığı önlemler çerçevesinde kamu bankalarına tanıdığı yetkilerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- 5411 SK, 5411 Bankacılık Kanunu (2005). T.C. Resmi Gazete, 25983, 01.11.2005.
- Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performans analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2):249-263.
- Akbulut, O. Y. (2020). Gri Entropi temelli PSI ve ARAS ÇKKV yöntemleriyle Türk mevduat bankalarının performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2):171-187.
- Akçakanat, Ö.; Eren, H.; Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe Entropi ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2):285-300.
- Albayrak, Y. E. ve Erkut, H. (2005). Banka performans değerlemede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı. *itüdergisi/d mühendislik*, 4(6):47-58.
- Apak, S. ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki finansal sisteminde Osmanlı Bankası'nın yeri ve faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3):63-103.
- Atukalp, M. E. (2018). Özel sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarının incelenmesi: Türkiye örneği. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7(14):38-52.
- Çağıl, G. (2011). 2008 küresel kriz sürecinde türk bankacılık sektörünün finansal performansının ELECTRE yöntemi ile analizi. *Maliye Finans Yazıları*, 25(93):59-86.
- Çalışkan, E. ve Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniv. Bil. Tek. Derg.*, 6(2):85-107.
- Çelik, M. (2018). Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının performans analizi: büyüklük ve sahiplik yapısı ayrımlarıyla bir karşılaştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2):146-168.
- Çoşkun, M. N.; Ardor, H. N.; Çermikli, A. H.; Eruygur, H. O.; Öztürk, F.; Tokathioğlu, İ.; Aykaç, G. ve Dağlaroğlu, T. (2012). Türkiye bankacılık sektörü piyasa yapısı, firma davranışları ve rekabet analizi. *Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, İstanbul.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1):101-112.
- Dinçer, H. ve Görener, A. (2011). Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR tekniği ile dinamik performans analizi: bankacılık sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19):109-127.
- Esmer, Y. ve Bağcı H. (2016). Katılım bankalarında finansal performans analizi: Türkiye örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15):17-30.
- Eş, Abdulhamit ve Kök, E. (2020). Banka performanslarının Entropi tabanlı WASPAS yöntemi ile analizi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1):233-250.

- Gezen, A. (2019). Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının Entropi ve WASPAS yöntemleri ile performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 84:213-232.
- Gözkonan, Ü. H. Ve Küçükbay, F. (2019). Katılım bankaları ile geleneksel bankaların ÇKKV yöntemleri ile performans değerlendirmesi: TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile karşılaştırmalı analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 25:71-94.
- Gülen Alpay, M. ve Sakınç, İ. (2017). Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma öncesi ve sonrası Gri İlişkisel Analiz ile finansal performans analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2):49-61.
- HMB; (2019). “Kamu Bankalarına İkrazen Özel Tertip DİBS Verilmesine İlişkin Açıklama 22.04.2019”, Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Resmi Web Sitesi. (www.hmb.gov.tr)
- HMB; (2020). “COVID-19 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi – Pakete İlişkin Genel Bilgiler ve Ekonomiye İlgilendiren Diğer Tedbirler 18.03.2020”, Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Resmi Web Sitesi. (www.hmb.gov.tr).
- Kandemir, T. ve Karataş, H. (2016). Ticari bankaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi: Borsa İstanbul’da işlem gören bankalar üzerine bir uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7):1766-1776.
- Kaya, E. ve Arslantürk Çöllü, D. (2020). Bankerlerden günümüze Türk bankacılık tarihinin kronolojik olarak değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(4):1-36.
- Kılıç, E. K. (2020). Dünyada bankacılık tarihi ve krizleri: Türkiye’deki bankacılık sektörü. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1):1-31.
- Rençber, Ö. F. ve Avcı, T. (2018). BIST’te işlem gören bankaların sermaye yeterliliklerine göre karşılaştırılması: WASPAS yöntemi ile bir uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS’ 18):169-175.
- Sarı, T. (2020). Banka performans ölçümünde TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerinin karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1):99-117.
- TBB; (2021a). Bankacılık sisteminde banka, çalışan ve şube sayıları Aralık 2020, Rapor Kodu: DT13.
- TBB; (2021b). Türkiye Bankalar Birliği Resmi Web Sitesi. (www.tbb.org.tr).
- Tezergil, S. A. (2016), VIKOR yöntemi ile Türk bankacılık sektörünün performans analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1):357-373.
- Topak, M. S. ve Çanakçıoğlu, M. (2019). Banka performansının Enropi ve COPRAS yöntemi ile değerlendirilmesi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm*, 29(154):107-132.
- Ural, M.; Demireli, E. ve Güler Özçalık, S. (2018). Kamu bankalarında performans analizi: Entropi ve WASPAS yöntemleri ile bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31:129-141.

- Ünal, E. A. (2019). Özel sermayeli ticari bankaların finansal performanslarının SD ve WASPAS yöntemleri ile ölçülmesi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(3):384-400.
- Wang, T.; Lee, H. and Chang, M. C. (2007). A fuzzy TOPSIS approach with Entropy measure for decision-making problem. *IEEM 2007: IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management*, 2-5 December, Singapore.
- Wu, J.; Sun J.; Liang, L. and Zha, Y. (2011). Determination of weights for ultimate cross efficiency using Shannon Entropy. *Expert Systems with Applications*, 38:5162-5165.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2):107-117.
- Yıldırım, B. F. ve Demirci, E. (2017). Banka performansının TOPSIS-M uygulaması ile değerlendirilmesi. *Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1):35-48.
- Zavadskas, E. K.; Turskis, Z. and Antucheviciene, J. (2012). Optimization of weighted aggregated sum product assessment. *Electronics and Electrical Engineering*, 6(122):3-6.

TAŞERONDAN KADROYA GEÇİŞİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYİNE ETKİSİ: BİR ÜNİVERSİTE HASTANESİ ÖRNEĞİ

Hakan GÜVENER¹

Abdulkadir GÜMÜŞ²

Öz

Örgütsel bağlılık 1960'lardan günümüze kadar hem yöneticilerin hem de araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Yapılan pek çok araştırma ile örgütsel bağlılığı dolayısıyla örgüt ve işgören arasındaki bağı oluşturan/etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Taşeron işçi sorunları odağında kamuoyunda uzun süre gündem oluşturan ve sayıları yüz binlerle ifade edilen kamuda çalışan 'taşeron' işçiler, 2018 yılının ilk aylarında kadroya alındı. Araştırmada bir üniversite hastanesinde, taşeron firma bünyesinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma; amacı açısından açıklayıcı, yöntemi açısından nicel, süre açısından çalışma konusunun zaman içerisindeki gelişimini ele alan ve en az iki kere tekrarlanan boylamsal araştırma türünde ayrıca desen açısından genel tarama türünde yapılmış bir araştırmadır. Bu kapsamda birinci uygulama 2018 yılında yapılarak kurumda taşeron firma bünyesinde çalışanların mevcut örgütsel bağlılık düzeyleri belirlenmiş, taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için ikinci uygulama 2021 yılında yapılmıştır. 3 yıllık süreyi kapsayan araştırmada; ilk uygulamada 440, ikinci uygulamada yine 440 çalışana toplamda 880 anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonucu; taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutlarını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Örgütsel Bağlılık
Taşeron İşçi
Taşeron Firma
Sağlık Sektörü

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 16.09.2021
Kabul Tarihi: 29.09.2021
E-Yayın Tarihi: 01.12.2021

¹ Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme. e-posta: hakanguvener@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9159-7708.

² Doç. Dr., Van Y.Y. Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme. e-posta: kadirgumus@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6069-8776.

THE EFFECT OF ASSIGNMENT FROM THE SUBCONTRACTOR FIRM TO STAFF ON THE LEVEL OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A UNIVERSITY HOSPITAL SAMPLE

Abstract

Organizational commitment continues to attract the attention of both managers and researchers since the 1960s. Many studies have tried to determine the factors that create/affect the relationship between the organization and the employee due to organizational commitment. The 'subcontractor' workers working in the public sector, who have been on the public agenda for a long time and whose number is expressed in hundreds of thousands, were recruited government employee in the first months of 2018. In the study, it is aimed to determine the organizational commitment levels of the employees in a subcontractor company in a university hospital and to determine whether the transition from subcontractor to government employee has an effect on the level of organizational commitment. This research is explanatory in terms of its purpose, quantitative and longitudinal research in terms of time. In this context, the first research was made in 2018 and the current organizational commitment levels of the employees in the subcontractor company were determined, and the second research is made in 2021 to determine whether the transition from subcontractor to government employee had an effect on the level of organizational commitment. In the study covering a period of 3 years; A total of 880 questionnaires were applied to 440 employees in the first research and 440 employees in the second research. The research result shows that the transition from subcontractor to government employee positively affects organizational commitment and all its sub-dimensions.

Keywords

Organizational Commitment
Subcontractor Firm
Subcontractor Worker
Health Sector

Article Info

Research Article
Received: 16.09.2021
Accepted: 29.09.2021
Online Published: 01.12.2021

1. Giriş

Örgütsel bağlılık çalışanların bağlı oldukları kurumlara karşı hissettiği aidiyetin gücünü gösterir. Bu aidiyet duygusunun örgütsel performansı olumlu olarak etkilediği düşünülmekte, bu bağlamda, örgütsel bağlılığın; personelin çalışma saatlerine riayet etmemesi ve personel devir hızının yüksek olması gibi istenmeyen durumları azalttığı ayrıca üretilen mal veya sunulan hizmet kalitesini arttırdığı yönünde fikirler vardır (Bayram, 2009:125).

Örgütüne bağlı nitelikli işgörenlerin, bilgi, deneyim ve kabiliyetlerinin tümünü örgütün amaçları için kullanması örgütsel bağlılığın odağında yer almaktadır. Çalışma hayatında başarı ancak işgörenlerin örgüte olan güçlü aidiyet duygusu ile mümkün olmaktadır. Aidiyet duygusunun az olması iş görenlerin bağlı oldukları kurumdan ayrılma yollarını aramaya ve beklenen performansı vermemelerine neden olacaktır. İşgören ile örgüt arasında güçlü bir bağ kurulabilmesi oldukça güç bir süreçtir. Çoğunlukla da bu süreç başarısızlıkla sonuçlanmakta; işgörenler örgütle güçlü bir bağ kuramamaktadır. Bu bağlamda kriz dönemlerinde işletme maliyetlerini azaltmada ilk başvurulacak yöntemin; personel çıkarma, maaş ve primlerin düşürülmesi, kurumsal küçülme gibi uygulamalar, işgörenler ile kurum arasındaki bağı olumsuz etkilemektedir (Özdevecioğlu, 2003:113).

Taşeron çalışma sisteminin özellikle kamuda bir istihdam biçimi olarak 1980'lerden günümüze kadar artarak devam etmesi kamuoyunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Düşük ücret, kısıtlanmış sosyal haklar ve iş güvencesinden yoksunluk gibi olumsuzluklar sayıları yüz binlerle ifade edilen geniş bir kesimi etkilemiştir. 24 Aralık 2017 tarihinde kamuda taşeron firma bünyesinde çalışanlar 'sürekli işçi' kadrosuna alınarak başta iş güvencesi ve çeşitli sosyal haklara kavuşmuşlardır. Taşeron firmalardan sürekli işçi kadrosuna kaç kişinin atandığı ile ilgili resmi bir veri bulunmamakla beraber, Disk-Genel İş Sendikası tarafından yapılan bir araştırma da 24 Aralık 2017 tarihi itibarıyla 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile merkezi idarelere ve belediye şirketlerine toplam 744.342 kişinin atandığı bildirilmiştir (<https://www.sgkrehberi.com/haber/182676/iste-taserondan-kadroya-gecen-isci-sayilari.html>.Erişim Tarihi:19.07.2021).

Literatürde örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığı etkileyen faktörlere yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin; McCarthy vd., (2021) kurumsal sosyal sorumluluk hedefleri ve örgütsel bağlılık düzeyi arasındaki ilişkiyi, Liu vd., (2021) çalışanların kurumun bilgi güvenliği politikasına uyum sağlamada örgütsel bağlılık ve cinsiyetin düzenleyici rolünü, Jeon ve Choi, (2021) örgütsel bağlılık ve yaşam memnuniyeti ilişkisini; Yorulmaz ve Karabacak, (2020) örgütsel güven ve iş performansındaki ilişkiyi iş tatmini ve örgütsel bağlılık odağında ele almıştır. Özgül vd., (2020) örgütsel destek ve örgütsel bağlılık ilişkisinde iş-yaşam dengesinin aracılık rolünü, Karaca vd., (2020) insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılığa etkisini ve Boz vd., (2021) örgütsel bağlılığın iş performansına etkisini incelemiştir. Alan yazında örgütsel bağlılık ile ilişkili pek çok çalışma olmasına rağmen taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışma, bu durumun tespiti açısından bir ilk niteliği taşımaktadır.

Sağlık sektöründe yapılan bu çalışmada bir üniversite hastanesinde, taşeron (yüklenici) firma bünyesinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Taşeron

'Taşeron' dilimize Fransızca '*tâcheron*' kelimesinden türeyerek giren ve TDK sözlüğünde 'büyük bir işin bir bölümünü yaptırmayı, asıl müteahhitten alarak kendisi üstlenen diğer yüklenici' olarak tanımlanmıştır. Taşeron kelimesi, 4857 sayılı iş kanunu göre 'alt işveren' olarak isimlendirilmekle birlikte '**yüklenici**' (Püsküllüoğlu, 1997:1192), '**dış kaynak kullanımı**' (Turan, 2014:149; Tetik ve Ören, 2007:78; İzgi ve Türkmen, (2012:3), '**dış tedarik**' (Taşoğlu ve Limoncuoğlu, 2010:78) ve '**dışsal sayısal etkinlik**' (Tiyek, 2014:3) olarak da adlandırılmaktadır.

Taşeron çalışma; kamu ya da özel kurumların, esas üretim faaliyetlerinin dışında kalan etkinliklerinin alanında uzmanlaşmış kurum dışı firmalar tarafından yaptırılmasıdır (Tetik ve Ören, 2007:78). Taşeron çalışma, firmaların rekabet ortamında rakiplerine üstünlük sağlayan faaliyetlere yoğunlaşmasına ve asıl uzmanlık alanları ile yetenekleri dışında kalan işleri asgari kalite standartlarına uygun bir şekilde yerine getirecek, alanında yetkin profesyoneller aracılığı ile yaptırmaya olanak sağlayan bir yönetim stratejisidir (Taşlıyan vd., 2016:51).

4857 sayılı İş Kanunu'nun 2. maddesi; taşeron çalışmayı asıl işveren-alt işveren kavramlarıyla ifade etmiş olup, "Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren ile iş aldığı işveren arasında kurulan ilişkiye asıl işveren-alt işveren ilişkisi denir," şeklinde tanımlamıştır (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>, Erişim Tarihi:01.08.2021).

İslamoğlu ve Yıldırımaltı'ya (2016:194) göre; globalleşmeyle birlikte yaygınlaşan ve işgören giderlerini azaltmayı amaçlayan bir istihdam biçimi olan taşeron çalışma, ülkemiz dâhil pek çok ülkede farklı şekillerde uygulanan ve günümüzde iş yaşamının bir realitesi olarak kabul görmektedir. Çalışan haklarını baskılama üzerine kurulmuş bir yapı gösteren taşeron çalışma sistemi, iş görenleri güvencesiz ve savunmasız bırakması açısından birçok problemi beraberinde getirmektedir.

Sosyal devlet politikalarının revaçta olduğu yıllarda kamu sektörü işgücü açısından önemli bir istihdam alanıydı. Neoliberal politikaların sosyal devlet anlayışın yerini almasıyla birlikte iş gücü istihdamında kamunun payı azalmakta ve özelleştirmeler ön plana çıkmaktadır. 1980'lerin başından itibaren ülkemizde devlet kurumlarının özelleştirilmesi planlamasının ilk adımı kamudaki işe alımların azaltılması olmuştur. Taşeron çalışma modeli kamudaki istihdamda önemli bir etken olmuştur. Kamu dışı sektörlerde uzun yıllar uygulanan taşeron istihdam modelinin devlet kurumlarında ilk örnekleri 1980 yıllarda görülmeye başlanmıştır. Kamu kurumlarında taşeronlaştırma uygulaması 1990'larda da devam etmiş, özellikle 2000'li yıllarda artarak yaygınlık kazanmıştır (Kaya, 2015:257).

Güncel yaklaşımın ürünü olan taşeron çalışma ile ilgili değerlendirmelerde iş hayatındaki hak arama mücadelesinin sektöre uğratılmasını amaçlayan anlayıştan uzaklaşarak, meselenin düşük maaş, ağır çalışma koşulları, güvence yokluğu gibi tüm bileşenlerle birlikte ele alınması gerekmektedir (İzgi ve Türkmen, 2012:171).

Taşeron çalışmayı despotik bir emek rejimi olarak kavramsallaştıran Yücesan'a (2010:43) göre; emek süreci yapılanmasında, sendikalar politik bir rol oynamamakla birlikte sendikasızlık, iş ve sosyal güvenceden mahrumiyet, gelecek belirsizliğinin oluşturduğu endişe ve risk durumuyla karşı karşıya kalan işgörenler, her türlü talebe boyun eğen, teslimiyetçi bir yapıya evrilmiştir.

Taşeron çalışmaya, salt istihdam şekli olarak yaklaşmak, iş görenlerin mal ve hizmet üretimiyle beraber yöneticiler ve birbirleriyle olan toplumsal ilişkileri de ürettiklerinin gözden kaçırılması anlamına gelecektir. Bu yüzden taşeronlaşma emeğin örgütlenmesi süreci olarak değerlendirilmelidir (İzgi ve Türkmen, 2012:163).

Serbest piyasa ekonomisi yaklaşımı devletin düzenleyici rolünü kısıtlamakla beraber iş gören lehine olan her talebinde karşılanmasına müsaade etmemiştir. Bu durum iş görenlerin anayasal haklardan kısıt bir çalışma ortamında bulunmaları, sendikal haklarından yoksunluk, iş güvencesinin ve kıdem tazminatı gibi haklarının yasal zemine oturtulamaması ve sendikal taleplerin dikkate alınmaması taşeron çalışanların mağdur olmalarına sebep olmuştur (Tiyek, 2014:29).

24 Aralık 2017 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kamu kurumlarında yüklenici firma (taşeron) bünyesinde çalışan iş görenlerin Sürekli İşçi kadrosuna geçiş süreci başlamıştır.

2.2.Örgütsel Bağlılık

Örgüt; bireylerin belirli bir amacı gerçekleştirebilmeleri için bir araya gelmeleri ve tam bir iş birliği oluşturmaları olarak tanımlanabilir (Aktur, 2003:1). Örgütü; belirli hedeflere ulaşmada gerekli olan hammadde, teçhizat, emek ve planlama gibi üretim araçlarının ahenkli bir birleşimi olan kurumlar olarak ifade edilebilir (Eren, 2012:1).

Örgütsel bağlılık, işgörenlerin içinde bulunduğu kurumun amaçlarına olan inancı, kuruluşun değer yargılarını benimseme, örgüt amaçlarına ulaşmada çaba göstermeye istekli olma ve örgütte kalma durumu olarak ifade edilebilir (Tetik, 2012:276).

Meyer ve Allen (1997:18) örgütsel bağlılık kavramını; işgörenin çalıştığı örgüte karşı psikolojik yaklaşımı olarak tanımlamakta ve çalışan ile örgüt arasında ilişkide çalışanın örgütle olan ilişkisini sürdürme kararı almasını sağlayan psikolojik hal ayrıca birey ve örgüt arasındaki, örgütsel hedeflere ilişkin olumlu sonuçlara yol açabilen ve çalışanların elde tutulmasını artıran psikolojik bağ olarak ifade etmektedir

Örgütsel bağlılık kavramı aynı zamanda işe bağlılık olarak da bilinmekte; anlamı, tanımı ve uygulamaları ile ilgili literatürde tam bir fikir birliği oluşmasına izin vermeyen, kafa karışıklığına ve anlaşmazlığa neden olan çok sayıda davranışsal sonucu ve tutumu içeren bir sistemdir (Meyer ve Herscovitch, 2001:299).

Çalışanların bağlı oldukları örgüte karşı sadakatli olmaları ve örgütün başarıya ulaşması için gösterdiği çaba olarak ifade edilen (Bayram, 2009:125) örgütsel bağlılık; Steers'a (1977:46) göre; bir bütünü oluşturan örgütün parçası olma ve bu ailenin bir üyesi gibi hissetme durumu olarak tanımlanabilir. Doğan ve Kılıç (2007:37) ise çalışanların örgüte duyduğu bağın gücü şeklinde ifade etmektedir.

Örgütsel Bağlılığın Boyutları

Örgütsel bağlılık üzerine yapılan çalışmalar; örgütsel bağlılığın farklı boyutlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Coleman ve diğerlerine (1999:996) göre; örgütsel bağlılık alanında yapılan ilk çalışmalar örgütsel bağlılığı tek boyutlu bir yapı olarak yansıtmış daha sonraki çalışmalar tutumsal ve davranışsal olarak iki boyutta incelenmiştir. Meyer ve Allen çalışmalarında çok kullanılan 3 boyutlu yaklaşımı ortaya atmıştır. Örgütsel bağlılığın bu üç boyutlu yapısı; örgüte duygusal bir bağlılığı ifade eden duygusal bağlılık, bağlılığının işveren değiştirmenin zorluğundan kaynaklandığı durumlarda devam bağlılık ve çalışanda yazılı olmayan fakat örgüte bağlı kalmayı sağlayan norm, kaidelerin olduğu normatif bağlılıktır (Meyer ve Allen, 1997:47). Birçok araştırmacı, Meyer ve Allen tarafından oluşturulan bu modeli örgütsel çalışmalarda etkili bir kavram olarak desteklemiştir (Bentein vd., 2005:470; Somers vd., 2019:890; Haque vd., 2019:759).

Meyer ve Allen'e (1990:3) göre, örgütsel bağlılığın; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olarak 3 boyutu vardır.

Duygusal Bağlılık: Çalışanların içinde bulundukları ortamı değerlendirmesiyle oluşan ve örgüte bağlılığı sağlayan his; başka bir ifadeyle çalışanların örgütle bütünleşmesi ve bu bütünleşmeyi sürekli hale getiren özelliklerdir (Doğan ve Kılıç, 2007:40). Duygusal bağlılık, çalışanların örgütleriyle özdeşleşmelerini, katılımlarını ve duygusal bağlılıklarının bütünüdür (Stinghlhamer vd., 2002:125). Ayrıca çalışanların sadakat, sevgi, yakınlık, aidiyet, mutluluk ve zevk gibi çeşitli duygular yoluyla örgütlerine psikolojik olarak bağlanma derecesini göstermektedir (Jaros vd., 1993:955; Haque vd., 2019:761) Çalışanlarının duygusal bağlılığı

yüksek olan örgütlerin; personel devir oranları oldukça düşük ve birey ile ekip çalışma performansı yüksektir (Rhoades vd., 2001:830).

Duygusal bağlılık; işgörenlerin örgütün değerleri, ulaşmak istediği hedeflerinin hangi oranda benimsendiğine dair olumlu ve güçlü hislerin bütünüdür. Böylece çalışan, kurumun değerlerini kuvvetli bir şekilde kabullenir ve kurumun bir parçası olarak kalmayı tercih eder (Wasti, 2000:201).

Duygusal bağlılıkta öne çıkan etken, işgörenin kurumu benimsemesi ve kurumun bir parçası olarak kendisini görmesidir. İşgörenin kuruma bakışının ve tutumunun pozitif olması; kurumda kalmasını sağladığı gibi örgütünde bir parçası olarak kalmak için gösterdiği çabayı olumlu etkilemektedir (Baysal vd., 2014:139).

Normatif Bağlılık: Çalışanların örgütte kalmaya yönelik duygu ve mecburiyet durumunu ifade eder (Meyer ve Allen, 1991:61) Normatif bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanlar zorunluluk duygusu nedeniyle örgütte kalırlar ve örgüte karşı algıları karşılıklı yükümlülükler (karşılıklılık normu) nedeniyle örgütte kalma hissi baskın hale gelmektedir (Meyer ve Allen 1997:11). Normatif bağlılık, bireyin örgütüne karşı yükümlülüklerine ilişkin algılarını ifade eder. Normatif bağlılığı yüksek olan çalışanlar, örgütleri için iş yapmanın “doğru” ve “ahlaki” olduğu savıyla hareket eder ve görevlerini buna göre sürdürürler (Meyer ve Allen, 1991:72).

İşgörenlerin ahlaki bir bakış açısıyla örgütten ayrılmamanın gerekliliğine inanmakta, birey olarak kendini örgütün bir parçası olarak hissetmektedir. Normatif bağlılık, bir başka ifadeyle işgörenin kuruma sadık kalmanın önemli olduğunu ve bunun ahlaki açıdan bir zaruret olduğunu hissetmesi, aksi yönde hareket edemeyeceğine olan inanç olarak ifade edilebilir (Doğan ve Kılıç, 2007:47).

Devam Bağlılık: Devam bağlılıkta işgören; kuruma verdiği zaman, emek ve yaptığı yatırımın geri dönülemez noktada olduğu hissiyle hareket ederek kurumda kalmanın tercihten öte bir zorunluluk olduğunu hisseder. Diğer bir ifade ile bireyi kuruma bağlayan unsur maddi kayba uğrama ihtimalidir. Bundan hareketle çalışan kurumdan ayrılmanın kendisine pahalıya patlayacağına inanır (Ölçüm, 2004:95).

Devam bağlılığı, örgütten ayrılmanın hem ekonomik hem de sosyal olarak algılanan maliyetlerine dayanan bağlılığı ifade etmektedir. Örgüte; çalışanların istedikleri için değil, ihtiyaçları olduğu için bir işte kalmaları gerekliliği olarak tanımlanabilir. Örgütten ayrılmanın maliyetinin yüksek olması yani bir anlamda olası kaybın tolere edilemeyeceği inancı işgörende devam bağlılığının bir göstergesidir (Meyer ve Allen, 1997:78)

Meyer ve Allen’e (1991:61) göre, devam bağlılığı; örgütten ziyade, bireyin tutumuna yönelik gelişmektedir. Çalışan, bir durum veya tutum sergiledikten sonra bazı sebeplerden ötürü tutumunu devam ettirmekte ve belirli bir zaman devam ettirdiği bu tutuma da bağlı kalmaktadır. Bu konudaki tutumunu sürdürdükçe bu halini haklı gösteren davranışlar sergilemekte böylece bu tutumu devam ettirme ihtimali artmaktadır.

3. Materyal ve Yöntem

Araştırmada bir üniversite hastanesinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada elde edilen veriler, SPSS programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Bu araştırma; amacı açısından açıklayıcı, yöntemi açısından nicel, süre açısından çalışma konusunun zaman içerisindeki gelişimini ele alan ve en az iki kere tekrarlanan boylamsal araştırma türünde ayrıca desen açısından genel tarama türünde yapılmış bir çalışmadır. Genel tarama modeli; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama türüdür (Karasar, 2012:79). Bu çalışma, süre açısından çalışma konusunun zaman içerisindeki gelişimini ele alan ve en az iki kere tekrarlanan boylamsal araştırma türünde (Earl, 2004:101) bir araştırmadır. Açıklayıcı araştırmalar, çeşitli sosyal olgular ile bu olgulara ilişkin bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek, anlamaya çalışmak ve hipotezlerde ileri sürülen ilişkilerin mevcut olup olmadığını istatistiksel teknikler yoluyla açıklamaya çalışan bir araştırma türüdür (Earl, 2004:101). Nicel araştırmalar; deneme, gözlem ve deneylere dayanılarak yapılan görgül (ampirik) araştırma yaklaşımına ya da gözlem ve ölçmelerin tekrarlanabildiği niceliksel veya sayısal araştırmalardır (Özdamar, 1999: 510).

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada bir üniversite hastanesinde, taşeron firma bünyesinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.2.Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, makro düzeyde Türkiye genelinde taşeron firma bünyesinde çalışmakta iken 24 Aralık 2017 tarihi itibarıyla 696 sayılı KHK ile merkezi idarelere ve belediye şirketlerinde kadroya geçen toplam 744.342 kişi (<https://www.sgkrehberi.com/haber/182676/iste-taserondan-kadroya-gecen-isci-sayilari.html>. Erişim Tarihi:19.07.2021), mikro düzeyde ise bir üniversite hastanesinde kadroya geçen 692 çalışan oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda kurum ve etik kurul onayları alınarak; 01-15 Ocak 2018 tarihleri arasında birinci uygulama 7 meslek grubundan toplam 440 kişiye yapılmıştır, ana kütleyi temsil edecek örneklemin alınabilmesine özen gösterilerek, anket formları dağıtılmış, daha sonra toplanmıştır. İkinci uygulama 01-15 Eylül 2021 tarihleri arasında yine 7 meslek grubundan 440 kişiye yapılmıştır, araştırma da verilerin meslek grupları arasında değişim göstermemesi için 7 farklı meslek grubunda yine aynı sayıda çalışana uygulama yapılmıştır. Covid 19 pandemisi sebebiyle ikinci uygulama yüz yüze tekniği ile yapılamamış olup, sanal iletişim araçları (mail ve sosyal iletişim araçları) kullanılmıştır. Araştırma kapsamında iki uygulamadan toplam 880 adet anket uygulaması elde edilmiştir. Taşerondan kadroya geçen 440 çalışandan oluşan örneklem, ana kütlenin (692 kişi) %65 ini oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Özellikler

I.UYGULAMA (2018)			II. UYGULAMA (2021)		
Cinsiyet	Sayı	%	Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	234	53.2	Kadın	231	52.5
Erkek	206	46.8	Erkek	209	47.5
Toplam	440	100.00	Toplam	440	100.00
Meslek Grupları			Meslek Grupları		
Sekreter	124	28.2	Sekreter	124	28.2
Temizlik Personeli	46	10.5	Temizlik Personeli	46	10.5
Hastabakıcı	48	10.9	Hastabakıcı	48	10.9
Büro Personeli	39	8.9	Büro Personeli	39	8.9
Güvenlik	61	13.9	Güvenlik	61	13.9
Diğer Sağlık Per	84	19.1	Diğer Sağlık Per	84	19.1
Teknik Servis Elemanı	38	8.6	Teknik Servis Elemanı	38	8.6
Medeni Durum			Medeni Durum		
Evli	277	63	Evli	314	71.4
Bekâr	163	37	Bekâr	126	28.6
Yaş			Yaş		
18-25	38	8.6	18-25	28	6.4
26-30	117	26.6	26-30	115	26.1
31-40	191	43.4	31-40	209	47.5
41 ve Üstü	94	21.4	41 ve Üstü	88	20
Eğitim Durumu			Eğitim Durumu		
Lise	149	33.9	Lise	134	30.5
Üniversite	291	66.1	Üniversite	306	69.5
Çalışma Süresi			Çalışma Süresi		
1-5 yıl arası	150	34.1	1-5 yıl arası	123	28.0
6-10 yıl arası	176	40	6-10 yıl arası	200	45.5
11 yıl ve üstü	114	25.9	11 yıl ve üstü	117	26.6
Gelir Düzeyi			Gelir Düzeyi		
1600-1800 TL arası	80	18.2	3000-3400 TL arası	105	23.9
1801-2000 TL arası	161	36.6	3401-3800 TL arası	155	35.2
2001 ve 2200 TL arası	125	28.4	3801 ve 4200 TL arası	125	28.4
2201 TL ve üstü	74	16.8	4201 TL ve üstü	55	12.5

Birinci uygulamada; taşeron firma bünyesinde çalışmaktayken sürekli işçi kadrosuna geçen, 234 kadın ve 206 erkek toplam 440 kişiye uygulanan ankete katılanların %63'ü evli, %37'si bekâr çalışanlardan oluşmaktadır. 7 farklı meslek grubuna bağlı çalışmakta olan katılımcıların; %28,2'si sekreter, %10,5'i Temizlik Personeli, %10,9'u Hastabakıcı, %8,9'u Büro Personeli, %13,9'u Güvenlik Personeli, %19,1'i Diğer Sağlık Personeli ve %8,6'ı Teknik Servis Personelinden oluşmaktadır (Tablo1).

01-15 Eylül 2021 tarihinde hedef kitleyi oluşturan taşerondan kadroya geçmiş ve 3 yıl boyunca kadrolu olarak çalışanlara yönelik ikinci uygulamaya 231 kadın ve 209 erkek toplam 440 kişiye online anket uygulaması yapılmıştır. İkinci uygulamada 7 farklı meslek grubundan ilk uygulamadaki kişi sayısı çalışmaya kabul edilmiş, böylece araştırma da verilerin meslek grupları arasında değişim göstermemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılanların mesleki kıdeme göre dağılımı 1-5 yıl arası 123 kişi, 6-10 yıl arası 200 kişi ve 10 yıl ve üzeri 117 çalışan olarak gerçekleşmiştir. Araştırmanın tümünde olduğu gibi mesleki kıdeme göre gruplar arasında katılımcı sayıları birbirine yakın gerçekleşmiştir. Katılımcıların %30,5 lise ve dengi okullardan mezun olup %69,5'i ise yüksekokul eğitimini tamamlamıştır. Sağlık sektörü

emek yoğun çalışmanın ağırlıkta olduğu ve uzmanlaşmanın da yüksek olduğu bir alan olması sebebiyle tüm meslek gruplarında lisans mezuniyetinin yüksek olması dikkat çekmektedir. Yaş gruplarına göre dağılım incelendiğinde; katılımcılardan 18-25 yaş arasında olanlar %6,4 ve 41 yaş üstü %20 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum kadrolu çalışma imkânının sağlanması ile personel devir oranının azaldığı, işten çıkma ve dolayısıyla yeni işe girişlerin azalmasıyla da mevcut çalışanların yaş ortalamalarının giderek artacağını göstermektedir (Tablo1).

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan değişkenleri ölçmek için daha önce Türkçe 'ye çevrilen (Wasti, 2000; Baysal ve Paksoy, 1999) ve geçerlilik ile güvenilirliği çalışılan, Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen ve toplam 18 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Meyer ve Allen tarafından geliştirilen ölçek; örgütsel bağlılığının nedenlerini belirleyici üç boyut içermektedir ölçekte yer alan her boyut 6 ifadeden oluşmaktadır Araştırmada kullanılan ankette katılımcıların her bir soruya; ne oranda katılıp katılmadıklarını belirlemek için 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Katılımcılardan ifadeler; 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kısmen 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde cevap vermeleri istenmiştir.

Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için, ikinci uygulamada 'Örgütsel Bağlılık Ölçeği' değiştirilmeden sadece 18 anket sorusunun başına '**taşerondan kadroya geçtikten sonra...**' ifadesi eklenerek taşerondan geçiş vurgusu yapılmıştır.

Anket formlarındaki cevaplar kodlanarak SPSS programında analiz edilmiştir. Veri analizinde Kolmogorov Smirnov normallik analizi, Pearson korelasyon analizi, One Way Anova ve Bağımsız değişkenler t testi gibi istatistik tekniklerden yararlanılmış olup çözümlemelerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

3.4. Güvenilirlik ve Normallik Analizleri

18 ifadeden oluşan ölçeğin tümünün I. uygulamada Crombach alpha katsayısı 0.920 ve II. uygulamada 0.898'dir. Tablo 2'de görüldüğü üzere ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayıları 0.743 ile 0.92 arasında değişmektedir. Crombach alpha katsayısının 0,70'in üzerinde olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:14). Dolayısıyla araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir (Tablo 2).

Tablo 2. Güvenilirlik Analiz Sonuçları

I. UYGULAMA	Crombach Alpha Katsayısı	Madde Sayısı
Örgütsel Bağlılık	0.920	18
Duygusal Bağlılık	0.743	6
Devam Bağlılık	0.831	6
Normatif Bağlılık	0.821	6
II. UYGULAMA	Crombach Alpha Katsayısı	Madde Sayısı
Örgütsel Bağlılık	0.898	18
Duygusal Bağlılık	0.757	6
Devam Bağlılık	0.795	6
Normatif Bağlılık	0.794	6

Elde edilen verilerin analizine geçilmeden önce değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Öncelikle her iki uygulama da anket sayısı 440 olması sebebiyle Kolmogorov Smirnov normallik analizi yapılmıştır. Skewness ve kurtis (çarpıklık ve basıklık) değerleri -2 ile +2 arasında değer aldığı için değişkenlerin normal dağılım (George ve Mallery, 2010:180) gösterdiği varsayılır. Hem I. uygulama hem de II. uygulamada tüm değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olduğu görülmüştür. Bu yüzden yapılan tüm analizlerde parametrik test teknikleri olan yöntemler kullanılmıştır. İki farklı bağımsız değişken için Independent Samples T testi ile ikiden fazla bağımsız değişkenler için One Way Anova testi araştırmada kullanılmıştır.

4.Bulgular

Bu çalışmada elde edilen toplam 880 verinin analizleri sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında uygulanan anketlere verilen cevapların aritmetik ortalamalarının değerlendirilmesinde şu değer aralıkları dikkate alınmıştır: Çok düşük: 1-1,79 / düşük: 1,80-2,59 / orta: 2,60-3,39 / yüksek: 3,40-4,19 ve çok yüksek: 4,20 -5,00'dir (Özdamar, 2003:32).

Tablo 3. Katılımcılara Ait Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

I. UYGULAMA	X (Ort)	Ss (±)	Std.Deviation	N
Örgütsel Bağlılık	3.435	.816	.038	440
Duygusal Bağlılık	3.406	.836	.398	440
Devam Bağlılığı	3.458	.922	.043	440
Normatif Bağlılık	3.440	.905	.043	440
II. UYGULAMA	X (Ort)	Ss (±)	Std.Deviation	N
Örgütsel Bağlılık	3.588	.727	.034	440
Duygusal Bağlılık	3.547	.755	.036	440
Devam Bağlılığı	3.583	.815	.038	440
Normatif Bağlılık	3.636	.838	.039	440

Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için öncelikle hedef kitleye ait veriye ihtiyaç duyulmuş ve bu veriye dayanarak karşılaştırma yapılması amaçlanmıştır. Ancak yapılan araştırma da hedef kitleyi oluşturan üniversite hastanesinde taşeron firma bünyesinde çalışanların örgütsel bağlılığına yönelik daha önce herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle 01-15.01.2018 tarihleri arasında yapılan I. uygulama ile taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılığa etkisinin olup olmadığının tespiti için öncelikle örneklem grubunun mevcut örgütsel bağlılık düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

I. uygulamada örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutların aritmetik ortalamalarının 3.40'ın üzerinde olduğu görülmüştür. Buna göre hastanede taşeron firma bünyesinde çalışan personellerin hastaneye olan *örgütsel bağlılığının yüksek düzeyde* olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılığın tüm alt boyutlarında da bağlılık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 3).

Ankette sorulan ifadeler katılıma katıldığına bakıldığında $X = 3.711$ aritmetik ortalama ile 'Çalışma hayatımın sonuna kadar bu hastanede kalmak beni çok mutlu edecektir' ifadesi en yüksek ortalama sonucunu vermiştir. Taşerondan kadroya geçen örneklem grubunun $X = 3.07$ ortalama ile 'Bu hastaneye karşı duygusal bir bağım olduğunu hissetmiyorum' ifadesine en düşük düzeyde katılım gösterdiği görülmüştür.

Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin belirlenmesi ve I. uygulama verileri ile karşılaştırmanın yapılabilmesinin amaçlandığı II. uygulama 01-15.09.2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için II. uygulamada 'Örgütsel Bağlılık Ölçeği' değiştirilmeden sadece 18 anket sorusunun başına '**taşerondan kadroya geçtikten sonra...**' ifadesi eklenerek taşerondan geçiş vurgusu yapılmıştır.

Sürekli işçi kadrosunda 3 yıl boyunca görev yapan çalışanların II. uygulama sonuçlarına göre örgütsel bağlılık düzeyinin $X = 3.58$ ortalama düzeyinde olduğu ve **çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu** tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutlarda $X = 3.55$ 'in üzerinde bir ortalamanın varlığı dikkat çekicidir (Tablo 3).

II. uygulamada katılımcıların ankette sorulan ifadeler katılıma katıldığına bakıldığında $X = 4.02$ gibi çok yüksek bir aritmetik ortalama ile '**Taşerondan kadroya geçtikten sonra çalışma hayatımın sonuna kadar bu hastanede kalmak beni çok mutlu edecektir**' ifadesi en yüksek katılım düzeyine ulaşmıştır.

2018 yılında yapılan I. uygulama da işgörenlerin örgütsel bağlılık düzeyinin $X = 3.43$ ortalamada olduğu ve kadrolu olarak geçen 3 yıllık sürenin sonunda yapılan II. uygulamada örgütsel bağlılık düzeylerinin $X = 3.58$ ortalamaya yükseldiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre **taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir** (Tablo 3).

Örgütsel bağlılık düzeyindeki pozitif yönde artış sadece örgütsel bağlılıkta olmayıp tüm alt boyutlarda da artış tespit edilmiştir. Özellikle normatif bağlılık ve devam bağlılığındaki artış dikkat çekmektedir (Tablo 3).

Araştırmada cinsiyet, medeni durum, meslek grupları, yaş, eğitim düzeyi, mesleki kıdem ve gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek için parametrik testler kullanılmıştır. Hem I. uygulama hem de II. uygulama verileri yukarıda belirtilen değişkenlere göre analiz edilmiş ve tek tabloda sonuçlar gösterilmiştir.

Taşerondan kadroya geçen çalışanların cinsiyetine göre örgütsel bağlılık düzeyleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan bağımsız değişkenler t testi neticesinde Tablo 4'te görülen sonuçlar elde edilmiştir. I. uygulamada kadınların devam bağlılığı düzeylerinin erkeklere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu ($p < 0.05$) görülmüş olup örgütsel bağlılık ve diğer alt boyutlarda gruplar arasındaki fark anlamlı ($p > 0.05$) bulunmamıştır. II. Uygulamada ise örgütsel bağlılık ve alt boyutları arasında cinsiyet değişkenine göre farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > 0.05$)(Tablo 3).

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyete Göre Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Independent Sample T Testi Sonuçları

I. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	T	P
Örgütsel Bağlılık	Kadın	234	3.448	.851	.365	.717
	Erkek	206	3.420	.775		
Duygusal Bağlılık	Kadın	234	3.416	.859	.244	.807
	Erkek	206	3.396	.811		
Devam Bağlılık	Kadın	234	3.454	.939	-.086	.932
	Erkek	206	3.462	.904		
Normatif Bağlılık	Kadın	234	3.475	.932	.843	.400
	Erkek	206	3.402	.874		
II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	T	P
Örgütsel Bağlılık	Kadın	231	3.551	.706	-1.132	.258
	Erkek	209	3.630	.748		
Duygusal Bağlılık	Kadın	231	3.510	.741	-1.075	.282
	Erkek	209	3.587	.769		
Devam Bağlılık	Kadın	231	3.518	.772	-1.761	.077
	Erkek	209	3.655	.857		
Normatif Bağlılık	Kadın	231	3.626	.805	-.254	.798
	Erkek	209	3.646	.874		

Çalışanların kadroya geçiş öncesi örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesine yönelik I. uygulama ve kadroya geçiş sonrası yapılan II. uygulama sonuçlarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan bağımsız değişkenler t testi neticesinde her iki uygulamada cinsiyet değişkenine göre varyans homejen dağılmıştır. I. uygulama da örgütsel bağlılık, duygusal ve normatif alt boyutlarında kadınların bağlılık düzeyinin yüksek olduğu, II. uygulama da ise erkeklerin örgütsel bağlılık ve diğer 3 alt boyutta bağlılık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüş ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$) (Tablo 4).

Tablo 5'te medeni durum değişkenine göre örgütsel bağlılık düzeylerinde değişim olup olmadığının belirlenebilmesi için bağımsız değişkenler t testi sonucu gösterilmiştir. Buna göre; I. uygulamada evli olanların örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutlarda bağlılık düzeylerinin bekâr olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüş olup farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$). Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin araştırıldığı II. uygulamada ise örgütsel bağlılık, duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinde evli olanların bağlılık düzeylerinin bekâr olanlara göre daha yüksek olduğu görülmekte olup yine farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 5. Katılımcıların Medeni Duruma Değişkenine Göre Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Independent Sample T Testi Sonuçları

I. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	t	P
Örgütsel Bağlılık	Evli	277	3.451	.743	.530	.596
	Bekâr	163	3.408	.928		
Duygusal Bağlılık	Evli	277	3.413	.778	.214	.831
	Bekâr	163	3.395	.928		
Devam Bağlılık	Evli	277	3.466	.863	.247	.805
	Bekâr	163	3.443	1.015		
Normatif Bağlılık	Evli	277	3.473	.863	.985	.325
	Bekâr	163	3.385	.973		
II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	t	P
Örgütsel Bağlılık	Evli	314	3.624	.694	1.633	.103
	Bekâr	126	3.496	.797		
Duygusal Bağlılık	Evli	314	3.581	.720	1.527	.128
	Bekâr	126	3.460	.833		
Devam Bağlılık	Evli	314	3.623	.787	1.641	.102
	Bekâr	126	3.482	.876		
Normatif Bağlılık	Evli	314	3.668	.809	1.276	.203
	Bekâr	126	3.555	.904		

7 meslek grubunun örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılık arz edip etmediğini belirlemek için One Way Anova testi yapılmıştır. I. uygulamada değişkenlerin varyanslarının (örgütsel bağlılık:288, duygusal bağlılık:102, devam bağlılık:198, normatif bağlılık:878) 0.05'ten büyük olduğu böylece varyans dağılımının homojen olduğu görülmüştür. Meslek gruplarının örgütsel bağlılık düzeylerinde farklılaşma olup olmadığının belirlenmesi için yapılan analizde anlamlılık değerlerinin örgütsel bağlılık tüm alt boyutlarında 0.05'ten büyük olduğu tespit edilmiştir. I. uygulamada 7 meslek grubu arasında örgütsel bağlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür (Tablo.6A)

Tablo 6A'da taşeron çalışanların meslek gruplarına göre karşılaştırıldığında örgütsel bağlılık düzeyinde en yüksek ortalamanın Temizlik Personeli ($X=3.653$), duygusal bağlılık alt boyutunda; Diğer Sağlık Personeli ($X=3.543$), devam bağlılığı boyutunda Diğer Sağlık Personeli ($X=3.690$) ve normatif bağlılık düzeyinde Temizlik Personeli ($X=3.681$) olduğu görülmektedir.

Tablo 6A. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutlarının Meslek Grupları Değişkenine Göre Karşılaştırılması (I. Uygulama)

I. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	Sekreter	124	3.417	.725	1.692	.121
	Temizlik	46	3.653	.732		
	Hastabakıcı	48	3.376	.988		
	Büro Personeli	39	3.367	.829		
	Güvenlik	61	3.270	.727		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.584	.916		
	Teknik Servis	38	3.308	.796		
Duygusal Bağlılık	Sekreter	124	3.368	.734	1.825	.093
	Temizlik	46	3.368	.759		
	Hastabakıcı	48	3.361	.999		
	Büro Personeli	39	3.303	.859		
	Güvenlik	61	3.248	.749		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.543	.928		
	Teknik Servis	38	3.315	.853		
Devam Bağlılık	Sekreter	124	3.457	.833	1.903	.079
	Temizlik	46	3.597	.817		
	Hastabakıcı	48	3.388	1.042		
	Büro Personeli	39	3.354	.970		
	Güvenlik	61	3.254	.859		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.690	1.044		
	Teknik Servis	38	3.298	.842		
Normatif Bağlılık	Sekreter	124	3.427	.892	1.030	.405
	Temizlik	46	3.681	.783		
	Hastabakıcı	48	3.378	1.028		
	Büro Personeli	39	3.444	.916		
	Güvenlik	61	3.308	.847		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.517	.962		

Tablo 6B. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutlarının Meslek Grupları Değişkenine Göre Karşılaştırılması (II. Uygulama)

II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	Sekreter	124	3.668	.734	1.776	.102
	Temizlik	46	3.521	.789		
	Hastabakıcı	48	3.538	.705		
	Büro Personeli	39	3.519	.774		
	Güvenlik	61	3.667	.707		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.788	.689		
	Teknik Servis	38	3.588	.666		
Duygusal Bağlılık	Sekreter	124	3.622	.745	1.855	.087
	Temizlik	46	3.583	.729		
	Hastabakıcı	48	3.461	.773		
	Büro Personeli	39	3.423	.859		
	Güvenlik	61	3.606	.759		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.377	.696		
	Teknik Servis	38	3.771	.755		
Devam Bağlılık	Sekreter	124	3.637	.816	.862	.523
	Temizlik	46	3.492	.812		
	Hastabakıcı	48	3.482	.833		
	Büro Personeli	39	3.632	.886		
	Güvenlik	61	3.663	.887		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.470	.761		
	Teknik Servis	38	3.714	.714		
Normatif Bağlılık	Sekreter	124	3.747	.824	2.456	.024*
	Temizlik	46	3.489	.986		
	Hastabakıcı	48	3.670	.830		
	Büro Personeli	39	3.504	.860		
	Güvenlik	61	3.732	.758		
	Diğer Sağ.Per.	84	3.414	.807		
	Teknik Servis	38	3.877	.763		

2021 yılında yapılan II. uygulamada değişkenlerin varyansları örgütsel bağlılık:.848, duygusal bağlılık:.621, devam bağlılık:.809, normatif bağlılık:.386 olarak gerçekleşmiştir. Varyansların homojenite sonuçları $p>0.05$ 'ten büyük olması sebebiyle dağılım homojen kabul edilmiştir. Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinde 7 farklı meslek grubu arasında örgütsel bağlılık, duygusal ve devam bağlılığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma ($p>0.05$) tespit edilememiş, Normatif bağlılık düzeyinde ise 7 grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim görülmüştür ($p<0.05$) (Tablo 6B). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan Post-Hoc (Scheffe, LSD) analizi neticesinde; Teknik Servis Personelleri ile Temizlik, Büro ve Diğer Sağlık Personeli arasında farklılaşmanın olduğu; ayrıca Güvenlik ile Diğer Sağlık Personeli ve son olarak Sekreter grubu ile Diğer Sağlık Personeli grubu arasında normatif bağlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre sekreterlik grubunun diğer sağlık personellerine göre normatif bağlılık düzeyi daha yüksek, teknik servis grubunun temizlik, büro ve diğer sağlık personeli grubuna göre bağlılığının yüksek olduğu görülmüştür. Temizlik personellerinin teknik servis grubuna göre normatif bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu, bu gruplardaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$) (Tablo 6B).

Tablo7. Örgütsel Bağlılık Alt Boyutlarının Eğitim Değişkenine Göre Karşılaştırılması

I. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	t	P
Örgütsel Bağlılık	Lise	149	3.408	.834	-.488	.626
	Üniversite	291	3.448	.807		
Duygusal Bağlılık	Lise	149	3.398	.875	-.154	.877
	Üniversite	291	3.411	.817		
Devam Bağlılık	Lise	149	3.422	.903	-.572	.568
	Üniversite	291	3.475	.932		
Normatif Bağlılık	Lise	149	3.404	.906	-.596	.551
	Üniversite	291	3.459	.905		
II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	t	P
Örgütsel Bağlılık	Lise	134	3.477	.599	-2.131	.034*
	Üniversite	306	3.637	.772		
Duygusal Bağlılık	Lise	134	3.405	.593	-2.618	.009*
	Üniversite	306	3.608	.809		
Devam Bağlılık	Lise	134	3.496	.706	-1.484	.139
	Üniversite	306	3.621	.857		
Normatif Bağlılık	Lise	134	3.531	.739	-1.741	.082
	Üniversite	306	3.681	.875		

Eğitim duruma göre örgütsel bağlılık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan bağımsız değişkenler t testi neticesinde I. uygulamada üniversite mezunlarının örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutlarında bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüş ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$) (Tablo 7). II. uygulamada lise ve üniversite mezunları arasında örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında değişim olup olmadığını belirlemek için yapılan analiz neticesinde örgütsel bağlılık ve duygusal bağlılık boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir ($p<0.05$). Üniversite mezunları örgütsel bağlılık düzeyinde ($X=3.637$) ve duygusal bağlılık düzeyinde ($X=3.608$) ortalama ile lise mezunlarından daha yüksek bir bağlılık düzeyine sahip olduğu bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0.05$) (Tablo 7).

Mesleki kıdeme göre örgütsel bağlılık düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan One Way ANOVA testi neticesinde I. uygulamada çalışma süresi en fazla olanların örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüş ancak istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilememiştir ($p>0.05$). Normatif bağlılık düzeyinde $X=3.583$ ortalama ile 11 yıl ve üzeri çalışanların en yüksek katılım sağladığı alt boyut olarak dikkat çekmektedir. Normatif bağlılık alt boyutunun mesleki kıdemi en fazla olan çalışanlarda yüksek olması işgörenin kuruma sadık kalmanın önemli olduğunu ve bunun ahlaki açıdan bir mecburiyet olduğunu hissetmesi ile ilişkilendirilebilir (Tablo 8).

Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin incelendiği II. uygulamada ise yapılan One Way ANOVA testine göre örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan Post-Hoc (LSD, Scheffe) analizi neticesinde;

Örgütsel Bağlılıkta: 1-5 yıl arasında çalışanlar ile 11 yıl ve üzerinde çalışan grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır. Buna göre 11 yıl ve üzerinde çalışan en kıdemli grubun örgütsel bağlılık düzeyi ($X=3.727$), 1-5 yıl arası mesleki kıdemi olanların düzeyinden ($X=3.436$) daha yüksektir ve bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$) (Tablo 8).

Duygusal Bağlılıkta: Yapılan analiz neticesinde 1-5 yıl arasında çalışanlar ile 11 yıl ve üzerinde çalışan grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır. Mesleki kıdemi en yüksek olan grubun duygusal bağlılık düzeyi, kıdemi en az olan çalışanlara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksektir ($p<0.05$) (Tablo 8).

Devam Bağlılıkta: 1-5 yıl arasında çalışanlar ile 11 yıl ve üzerinde çalışan grup arasında devam bağlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır. Buna göre 11 yıl ve üzerinde çalışan en kıdemli grubun örgütsel bağlılık düzeyi ($X=3.743$), 1-5 yıl arası en yeni mesleki kıdemi olanların düzeyinden ($X=3.441$) daha yüksektir ve bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$) (Tablo 8).

Tablo 8. Örgütsel Bağlılık Alt Boyutlarının Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Karşılaştırılması

I. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	1-5 Yıl Arası	3150	3.415	.864	1.466	.232
	6-10 yıl Arası	5176	3.380	.750		
	11 Yıl ve Üstü	1114	3.544	.843		
Duygusal Bağlılık	1-5 Yıl Arası	3150	3.347	.867	.788	.455
	6-10 yıl Arası	5176	3.411	.759		
	11 Yıl ve Üstü	1114	3.478	.907		
Devam Bağlılık	1-5 Yıl Arası	3150	3.496	.970	2.231	.109
	6-10 yıl Arası	5176	3.350	.850		
	11 Yıl ve Üstü	1114	3.573	.953		
Normatif Bağlılık	1-5 Yıl Arası	3150	3.403	.927	1.937	.145
	6-10 yıl Arası	5176	3.380	.858		
	11 Yıl ve Üstü	1114	3.583	.938		
II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	1-5 Yıl Arası	123	3.436	.738	4.936	.008*
	6-10 yıl Arası	200	3.601	.738		
	11 Yıl ve Üstü	117	3.727	.667		
Duygusal Bağlılık	1-5 Yıl Arası	123	3.411	.725	3.638	.027*
	6-10 yıl Arası	200	3.556	.769		
	11 Yıl ve Üstü	117	3.672	.744		
Devam Bağlılık	1-5 Yıl Arası	123	3.441	.835	4.179	.016*
	6-10 yıl Arası	200	3.576	.815		
	11 Yıl ve Üstü	117	3.743	.770		
Normatif Bağlılık	1-5 Yıl Arası	123	3.455	.864	4.495	.012*
	6-10 yıl Arası	200	3.671	.843		
	11 Yıl ve Üstü	117	3.765	.774		

Normatif Bağlılıkta: Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin incelendiği II. uygulamada 6-10 yıl arasında çalışanlar ile 11 yıl ve üzerinde çalışan grup arasında normatif bağlılık düzeyinde bir farklılaşma tespit edilmiştir. 11 yıl ve üzerinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeyi ($X=3.765$), 6-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip grubun bağlılık düzeyinden ($X=3.671$) daha yüksektir ve bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$) (Tablo 8).

Tablo 9. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

I.UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	1600-1800 TL	80	3.344	.864	.882	.450
	1801-2000 TL	161	3.433	.819		
	2001-2200 TL	125	3.522	.787		
	2201 TL ve üzeri	74	3.390	.802		
Duygusal Bağlılık	1600-1800 TL	80	3.287	.885	1.133	.335
	1801-2000 TL	161	3.438	.839		
	2001-2200 TL	125	3.482	.801		
	2201 TL ve üzeri	74	3.337	.830		
Devam Bağlılık	1600-1800 TL	80	3.366	.938	.990	.397
	1801-2000 TL	161	3.463	.911		
	2001-2200 TL	125	3.560	.890		
	2201 TL ve üzeri	74	3.371	.977		
Normatif Bağlılık	1600-1800 TL	80	3.379	.928	.627	.598
	1801-2000 TL	161	3.396	.898		
	2001-2200 TL	125	3.525	.881		
	2201 TL ve üzeri	74	3.461	.941		
II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	2500-3000 TL	105	3.629	.772	.547	.650
	3001-3500 TL	155	3.583	.716		
	3501-4000TL	125	3.530	.718		
	4001 TL ve üzeri	55	3.658	.695		
Duygusal Bağlılık	2500-3000 TL	105	3.598	.773	.383	.765
	3001-3500 TL	155	3.548	.783		
	3501-4000TL	125	3.493	.709		
	4001 TL ve üzeri	55	3.566	.751		
Devam Bağlılık	2500-3000 TL	105	3.661	.830	.969	.407
	3001-3500 TL	155	3.582	.819		
	3501-4000TL	125	3.490	.794		
	4001 TL ve üzeri	55	3.645	.823		
Normatif Bağlılık	2500-3000 TL	105	3.628	.931	.496	.685
	3001-3500 TL	155	3.618	.789		
	3501-4000TL	125	3.608	.839		
	4001 TL ve üzeri	55	3.763	.790		

Gelir düzeyine göre çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi neticesinde I. uygulamada istatistiksel olarak gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir ($p>0.05$). I. uygulamanın yapıldığı 2018 yılında en düşük gelir grubu olan 1600-1800 TL alan çalışanların duygusal bağlılık alt boyutunda $X=3.287$ ortalama katılım ile en düşük oran olarak dikkat çekmektedir. 2001- 2200 TL gelir elde eden grubun devam bağlılık grubunda $X= 3560$ ortalama ile en yüksek katılım düzeyi olarak dikkat çekmektedir (Tablo 9).

II. uygulamada da gelir gruplarının örgütsel bağlılık, duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Normatif bağlılık düzeyi ifadelerle katılım oranı $X=3.763$ ortalama ile en yüksek katılımı 4001 TL ve üzerinde gelir elde eden gruptan almıştır. $X=3.490$ ortalama ile 3501-4000 TL grubunda gelir elde edenlerin devam bağlılık düzeyine en düşük katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0.05$) (Tablo 9).

Tablo 10 de yaş değişkenine göre gruplar arasında örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılık arz edip etmediğini belirlemek amacıyla yapılan One Way Anova testi neticesinde I. uygulamada örgütsel bağlılık ve diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir ($p>0.05$). Normatif bağlılık düzeyinde 41 yaş ve üzerinde olanların $X= 3.556$ ortalama ile en yüksek katılımı sağlamıştır; bu sonuç en yaşlı gruba ait çalışanların kuruma sadık kalmanın önemli olduğunu ve bunun ahlaki açıdan bir mecburiyet olduğunu hissetmesi ile ilişkilendirilebilir.

II. uygulama 41 yaş üzerinde olan en yaşlı grubun örgütsel bağlılık ($X=3.645$), duygusal bağlılık ($X=3.649$) düzeylerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 31-40 yaş arasında bulunan çalışanların devam bağlılık ($X=3.622$) ve normatif bağlılık düzeyinde ($X=3.693$) en yüksek katılımı sağladıkları tespit edilmiştir. Gruplar arasında bulunan bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0.05$) (Tablo 10).

Tablo 10. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması

I. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	18-25 Yaş	38	3.374	.769	.612	.607
	26-30 Yaş	117	3.360	.774		
	31-40 Yaş	191	3.474	.729		
	41 yaş ve üzeri	94	3.472	1.029		
Duygusal Bağlılık	18-25 Yaş	38	3.328	.834	.786	.502
	26-30 Yaş	117	3.337	.759		
	31-40 Yaş	191	3.472	.738		
	41 yaş ve üzeri	94	3.390	1.084		
Devam Bağlılık	18-25 Yaş	38	3.407	.885	.130	.942
	26-30 Yaş	117	3.425	.897		
	31-40 Yaş	191	3.480	.826		
	41 yaş ve üzeri	94	3.471	1.138		
Normatif Bağlılık	18-25 Yaş	38	3.386	.823	1.353	.257
	26-30 Yaş	117	3.317	.858		
	31-40 Yaş	191	3.470	.842		
	41 yaş ve üzeri	94	3.556	1.092		
II. UYGULAMA		N	X	Ss (±)	F	P
Örgütsel Bağlılık	18-25 Yaş	28	3.509	.852	1.018	.384
	26-30 Yaş	115	3.500	.706		
	31-40 Yaş	209	3.623	.699		
	41 yaş ve üzeri	88	3.645	.774		
Duygusal Bağlılık	18-25 Yaş	28	3.488	.879	.1.059	.366
	26-30 Yaş	115	3.465	.716		
	31-40 Yaş	209	3.556	.729		
	41 yaş ve üzeri	88	3.649	.820		
Devam Bağlılık	18-25 Yaş	28	3.529	.942	.667	.573
	26-30 Yaş	115	3.498	.780		
	31-40 Yaş	209	3.622	.787		
	41 yaş ve üzeri	88	3.619	.885		
Normatif Bağlılık	18-25 Yaş	28	3.511	1.005	1.099	.349
	26-30 Yaş	115	3.530	.858		
	31-40 Yaş	209	3.693	.806		
	41 yaş ve üzeri	88	3.668	.825		

4. Sonuç ve Öneriler

Taşeron işçi sorunları odağında kamuoyunda uzun süre gündem oluşturan ve sayıları yüz binlerle ifade edilen kamuda çalışan ‘taşeron’ işçiler, 2018 yılının ilk aylarında sürekli işçi kadrosuna atandı. Bu araştırmamızda bir üniversite hastanesinde, taşeron firma bünyesinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma; amacı

açısından açıklayıcı, yöntemi açısından nicel, süre açısından çalışma konusunun zaman içerisindeki gelişimini ele alan ve en az iki kere tekrarlanan boylamsal araştırma türünde ayrıca desen açısından genel tarama türünde yapılmış bir araştırmadır.

2018 yılında yapılan I. uygulamada örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutların aritmetik ortalamalarının 3.40'ın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre hastanede taşeron firma bünyesinde çalışan personellerin hastaneye olan **örgütsel bağlılığının yüksek düzeyde** olduğu görülmektedir. Örgütsel bağlılığın tüm alt boyutlarında da bağlılık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 3). Ankette sorulan ifadelerle katılım düzeyine bakıldığında $X = 3.711$ aritmetik ortalama ile 'Çalışma hayatımın sonuna kadar bu hastanede kalmak beni çok mutlu edecektir' ifadesi en yüksek ortalama sonucu vermiştir. Taşerondan kadroya geçen örneklem grubunun $X = 3.07$ ortalama ile 'Bu hastaneye karşı duygusal bir bağım olduğunu hissetmiyorum' ifadesine en düşük düzeyde katılım sağladığı görülmüştür.

Sürekli işçi kadrosunda 3 yıl boyunca görev yapan çalışanların 2021 yılında yapılan II. uygulama sonuçlarına göre örgütsel bağlılık düzeyinin $X = 3.58$ düzeyinde olduğu ve **çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu** tespit edilmiştir. II. uygulamada katılımcıların ankette sorulan ifadelerle katılım düzeyine bakıldığında $X = 4.02$ gibi çok yüksek bir aritmetik ortalama ile '**Taşerondan kadroya geçtikten sonra çalışma hayatımın sonuna kadar bu hastanede kalmak beni çok mutlu edecektir**' ifadesi en yüksek katılım düzeyine ulaşmıştır (Tablo 3).

2018 yılında yapılan I. uygulama da işgörenlerin örgütsel bağlılık düzeyinin $X = 3.43$ ortalamada olduğu ve kadrolu olarak geçen 3 yıllık sürenin sonunda yapılan II. uygulamada örgütsel bağlılık düzeylerinin $X = 3.58$ ortalamaya yükseldiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre **taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir** (Tablo 3).

Bilim ve teknolojiye hızlı gelişime rağmen sağlık sektörü, emeğin yoğun olduğu hizmet alanlarının başında gelmektedir. Sağlık hizmetlerinde teşhis ve tedavi imkânlarındaki artışa rağmen hizmetin devamlılığı ve başarısı yine sağlık çalışanlarının çabası, uyumu ve aidiyet duygusuyla ilişkilidir. Firma (taşeron) bünyesinde sağlık kurumlarında çalışanların, sürekli işçi kadrosuna atanmasının örgütsel bağlılık düzeyini artırdığı tespit edilmiş, örgütsel bağlılığın kadroya geçen sağlık çalışanlarının özlük, maaş ve diğer sosyal haklardan yararlanmaya başlamasıyla ilerleyen yıllarda daha da artacağı düşünülmektedir. Bu durum hem verilen sağlık hizmetinde kaliteyi artıracak hem de çalışanlar ile kurum arasındaki bağ güçlendireceği tahmin edilmektedir.

Taşerondan kadroya geçişin örgütsel bağlılık düzeyine etkisi bu araştırma ile sadece bir kamu kurumunda yapılabilmektedir, diğer kamu kurumlarında da benzer çalışmaların yapılmasının karar vericilere ve alinyasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktur, R. (2003). *Sağlık Ocağı Hizmetlerinde İzleme Değerlendirme ve Eğitim Kılavuzu*. Ankara: Onur Matbaacılık,1.
- Bayram, L. (2009). *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık*. Sayıştay Dergisi. (59): 125.
- Baysal, İ., Baysal, G., Aksu, G., ve Aksu, N. (2014). *Presenteeism (İşte Varolmama Sorunu) ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama*. Electronic Journal of Vocational Colleges:139.
- Bentein, K., Vandenberg, R.J., Vandenberghe, C., ve Stinglhamber, F. (2005). *The Role Of Change In The Relationship Between Commitment And Turnover: A Latent Growth Modeling Approach*. Journal of Applied Psychology, Vol. 90 No. 3: 470.
- Baysal, A. C. ve Paksoy, M. (1999). *Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer Allen Modeli*. İ.Ü.İşletme Fakültesi Dergisi, 28, 1: 7-15
- Boz, D., Duran, C., ve Uğurlu, E. (2021). *Örgütsel Bağlılığın İş Performansına Etkisi*. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (1) : 345-355.
- Coleman, D., Gregory, P., Irving, C., ve Cooper, L. (1999). *Another Look At The Locus Of Control-Organizational Commitment Relationship: It Depends On The Form Of Commitment*. Journal of Organizational Behavior. (20):996.
- Doğan, S., ve Kılıç, S. (2007). *Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri Ve Önemi*. Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. (29): 37-47.
- Earl, J. (2004). *The Cultural Consequences of Social Movements*. In The Blackwell Companion to Social Movements ed. D.A. Snow, S.A. Soule and H. Kriesi:101.
- Eren, E. (2012). *Örgütsel Davranış Ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım. 1.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. 17.0 update (10 a ed.) Boston: Pearson:180.
- Haque, A., Fernando, M., ve Caputi, P. (2019). *The Relationship Between Responsible Leadership And Organisational Commitment And The Mediating Effect Of Employee Turnover Intentions: An Empirical Study With Australian Employees*. Journal of Business Ethics, Vol. 156 No. 3, :759-761.
- İslamoğlu, E., ve Yıldırım, S. (2016). *Kamu Sektöründe Çalışan Taşeron Kadın İşçilerin Sorunları*. JED/GKD. 11, (2): 194.
- İzgi, M.Ç., ve Türkmen, H.Ö. (2012). *Akdeniz Üniversitesinde Taşeron Sağlık İşçilerinin İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Durum Tespiti*. Türk Halk Sağlığı Dergisi. 10: 3-171.
- Jaros, S., Jermier, J., Koehler, J., ve Sincich, T. (1993). *Effects Of Continuance, Affective, And Moral Commitment On The Withdrawal Process: An Evaluation Of Eight Structural Equation Models*. Academy of Management Journal, Vol. 36 No. 5: 955.

- Jeon, K.S., ve Choi, B.K. (2021). *Workplace Spirituality, Organizational Commitment And Life Satisfaction: The Moderating Role Of Religious Affiliation*. Journal of Organizational Change Management, Vol, ahead-of-print No. ahead-of-print: 1-19.
- Karaca, M., Bayram, A., ve Harmancı, Y. (2020). *İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi*. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (1) : 199-208.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.79.
- Kaya, G. (2015). *Kamudaki Taşeronlar Üzerine Bir Alan Araştırması: Adıyaman Örneği*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.14, (55):257.
- Liu, C., Liang, H., Wang, N., ve Xue, Y. (2021). *Ensuring Employees' Information Security Policy Compliance By Carrot And Stick: The Moderating Roles Of Organizational Commitment And Gender*. Information Technology & People, Vol. Ahead-of-print.: 1-33.
- Meyer, J.P. & Allen, N.J., (1990). *The Measurement And Antecedents Of Affective, Continuance And Normative*. Journal of Occupational Psychology. (63):3.
- Meyer, J.P. & Allen, N.J., (1991). *A Three-Component Conceptualization Of Organizational Commitment*. Human Resource Management Review. 1, (1), 61-89.
- Meyer, J.P. & Allen, N.J., (1997). *Commitment In The Workplace: Theory, Research, And Application* Thousand Oaks. California: Sage Publications:1-130.
- Meyer, J., ve Herscovitch, L. (2001). *Commitment In The Workplace: Toward A General Model*. Human Resource Management Review, Vol. 11 No. 3: 299.
- McCarty, D., Alexander, P., ve Jung, Y. (2021). *Enhancing The Organisational Commitment Of Public Sector Accounting Staff Through The Pursuit Of Csr Objectives*. Journal of Accounting & Organizational Change, Vol.ahead-of-print : 1-21.
- Ölçüm, Ç.M. (2004). *Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 95.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1*. Eskişehir: Kaan Kitapevi:510.
- Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitapevi.32
- Özdevecioğlu, M. (2013). *Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi. 18, (2): 113.
- Özgül, B., Erkmen, T., ve Karaarslan, E. (2020). *Algılanan Örgütsel Destek İle Örgütsel Bağlılık İlişkisinde İş-Yaşam Dengesinin Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma*. BMİJ, 8 (5): 4364- 4412
- Püsküllüoğlu, A. (1997). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Arkadaş Yayınları, Ankara:1192.
- Rhoades, L., Eisenberge, R., ve Armeli, S. (2001). *Affective Commitment To The Organisation: The Contribution Of Perceived Organisational Support*. Journal of Applied Psychology, Vol. 86 No. 5: 830.
- Somers, M., Birnbaum, D., ve Casal, J. (2019). *An Empirical Test Of Conceptual Arguments To Retire The Three-Component Model Of Work Commitment: Implications For Commitment Research*. Personnel Review, Vol. 49 No. 3: 890.

- Steers, R. (1977). *Antecedents And Outcomes Of Organizational Commitment*. Administrative Science Quartely. (22):46.
- Stinglhamber, F., Bentein, K., ve Vandenberghe, C. (2002). *Extension Of The Three-Component Model Of Commitment To Five Foci: Development Of Measures And Substantive Test*. European Journal of Psychological Assessment, Vol. 18 No. 2: 125.
- Taşlıyan, M., Çiçekcioğlu, H., ve Yılmaz, Ö.İ. (2016). *Lojistik Yönetiminde Dış Kaynak Kullanımının Önemi*. International Journal of Academic Value Studies. 2, (6):51.
- Taşoğlu, J., ve Limoncuoğlu, S.A. (2010). *4857 Sayılı Kanun Kapsamında Esnek Çalışma*. Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi. 2, (2):78.
- Tetik, S. (2012). *Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi. (4): 276.
- Tetik, N., ve Ören, V.E. (2007). *Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing): Antalya Yöresindeki 5 Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma*. Muhasebe ve Finansman Dergisi. (34):78.
- Tiyek, R. (2014). *Devletin Endüstri İlişkilerindeki Rolü ve Taşeron Çalışma*. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi. 7, (3): 3-29.
- Turan, A. (2014). *Temel Yetenek ve Dış Kaynaklardan Yararlanma Tekniklerine Felsefik Bir Bakış; Dinamik Beceriler Ve İş Modeli Yaklaşımlarıyla İlişkilendirme*. Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, 5 (7): 149.
- Uzunsakal, E. & Yıldız, D. (2018). *Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama*. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1):14.
- Wasti, A.S. (2000). *Liderlik ve İnsan Kaynakları Uygulamaları*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.201-224.
- Yorulmaz, M., ve Karabacak, A. (2020). *Liman Çalışanlarında Örgütsel Güven ile İş Performansı Arasındaki İlişki: İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın Rolü*. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 06 (02): 121-130.
- Yücesan, G. (2010). *Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma*. Çalışma ve Toplum Dergisi, (4): 43.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>. Erişim Tarihi:01.08.2021
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ta%C5%9Feron. Erişim Tarihi :15.10.2018
- (<https://www.sgkrehberi.com/haber/182676/iste-taserondan-kadroya-gecen-iscisayilari.html>. Erişim Tarihi:19.07.2021).

CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ahmet KÂHILOĞULLARI¹İrem ERASA AKÇA²

Öz

1980'li yıllardan itibaren serbest piyasa hükümleri yürürlüğe girmiş bu doğrultuda faiz, dış ticaret, sermaye hareketlilikleri serbestleştirilerek ülkenin mevcut küresel ekonomik sisteme entegrasyonu amaçlanmıştır. Küresel ticarete entegrasyon ve ülkeler arası sermaye akımlarının serbest dolaşımı ekonomide kırılganlığı arttırmıştır. Makroekonomik istikrarın sağlanması ve ekonomik büyümenin sağlıklı gerçekleştirilmesi adına cari işlemler açığı olgusu önem kazanmıştır. Hemen hemen aynı dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri önde gelmek üzere sanayileşmiş ve gelişme göstermekte olan tüm ülkelerde bir diğer makroekonomik sorun olarak bütçe açığı olgusu baş göstermiştir. Yüksek oranlarda seyreden bütçe açıklarının ödemeler dengesi üzerinde etkisi iktisat literatürünün temel araştırma konularına konu olmuştur. Bunlardan en bilineni cari açık ve bütçe açığı arasında bir ilişkinin varlığını öngören ikiz açıklar hipotezidir. Bir diğer bilinen hipotez Ricardocu Denklik hipotezidir ki bu hipotez aralarında etkileşim olmadığını öngörmektedir. Ülke ekonomileri açısından her iki açığın etkileşiminin varlığı ve yönünün bilinmesi uygulanacak makroekonomik politikaların başarısına katkı sağlamaktadır. Bu makalede, 2006:1-2019:4 dönemine ilişkin veriler kullanılarak Türkiye'de bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin durumu araştırılmaktadır. Bilimsel literatürde ikiz açık hipotezi olarak da adlandırılan bu kavramın araştırılmasında yöntem olarak ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmanın veri setinde yer alan cari açık bağımlı değişken olarak; bütçe açığı, yatırımlardaki değişim, reel efektif döviz kuru ve kredi açıkları değişkenleri ise bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Sınır testi yardımıyla değişkenler arasında kısa ve uzun dönem anlamlı ilişkilerin var olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın bulguları, uzun ve kısa dönemde bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu haliyle bulgular, hem uzun hem kısa dönem için geçerli olmak üzere ikiz açık hipotezinin savunucuları olan Keynesyen yaklaşımı reddederken ikiz açık hipotezini reddeden Ricardocu denklik hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde konu ile ilgili literatüre, çalışma sonucunda elde edilen diğer bulgulara ve

Anahtar Kelimeler

Cari Açık
Bütçe Açığı
İkiz Açık Hipotezi
ARDL Sınır Testi

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 23.09.2021
Kabul Tarihi: 01.10.2021
E-Yayın Tarihi: 01.12.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon. e-posta: ahmetkahil@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5419-2429.

² Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Çölemerik Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık. e-posta: iremakca@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5191-2630.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CURRENT DEFICIT AND BUDGET DEFICIT: THE CASE OF TURKEY

Abstract

Since 1980, free market provisions have been implemented, thus liberalizing interest, foreign trade, capital movements and integration of the country into the current global economic system. Integration into global trade and free circulation of inter-country capital flows has increased vulnerability in the economy. In order to ensure macroeconomic stability and to ensure healthy economic growth, the current account deficit has become important. In almost the same period, the United States has been industrialized and developing in all the countries, with another macroeconomic problem, the phenomenon of budget deficit. The impact of high-percentage budget deficits on the balance of payments has been the subject of the basic research issues of economics literature. The most common of these are twin deficits that envision a relationship between current open and budget deficit. Another known hypothesis is the Ricardian Equivalence hypothesis, which predicts no interaction between them. Another known hypothesis is the Ricardian Equivalence hypothesis, which predicts no interaction between them. In terms of country economies, the presence and direction of interaction of both deficits contribute to the success of macroeconomic policies to be implemented. This article examines the status of the relationship between the budget deficit and the current account deficit in Turkey using data for the period 2006:1-2019:4. In scientific literature, the ARDL boundary test approach was used as a method to study this concept, also called twin deficit hypothesis. As the dependent variable of the current account deficit in the data set of the study; The variables of budget deficit, change in investments, real effective exchange rate and credit deficits are included as independent variables. It is investigated whether short and long-term meaningful relationships exist between variables with the help of boundary testing. The findings of the study show that there is no meaningful relationship between the budget deficit and the current account deficit over a long and short period. As such, the findings show that the Ricardian equivalence hypothesis, which rejects the twin deficit hypothesis, is valid, while rejecting the Keynesian approach, which is the defenders of the twin deficit hypothesis, valid for both the long and short term. The relevant sections of the study include literature on the subject, other findings from the study, and policy recommendations.

Keywords

Current Account
Fiscal Balance
Twin Deficit
ARDL Modelling

Article Info

Research Article
Received: 23.09.2021
Accepted: 01.10.2021
Online Published: 01.12.2021

Giriş

Bütçe, kamu tüzel kişisi tarafından gerçekleştirilmesi düşünülen hizmetler ile bu hizmetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan tutarların birlikte yer aldığı belge niteliği

taşıyan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımda yer alan kamu tüzel kişisi halkın ortak ihtiyaçlarına cevap verme yükümlülüğü bulunan devlet olarak görülecek olursa devletin belirli bir yılda ki genelde bu süre 1 yıl olarak uygulanmakta, yeterli kamu geliri elde etmesi gerekmektedir. Kamu gelir ve giderlerinin cetveller halinde yer aldığı bütçelerden istenilen kamu giderlerini karşılamak üzere kamu geliri elde etmek olmalıdır. Bütçe denk hazırlanmak istense dahi dönem sonunda kamu gelirlerinin giderleri karşılayamadığı dönemlerde açık, giderlerden fazla gelir elde edildiği dönemlerde ise fazla vermek suretiyle (+), (-) farklılıklar oluşabilmektedir. Bütçenin açık ve fazla vermesi ekonomi üzerinde farklı etkiler doğurmaktadır. Kamu gelirlerinin giderleri karşılayamadığı hallerde bütçe ekonomide genişlik, gelirlerin giderleri aştığı hallerde ise bütçe ekonomide daralma etkisi doğurmaktadır (Evgin, 1994: 19). Bu durumda bütçe dengesinin ülkenin iç dengesini gösterdiğini söylemek mümkün olmaktadır.

Ekonominin dış dengesinin göstergesi olarak karşımıza cari işlemler hesabı çıkmaktadır. Cari işlemler hesabı ülke ekonomisinin durumu hakkında net bilgi vermektedir. Bu denge 4 kalemden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla ülkenin ihracat ve ithalat gelirlerinden oluşan dış ticaret dengesi, hizmet gelir ve giderlerinden oluşan hizmetler dengesi, yatırımlara dair gelir ve giderlerini gösteren yatırım gelirleri dengesi ve karşılıksız olarak gerçekleştirilen dış giderler ile yine aynı şekilde elde edilen dış gelirlerden oluşan transfer gelirleri dengesi şeklindedir.

Ekonomistlerin büyük çoğunluğu bütçe açıkları ile cari işlemler açıklarının boyutunun ülkenin uzun dönem makro ekonomik istikrarının önemli bir göstergesi olduğunu kabul etmektedir. Bu doğrultuda hedeflenen her iki dengenin kontrol altında tutulması gereğidir. Kimi ülkeler bireysel yahut topluluk kuralları gereği bu açıklara yasal oranlarla sınırlamalar getirmekte, kimileri ise çeşitli politikalarla bu dengeyi sağlamayı amaç edinmektedir.

Geçmişten günümüze siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler küresel çapta sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan en bilineni ekonomik krizlerdir. 1929 ekonomik buhranı devlet anlayışı ile birlikte ekonomi politikalarına da yön vererek bütçeye yeni bir anlam kazandırmıştır. Bu döneme kadar devletin; adalet, iç ve dış savunma ile piyasada bireylerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri ölçüde büyük fayda içeren kamu işlerinin yapılması esas alınmıştır. Minimalist devlet anlayışı bütçe politikasına da yön vererek denk bütçe sistemini geçerli kılmıştır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 42).

1929 Büyük Buhran, siyasetçilerin ve ekonomistlerin o tarihe kadar uygulamış oldukları klasik mali teorilerin yeniden gözden geçirilerek tüm dünya genelinde devletin ekonomiye müdahalesi konusunda uzlaşya varılmasında etkili olmuştur (Bulut, 2003: 86). Bu konuda çözüm önerileri oluşturan ve kabul gören iktisatçı J. M. Keynes olmuş ve klasik iktisatçıların aksine önerilerde bulunmuştur. Keynes'in önerilerinden biri, ekonomide kamu kesiminin ağırlığının artması gerektiği ve bunu gerçekleştirirken para politikasından ziyade maliye politikası araçlarına daha fazla başvurulmasının önemi şeklinde olmuştur. Ve maliye politikası araçlarından en önemlisi olan bütçeyi açık ve fazla vermek suretiyle ekonomiyi yönetmek üzere kullanmıştır. Keynes'e göre klasik iktisatçıların önem verdiği denk bütçe yaklaşımı zorunlu değildir. Denk bütçe yerini konjonktürel bütçeye bırakmıştır. Makro ekonomik bir değişken olarak kabul edilen bütçe, resesyon dönemlerinde açık verdirilerek ekonomiye yön vermekte ve konjonktür süresince denk olarak sürdürülebilmektedir. Bu

suretle devlet modern müdahaleci bir yön kazanmış, bütçe gibi güçlü bir mali araç ile konjonktürün ihtiyaçlarına cevap vermiştir (Yılmaz, 11).

Ekonomi politikalarını yeniden şekillendiren 2. Dünya Savaşı Keynesyen teoriye alternatif politika önerileri getirmiştir. Refah iktisadı olarak adlandırılan bu yeni ekonomik anlayış, Keynesyen politikalar sonrası kamu kesiminin piyasada fazlaca yer alması nedeniyle artan bütçe açıkları sorununu çeşitli varsayımlar üzerinden tartışılır hale getirmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrasında yeni ekonomik düzenin bir parçası olan uluslararası ticaret ve finans piyasasını düzenlemek amacıyla ABD tarafından Bretton Woods sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem sabit fakat ayarlanabilir bir kur rejimini benimsemiştir. Ödemeler dengesinin öneminin kavranmaya başlandığı bu dönemde dengenin açık vermesi halinde birlikten izin alınması suretiyle kurlarda değişime gidilebilmiştir (Akbay, 2011:4).1970'li yıllara gelindiğinde petrol krizlerinin dünya ekonomisini derinden sarsması bu sistemin çökmesi ile sonuçlanmış, uluslararası para ve finans sistemi önemli ölçüde zarara uğramıştır (Oğuztürk ve Alparslan, 2011: 146). Bu dönemin devamında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dışa açık ekonomi stratejisi popülerlik kazanmış ve hızlı gerçekleşen dışa açılma nedeniyle ödemeler dengesinde problemler baş göstermiştir. Kalkınma hedefinde olan özellikle gelişmekte olan ülkelerde iç tasarruf miktarındaki düşüklük yapılması planlanan yatırımları finanse edecek ölçüde olmadığından dış ülkelerin tasarruflarından yararlanmak istenilmiş böylelikle cari açıkla oluşmuş ve mevcut duruma hızlı artış gösteren yüksek bütçe açıkları da eklenmiştir (Küçüksucu, 2012: 1).

Büyüme hedefi için ülke ekonomisinin iç ve dış dengesinin sağlanması 1980 sonrası dönemde önem kazanmıştır. Bütçe açıkları ve cari açıkların ilişkisi iktisat literatüründe incelemelere konu olmuş ve karşılıklı etkileşimi en bilinen ikiz açıkla hipotezinin konusunu oluşturmuştur. Her iki açık arasındaki pozitif ilişkinin varlığını öngören ikiz açık hipotezi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik dengenin önemindeki rolleri gözetilerek ekonomistlerin ampirik analizlerine konu olmuştur.

İktisat literatüründe bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki teorik bağlantıların açıklandığı birtakım hipotezler yer almaktadır. Bu hipotezler ekonometrik analizler yardımıyla ilişkinin nedensellik boyutlarını ve varlığı ile yönü hakkında birbirinden farklı sonuçları ortaya koymaktadır (Sever ve Demir, 2007:47).

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi açıklayan araştırmaları 4 farklı kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan en bilineni Mundell-Fleming Ekonomik modeline dayanan Keynesyen teoridir. Geleneksel Keynesyen teori bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını kabul etmektedir (Uğur ve Karatay, 2009: 104). Diğer bir deyişle bütçe açıkları, cari açıkların oluşmasının nedenlerindendir. Açıkların analizi yardımıyla oluşturulan hipotezi direkt olarak Mundell-Fleming modelinden izlemek mümkündür. Bu modelin hareket noktası sermaye hareketliliğinde serbestlik varsayımıdır. Öyle ki sermaye hareketlerinin serbestliği varsayımı altında esnek ve sabit döviz kuru rejimlerinde para ve maliye politikalarının analizi literatüre büyük katkı sağlamıştır (Günaydın, 2004: 146). Esnek döviz kuru ve uluslararası sermaye hareketliliğinin bulunduğu ekonomide bütçe açıklarındaki artış borçlanma gereğine neden olmakta ve bu durum yurt içi faiz oranlarını yükseltmektedir. Yurt içi faiz oranlarının yurt dışı faiz oranlarının üzerine çıkması yabancı yatırımcıyı teşvik etmekte ve sermaye akımında artış sağlanmaktadır. Bu durum ulusal paranın değer kazanması ile sonuçlanmakta ve yurt dışı malları fiyat itibarıyla ucuz hale gelmektedir. Bu durumda ithalat artışı ve net ihracatta azalış yaşanmaktadır.

Ulusal paranın değer kazanması ve ithalat artışı cari işlemler açığını beslemektedir (Bolat vd., 2011: 349). Sabit döviz kuru rejiminde artan bütçe açıkları reel gelir yada reel fiyat düzeylerine yukarı yönde baskı yaratmaktadır. Bu durum esnek döviz kuru rejiminde olduğu gibi cari açıkla sonuçlanmaktadır (Baharumshah vd., 2005: 7).

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi açıklayan yaygın yaklaşımın bir diğeri klasik iktisat öncülerinden biri olan David Ricardo tarafından oluşturulan Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezidir. Modern haliyle Barro'nun 1974 yılında yapmış olduğu çalışmaya uzanan hipotez bütçe ve cari açıklar arasında herhangi bir ilişki olmadığını ifade etmektedir (Barro, 1974: 1098). Bu hipotez, bireylerin rasyonel olduklarını kabul etmekte ve artan bütçe açıklarının bugün veya ileriki zamanlarda vergi artışları ile karşılanacağını bilen bu bireylerin gelirlerini tüketimden ziyade tasarrufa yönlendireceklerini öngörmektedir (Daly ve Siddiki, 2009: 1156).

Bütçe açıklarından cari açıklara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi içeren Keynesyen teoremin bir diğer alternatif hipotezi Cari İşlemler Hedeflemesi Hipotezi olarak bilinmektedir. Bu hipotez iki açık arasındaki nedensellik ilişkisinin tek yönlü olması ve bunun cari açıktan bütçe açığına doğru gerçekleşmesi üzerine oluşturulmuştur. Cari açığın baş gösterdiği ekonomide ekonomik büyüme gerilemekte, iç ekonomik denge üzerinde olumsuz etki yaratmakta ve bu durum bütçe açığını doğurmaktadır. Söz konusu bu ilişki literatürde ters ikiz açıklar hipotezi şeklinde yer almaktadır (Emirkadı, 2017: 86).

İki açık arasında yapılan ampirik analizlerin bir kısmında iki yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Bunun anlamı ülke ekonomisinde görülen bütçe açıklarındaki artış cari açıkları etkilediği gibi cari açıklar hesabında görülen dengesizlikler bütçe açıklarını da aynı şekilde etkileyebilmektedir (Sever ve Demir, 2007:49).

Çalışmanın geri kalanında yukarıda kısaca açıklanan bütçe ve cari işlemler açıklarının arasındaki teorik yaklaşımlara bağlı olarak literatürde yerini alan ampirik analizlere atıf yapılarak kısaca yer verilmektedir. Beraberinde ekonometrik yöntemle ilişkin bilgilere yer verilip verilerle birlikte ampirik bulgulara değinilmektedir. Çalışma ampirik analizin sonuçlarını belirtip politika önerileriyle sonlanmaktadır.

1. Literatür Taraması

Çalışmanın ilk kısmında yer alan teorik yaklaşımlar baz alınarak yapılmış olan çeşitli araştırmalar ve beraberinde farklı sonuçlar iktisat literatüründe yer bulmaktadır. Her iki açık arasındaki nedensellik ilişkisinin geçerliliği araştırmalara konu olmuş ve ülkeler itibarıyla farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Tablo 1'de ekonomik yapılarının farklılık gösterdiği dış ülkeler ile Türkiye ekonomisi üzerine literatürde yerini alan ülkelere yer verilmektedir.

Tablo 1. Bütçe Açıkları ve Cari Açıklar Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

KAYNAK	ÖRNEKLEM-ÜLKE	YÖNTEM	SONUÇ
Vyshnyak (2000)	1995:1-1999:4 Ukrayna	Granger Nedensellik	BA → CA
Kuştepeli (2001)	1975-1995 Türkiye	Eşbütünleşme Testi	İlişki bulunamamıştır

Hatemi ve Shukur (2002)	1975:01-1998:04 ABD	-VAR -Bootstrap -Granger Nedensellik	BA → CA (İlk örneklem) CA → BA (2. Örneklem)
Akbostancı ve Tunç (2002)	1987:1-2001:3 Türkiye	-Johansen (1988) Eşbütünleşme Testi - ECM	BA → CA
Ay vd. (2004)	1992-2003 Türkiye	-Granger Nedensellik -Regresyon Analizi	BA → CA
Kim ve Kim (2006)	1970-2003 Kore	-Zivot ve Andrews (1992) Birim Kök Testi -Granger Nedensellik Testi (MWALD Testi)	CA → BA
Sever ve Demir (2007)	1987-2006 Türkiye	-VAR -Granger Nedensellik	BA → CA
Kim ve Roubini (2008)	1973:1-2004:1 US	VAR	BA → CA
Ümit ve Yıldırım (2008)	1987:01-2005:04 Türkiye	VAR	BA → CA (Dolaylı nedensellik)
Barışık ve Kesikoğlu (2010)	1991-2007 Güney Afrika, Çin, Endonezya, Hindistan, İsrail, Kolombiya, Macaristan, Meksika, Mısır, Peru, Tayland ve Türkiye	Panel Veri Analizi	BA↔CA
İyidoğan (2011)	1987:1-2005:4 Türkiye	STAR modeline dayalı Nedensellik Analizi	CA → BA
Kılavuz ve Dumrul (2012)	2006:1-2010:12 Türkiye	-Pesaran vd. (2001) Sınır Testi -VAR -Granger Nedensellik	BA↔CA
Kör (2012)	1992-2011 (Ç)	-VAR -Granger Nedensellik -Etki Tepki Analizi	İlişki bulunamamıştır
Banday ve Aneja(2016)	1990-2013(Y) Hindistan	- Eşbütünleşme Testi	BA↔CA

		-Granger Nedensellik	
Dineri (2016)	1980-2014 Türkiye	-Eşbütünleşme -Hata Düzeltme -Etki Tepki Analizi	CA → BA
Helmy (2018)	1975-2014 Mısır	Granger Nedensellik	CA → BA
Ahmet ve Akın (2019)	1990-2014 Yemen	-Engle-Granger modeli -Granger Nedensellik - Toda and Yamamoto	CA → BA
Janko (2020)	1981-2018 Kanada	ARDL	CA ve BA arasında kısa ve uzun dönemli ilişki vardır.
Şahin (2021)	1995-2013 Türkiye	VAR analizi	İlişki bulunamamıştır.

CA: Cari Açık BA: Bütçe Açığı

Tablo 1’de yer aldığı üzere bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar hem Türkiye hem de dünya ekonomisi üzerine devam etmektedir. Çalışmaların sonuçlarının birbirinden farklı olmasının ülke ekonomisinin dinamiklerine bağlı olduğu unutulmamalıdır.

2. Yöntem ve Veri Seti

Türkiye’de bütçe açığı ve cari açık ilişkisinin çeyreklik (3’er aylık) verilerle 2006Q1-2019Q4 dönemi için araştırıldığı bu çalışmada yer alan değişkenler ve değişkenlerin veri kaynakları Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’ye göre cari açık (CA) değişkenini temsilen cari açığın GSYİH’ye oranı, bütçe açığı (BA) değişkenini temsilen bütçe açığının GSYİH’ye oranı kullanılmıştır. (INV) değişkeni brüt sermaye oluşumunu temsilen yatırım tutarındaki dönemlik değişimler olarak çalışmada yer almıştır. Çalışmada yer alan bir diğer değişken olan (KREDI) değişkeni Kredi-GSYİH açığını temsil etmekte ve finans dışı özel sektörün kullandığı kredilerin GSYİH’ye oranı ile bu oranın uzun vadeli eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada yer alan bir diğer değişken de (REK) reel efektif döviz kurudur. CA ve INV değişkenlerinin veri kaynağı OECD veri tabanı iken; BA, KREDI ve REK değişkenlerine ilişkin veriler TCMB veri tabanından elde edilmiştir.

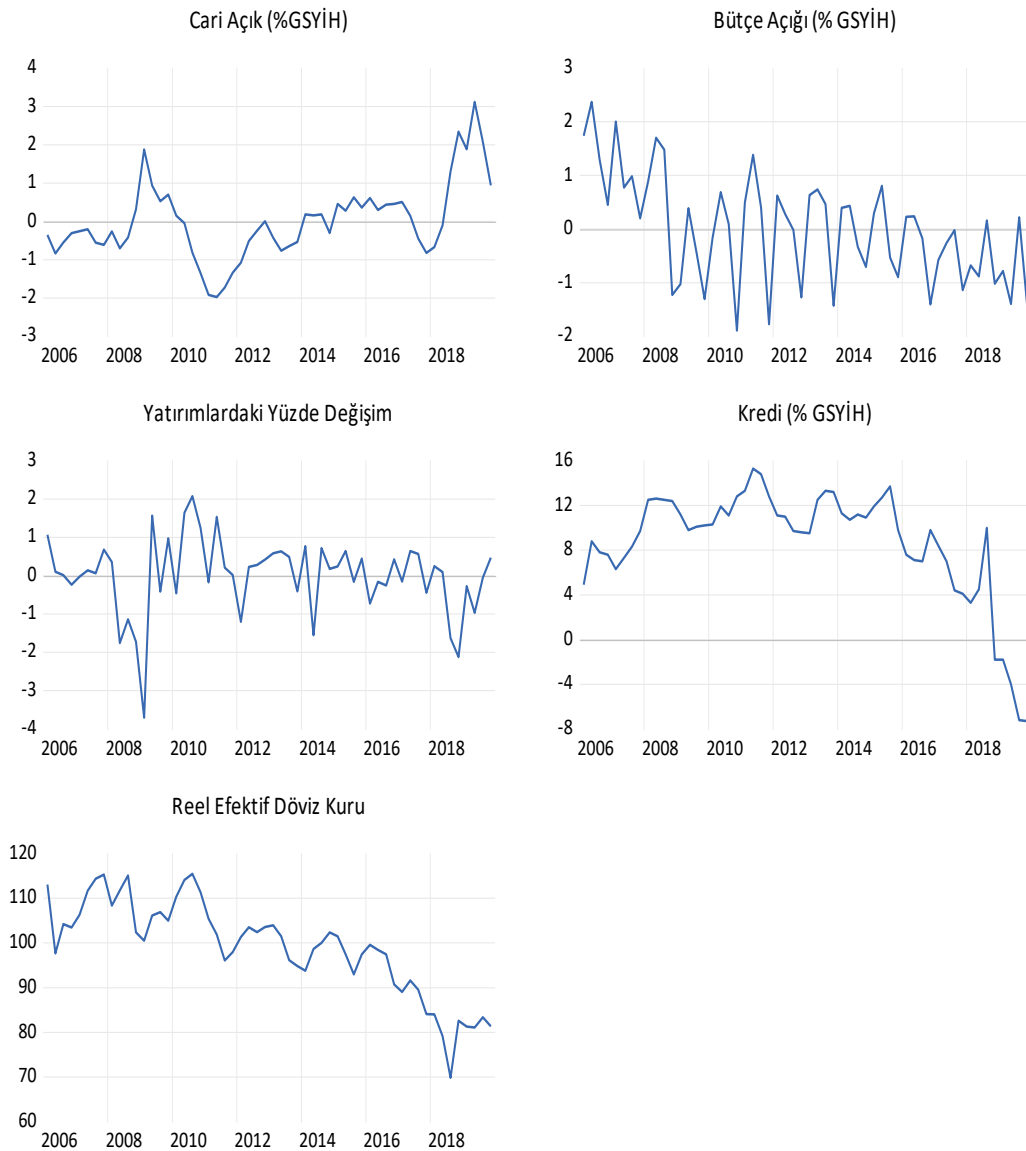
Tablo 2. Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişkenler	Verilerin Kaynağı
CA: Cari Açık/GSYİH	OECD
BA: Bütçe Açığı/GSYİH	TCMB
INV: Yatırımlardaki Değişim	OECD
KREDI: Kredi/GSYİH Açıkları	TCMB
REK: Reel Efektif Döviz Kuru	TCMB

Tablo 2'deki değişkenlerden CA değişkeni çalışmada bağımlı değişken olarak; BA, INV, KREDİ ve REK değişkenleri ise bağımsız değişkenler olarak yer almıştır.

Çalışmada yöntem olarak ARDL sınır testi (Autoregressive Distributed Lag Bound Test) yaklaşımı kullanılmıştır. Pesaran ve Shin (2001) tarafından geliştirilen bu yöntemin serilerin aynı düzeyde durağan olmaları zorunluluğunu taşımaması çalışmada bu yöntemin tercih edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Çalışmanın değişkenleri bağlamında kurulan model aşağıda yer alan 1. eşitlikte gösterilmiştir.

$$[CA]_t = \beta_0 + \beta_1 BA + \beta_2 INV + \beta_3 KREDİ + \beta_4 REK + \varepsilon_t \quad (1)$$

Şekil 1. Değişkenlerin Grafikleri (2006Q1-2019Q4)

1 numaralı denklemden hareketle uzun dönemli ilişkiyi ifade eden ARDL metodu sınır testi denklemi aşağıda yer alan 2 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$\Delta CA_t = \psi + \xi_1 CA_{t-1} + \xi_2 BA_{t-1} + \xi_3 INV_{t-1} + \xi_4 KREDI_{t-1} + \xi_5 REK_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta CA_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta BA_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{3j} \Delta INV_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4j} \Delta KREDI_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{5j} \Delta REK_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler ise 3 nolu eşitlikte gösterilen model ile tahmin edilmiştir.

$$\Delta CA_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \theta_{2i} \Delta BA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \theta_{3i} \Delta INV_{t-i} + \sum_{i=0}^r \theta_{4i} \Delta KREDI_{t-i} + \sum_{i=0}^s \theta_{5i} \Delta REK_{t-i} + \vartheta ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

3. Bulgular

Çalışmanın uygulama kısmında yer alan her bir değişkenin ortalama değeri, maksimum ve minimum değeri ile standart sapmasına ilişkin özet istatistikler tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Özel İstatistikler

	CA	BA	INV	KREDI	REK
Ortalama	-0.042742	0.015209	0.011689	8.705357	99.08768
Maksimum	0.038580	0.074414	0.119202	15.30000	115.4200
Minimum	-0.094402	-0.032101	-0.180443	-7.300000	69.82000
Standart Sapma	0.026087	0.024963	0.051888	5.012980	10.55633

Zaman serisi analizlerinde bir döneme ait değişkenin bir önceki dönemden etkilenmemesi, başka bir ifadeyle değişkenin durağan olması gerekmektedir. Söz konusu durağanlığı sınamanın yollarından biri de birim kök sınamasıdır. Bir değişkende birim kökün varlığı çeşitli testlerle araştırılabilmektedir. Analizde birim kökün varlığı Augmented-Dickey-Fuller (ADF) testi ile araştırılmıştır.

Tablo 4. Augmented-Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy		1. Farkında		Sonuç
	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	
CA	-2.439446	0.3560	-6.185379	0.0000	I(1)
BA	-3.121585	0.1124	-4.907622	0.0000	I(1)
INV	-6.069145	0.0000	-	-	I(0)
KREDI	-1.455766	0.8327	-8.367078	0.0000	I(1)
REK	-3.284340	0.0796	-8.646692	0.0000	I(1)

ADF test sonuçları tablo 4'te yer almaktadır. Tabloda yer alan olasılık değerleri ve t-istatistiği değerleri göz önünde bulundurulduğunda INV değişkeninin birim kök içermediği yani düzeyde durağan olduğu, bununla birlikte CA, BA, KREDI ve REK değişkenlerinin birim kök içerdiği ancak 1. farkında durağan hale geldikleri görülmüştür.

Çalışmada yer alan bağımlı değişkenlerin cari açık üzerindeki uzun dönem etkileri tablo 5'te görülmektedir. Buna göre bütçe açıkları ile cari açık arasında uzun dönemde

anamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu sonuç Kuştepeli (2001) ve Kör (2012)'ün çalışmalarından çıkan sonucu destekler niteliktedir. Diğer değişkenler bağlamında %1 anlamlılık düzeyinde yatırımlardaki değişim ve reel efektif döviz kurunun cari açıkla uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar yatırımlar yönünden Janko (2020), reel efektif döviz kuru yönünden ise Şahin (2015)'in kanıtlarıyla uyumludur. Bu bağlamda yatırımlardaki artışların ve reel efektif döviz kurundaki artışların cari açığı azaltıcı etkide olduğu sonucu çıkmaktadır.

Tablo 5. Uzun Dönem Etkileri

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği
BA	-0.219746	0.270222	-0.813206
INV	-0.840537	0.145068	-5.794070***
KREDI	0.002811	0.001626	1.728833*
REK	-0.003254	0.000861	-3.778930***
C	0.275302	0.076095	3.617892***

Uzun dönem etkileri bağlamında bir diğer sonuç %10 anlamlılık düzeyinde kredi/GSYİH açıkları ile cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğudur.

Çalışmada değişkenler arasında kısa dönemli ilişkilerin araştırılması amacıyla kurulan hata düzeltme modeli sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir. Tabloya göre hata düzeltme katsayı %1 anlamlılık düzeyinde -0.404742 olarak bulunmuştur. Bu sonuç kısa dönemli dalgalanmaların yaklaşık 2,5 dönemde (7,5 ay) uzun dönem dengesine yakınsayacağı anlamına gelmektedir.

Öte yandan tablo 6 kısa dönemde bütçe açıkları ile cari açık arasında anlamlı ilişkiler olmadığını buna karşın yatırımlardaki değişimlerin, kredi/GSYİH açıklarının ve reel efektif döviz kurunun kısa dönemde cari açık üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Hata Düzeltme Modeli

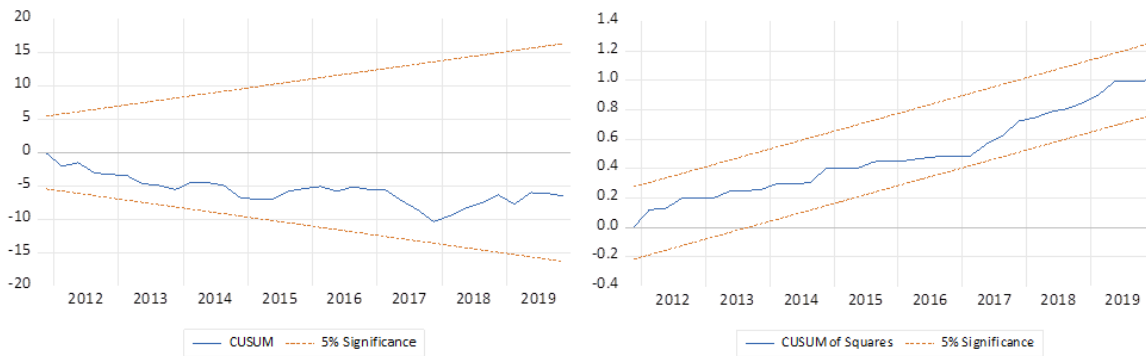
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği
$\Delta(BA)$	0.002637	0.041101	0.064152
$\Delta(INV)$	-0.097291	0.023894	-4.071811***
$\Delta(INV(-1))$	0.149600	0.048571	3.079993***
$\Delta(INV(-2))$	0.051071	0.035992	1.418929
$\Delta(INV(-3))$	-0.057211	0.025754	-2.221411**
$\Delta(KREDI)$	0.001027	0.000670	1.532176
$\Delta(KREDI(-1))$	0.002139	0.000629	3.400567***
$\Delta(KREDI(-2))$	0.001147	0.000726	1.579248
$\Delta(KREDI(-3))$	0.002290	0.000664	3.447421***
$\Delta(REK)$	-9.58E-05	0.000324	-0.296074
$\Delta(REK(-1))$	0.001254	0.000429	2.922812***
$\Delta(REK(-2))$	0.001481	0.000435	3.402981***
$\Delta(REK(-3))$	0.001151	0.000358	3.213069***
ECT	-0.404742	0.058099	-6.966450***

Tablo 7’de yer alan sınır testi analiz sonuçlarına göre 7.024285 olan F istatistik değeri gerek 50 gözlem için gerekse 55 gözlem sayısı için %1 anlamlılık düzeyinde kritik değerlerin üzerinde olduğundan modelin bütünü bağlamında değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin başka bir ifadeyle uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Sınır Testi Analiz Sonuçları

F-İstatistiği	k	n	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)	Anlamlılık Düzeyi
7.024285	4	52	3.845	5.15	%1 (n=50 için)
			2.823	3.872	%5 (n=50 için)
			3.738	4.947	%1 (n=55 için)
			2.763	3.813	%5 (n=55 için)

Kurulan modele ait serilerde yapısal kırılmanın olup olmadığını anlayabilmek adına yapılan CUSUM ve CUSUM of Squares test sonuçları şekil 2’de gösterilmiş olup %5 anlamlılık düzeyinde çalışmanın kapsadığı dönemde yapısal kırılmanın olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUM of Squares Test Sonuçları

Çalışma kapsamında kurulan modelin ekonometrik açıdan uygunluğunu test edilebilmesi için tablo 8’de yer alan ekonometrik uygunluk testleri yapılmıştır. Buna göre Jarque-Bera Normallik Testi ana kütle hata teriminin normal dağılımlı olduğu, Breusch-Godfrey LM testi değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin yani otokorelasyon sorununun olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Yine tablo 8’de görüleceği üzere değişen varyansın varlığının araştırılması için yapılan Breusch-Pagan-Godfrey Testi F istatistiği değişen varyans sorununun olmadığını göstermektedir. Ramsey Reset Testi F istatistiği sonucu da model kurma hatası vardır hipotezini reddederek analizde kurulan modelle ilgili model kurma hatası olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Geçmişten günümüze bütçe açıkları ve cari açıklar başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere gelişmiş ülkelerde de hemen hemen her dönem önem arz eden bir sorun olmuştur. 1980'li yıllara denk gelen bütçe açığının beraberinde cari açığı beslemesi her iki açık arasındaki teorik bağlantıların hipotez oluşturulması suretiyle incelenmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki oluşturulan hipotezler yardımıyla açıklanan ampirik analizlerde yer alan ilişkinin yönü dışa açık ekonomilerde belirlenen politikalara yön verme özelliğini taşımıştır. Ülkemize ilişkin veriler yardımıyla pek çok ampirik çalışmalarda bulunulmuş ve birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışmada bütçe açıkları ve cari açık arasında ilişkinin varlığı, varsa yönü Türkiye için ARDL Sınır testi yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları 2006Q1-2019Q4 döneminde hem kısa hem de uzun dönem için bütçe açıkları ve cari açık arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu haliyle çalışma Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini desteklemektedir. Yatırımlardaki değişim, kredi/GSYİH açıkları ve reel döviz kurunun cari açığı etkilediği bulgusu çalışmadan çıkan diğer sonuçlardır. Buna göre yatırımlardaki olumlu değişim cari açıkları giderici etkide bulunurken, kredi/GSYİH açıklarındaki artışlar cari açığın daha çok büyümesine yol açmakta, reel döviz kurundaki artışlar ise cari açığı kapatıcı etkide bulunmaktadır. Reel döviz kurlarının bu etkisinin ihracat kanalıyla olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar bağlamında yatırımların teşvik edilmesi hususunda karar vericilerin gerekli politikaları gözden geçirmesi ve Türkiye'de daha etkin ve verimli bir yatırım ortamını geliştirmeye yönelik adımları atması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda yeni teşvik sistemi oluşturulmalıdır. Stratejik ve büyük ölçekli yatırımlar ile öncelikli yatırımlar ayrı ayrı kapsamlarda değerlendirilmelidir. Ayrıca Ar-Ge ürünleri desteklenmeli, kümelenmeye ilişkin politikalar geliştirilmelidir. Devamında yatırım ortamlarının iyileştirilmesi öncelikli hedef haline getirilmelidir.

Kaynakça

- Ahmed, S. H. M. ve Akın F. (2019). Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi: Yemen uygulaması. *İş ve Hayat*, 5(9), ss.112-129.
- Akbay O. S. (2011). Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme. Namık Kemal Üniversitesi Institute of Social Science, No:06/2011.
- Akbostancı E. ve Tunç G. İ. (2002), Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance, Middle East Technical University Economic Research Center <http://www.econ.metu.edu.tr/erc/2001series/0106.pdf>
- Ay A., Karaçor Z., Mucuk M., ve Erdoğan S. (2004). Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, ss.75-82.
- Baharumshah A. Z. , Lau A. E. and Khalid M. (2005). "Testing Twin Deficits Hypothesis: Using VARs and Variance Decomposition" s.1-30. <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/if/papers/0504/0504001.pdf>
- Banday, U. and Aneja, R. (2016). How Budget Deficit and Current Account Deficit are Interrelated in Indian Economy. *Theoretical and Applied Economics*, 23(1), pp.237-246.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2010). Makro ekonomik değişken olarak bütçe açığı-cari açık ilişkisi: Gelişmekte olan piyasalar örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 25(294), ss.109-127.
- Barro, R. (1974). Are Government Bonds Net Wealth? , *The Journal Of Political Economy*, Volume: 82(6), pp.1095-1117.
- Bolat S. , Belke M. ve ARAS O. (2011). Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı, *Maliye Dergisi y Sayı 161 Temmuz –Aralık*.
- Bulut M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş, *bilig, Yaz / 2003*, sayı 26
- Daly V., Siddiki U. J. (2009). "The Twin Deficits in OECD Countries: Cointegration Analysis with Regime Shifts", *Applied Economics Letters*, No. 16, 1155-1164.
- Dileyici D. ve Özkıvrak Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu Ve Açık Bütçe Politikası, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 2*, No 1.
- Dineri, E. (2016). Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi), Gaziantep
- Emirkadı Ö. (2017). Türkiye Ekonomisinde İkiz Açıklar: Kuramsal Yaklaşımlar ve Ampirik Literatür Üzerine Değerlendirmeler, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss.81-99.
- Evgin T. (1994). "90'lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:5, Sayı: 13.
- Günaydın İ. (2004). "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 15, Sayı: 52-53, ss.143-159.

- Hatemi, A. J. ve Shukur G. (2002). "Multivariate-Based Causality Tests of Twin Deficits in the U.S." *Journal of Applied Statistics*, 29(6), ss.817-824
- Helmy, H. E. (2018). "The twin deficit hypothesis in Egypt", *Journal of Policy Modeling*, 40, ss.328-349
- İyidoğan P. (2011). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Deneyimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Janko Z. (2020). On the relationship between the current account and the fiscal balance: The case of Canada. *North American Journal of Economics and Finance*, 54. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2020.101241>
- Kılavuz E. ve Dumrul Y. (2012). "İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), ss.239-258.
- Kim C. and Kim D. (2006). "Does Korea Have Twin Deficits?", *Applied Economics Letters*, 13, pp.675-680
- Kim S. and Roubini N. (2008) "Twin deficit or twin divergence? Fiscal policy, current account, and real exchange rate in the U.S.", *Journal of International Economics*, 74, pp.362- 383.
- Kör E. (2012). İkiz açıklar hipotezi: Türkiye örneği (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuştepeli Y. (2001). An Empirical Investigation of The Feldstein Chain for Turkey, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, No.1
- Küçüksucu M. (2012). Türkiye’de Bütçe Dengesi Ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*
- Oğuztürk B. S. ve Alparslan A. M. (2011). E-Ticaret Stratejisinde Entelektüel Sermayenin Görünümü, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13.
- Peseran M. H. , Shin Y. and Smith R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), pp.289-326.
- Sever E.ve Demir M. (2007). Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2007, 2(1), ss.47-63.
- Şahin D. (2021). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013). *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), ss.49-59.
- Uğur A. A. ve Karatay P. (2009). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar, *Sosyo Ekonomi*, Ocak-Haziran, ss.101-122.
- Ümit Ö. A. ve Yıldırım K. (2008). "İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Analizi", *İktisat İşletme ve Finans*, 23(267), ss.116-132.
- Vyshnyak O. (2000), Twin Deficit Hypothesis: The Case of Ukraine, <http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf> , Erişim Tarihi: 24.03.2014

Yılmaz B. E. Maliye Politikası, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

STRATEJİK LİDERLİK İLE YENİLİK YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ*

Nagehan ÖNER¹

Ömer Faruk İŞCAN²

Öz

Yenilik işletmelerin günümüzün hızla değişen şartlarına uyum göstermelerine yardımcı olan, rekabet ortamındaki ve dolayısıyla gelecekteki başarılarına yön veren en önemli kavramlardan biridir. Sürdürülebilir başarıyı ve rekabette üstünlüğü elde etmek isteyen işletmelerin çağın gereğine uygun olarak yenilik faaliyetlerine önem ve öncelik vermeleri ayrıca başarılı yenilikler yapmaları gerekmektedir. Yapılacak yeniliğin başarılı olması ise yenilik sürecinin etkin yönetimini gerçekleştirecek stratejik liderlerin varlığına bağlıdır. Stratejik liderler küresel ortamda örgütlerin geleceğinin belirlenmesinde aktif rol alan oldukça önemli görev ve sorumluklara sahip üst düzey karar alıcılardır. Dolayısıyla yüksek risk ve önem içeren yenilik kararlarını almak ve bu süreci yönetmek stratejik liderlerin görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu çalışma “Stratejik liderlik yenilik yönetimini etkilemekte midir? Eğer etkilemekte ise, bu etkinin boyutu nedir? Sonuçlar Türk milli kültürünü nasıl yansıtmaktadır?” sorularına cevap bulmaya yöneliktir. Bu kapsamda Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki beş farklı kamu ve özel bankanın bölge müdürlüklerinde ve şubelerinde yönetici olarak görev yapmakta olan çalışanların katılımıyla bir anket çalışması yapılmıştır.

Araştırmada nicel yöntem benimsenmiş ve veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada ölçeklerin güvenirlik analizleri, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, korelasyon analizi yapılmış ve hipotezleri test etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Toplam 281 kişinin katıldığı araştırma sonuçlarına göre stratejik liderliğin yenilik yönetimini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre araştırmaya katılan banka yöneticilerinin genel olarak yenilik kararlarını almada etkili oldukları söylenebilir. Ayrıca dönüşümsel ve yönetsel liderliğin strateji yeniliğini; etik liderliğin ürün, süreç, strateji ve pazar yeniliğini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre,

Anahtar Kelimeler

Stratejik Liderlik
Yenilik Yönetimi
Yenilik

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 09.08.2021
Kabul Tarihi: 08.10.2021
E-Yayın Tarihi: 01.12.2021

* Bu makale, makalenin birinci yazarının doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon ABD). e-posta: kasilng@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5328-8114.

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon ABD. e-posta: oiscan@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7490-4991.

yöneticilerin Türk toplumunun özellikle etik değerleri ışığında yenilik faaliyetlerini gerçekleştirdikleri ifade edilebilir.

THE RELATIONSHIP BETWEEN STRATEGIC LEADERSHIP AND INNOVATION MANAGEMENT

Abstract

Innovation is one of the most significant concepts that help businesses adapt to today's rapidly changing conditions and directs their success in the competitive environment and therefore in the future. Businesses that want to achieve sustainable success and competitive advantage should give importance and priority to innovation activities by the requirements of the age, and also make successful innovations. The success of the innovation to be made depends on the presence of strategic leaders who will realize the effective management of the innovation process. Strategic leaders are high-level decision-makers with very significant duties and responsibilities who take an active role in determining the future of organizations in the global environment. Therefore, taking a high risk and important innovation decisions and managing this process are among the duties and responsibilities of strategic leaders. This study is about 'Does strategic leadership affect innovation management? If so, what is the extent of this effect? How do the results reflect the Turkish national culture?' aimed at answering questions. In this context, a survey was conducted with the participation of employees working as managers in the regional directorates and branches of five different public and private banks in the Eastern and Southeastern Anatolia regions of Turkey.

A quantitative method was adopted in the research and, data were collected by questionnaire technique. The obtained data were analyzed using SPSS and AMOS package programs. In the research, reliability analyses of the scales, exploratory and confirmatory factor analyses, correlation analysis was made and structural equation modelling (SEM) was used to test the hypotheses. According to the results of the research, in which a total of 281 people participated, it was determined that strategic leadership had a significant and positive effect on innovation management. According to this result, it can be said that the bank managers participating in the research are generally effective in making innovation decisions. In addition, it was determined that transformational and managerial leadership has a significant and positive effect on strategy innovation while ethical leadership has a significant and positive effect on the product, process, strategy, and market innovation. According to these results, it can be said that the managers carry out innovation activities in the light of the ethical values of the Turkish society.

Keywords

Strategic Leadership
Innovation Management
Innovation

Article Info

Research Article
Received: 09.08.2021
Accepted: 08.10.2021
Online Published: 01.12.2021

Giriş

Küreselleşmenin gittikçe yaygınlaşması ekonomik alanda bazı belirsizliklere, rakip sayısının nicelik ve niteliğinde önemli değişimlere, tüketici talep ve beklentilerinde hissedilir

düzeyde farklılaşmalara neden olmaktadır. Örgütlerin faaliyetlerine yön veren bu faktörler işletmeler üzerinde, diğerlerinden farklı olanı yapma, değişme ve yenilenme yolunda baskı oluşturmaktadır. Günümüzün sürekli değişen koşullarına uyum sağlamak ise, gelecek hedefleri olan örgütler için bir zorunluluktur. Bunun için örgütlerin değişen koşullara göre kendilerini zaman içerisinde değiştirmeleri ve yenilemeleri gerekmektedir.

Rekabette üstünlük sağlayıp, dünyadaki başarılı örgütlerle rekabet eden işletmelerin, sürekli olarak yenilik yapan, yenilikte öncü olan ve rakiplerin davranışlarına anında etkili hamlelerle yanıt veren başarılı yenilikçi işletmeler olduğu ise açıktır. Böyle işletmeler yeni ürün ve hizmetleriyle, kullandıkları yeni üretim metotlarıyla, yeni pazarlama kanallarıyla, örgüt içinde yaptıkları değişimlerle, süreç ve stratejilerinde yaptıkları yeniliklerle ön plana çıkmaktadırlar. Örneğin dünyanın önde gelen firmalarından olan Apple'ın, ürünlerinde sürekli yenilik yaparak rakiplerine meydan okuması, rakiplerinin olası karşı ataklarına müsaade etmeden başka bir yenilik yapması oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan yenilik oldukça önemli ve etkili bir rekabet aracıdır.

Örgütlerin başarılı yenilikler yapması ve bunu sürdürebilmesi, çalışanları ve bir bütün olarak işletmeyi harekete geçirebilmesi ise gerekli bilgi, yetenek, davranış ve anlayıştaki çalışanlara ve bu çalışanları ortak paydada birleştirecek, aynı amaç için yönlendirecek ve teşvik edecek yönetici ve stratejik düşünebilen liderlerin varlığına bağlıdır. Çünkü yenilik günümüzde işletmelerin çoğu için stratejik öneme sahiptir (Adair, 2013: 100). Stratejik liderler küresel ortamda örgütlerin geleceğinin belirlenmesinde aktif rol alan oldukça önemli görev ve sorumluklara sahip üst düzey karar alıcılardır. Başarılı stratejik liderler hayal kurma yeteneğine sahip, vizyoner ve değişimi öngörerek yeniliğe öncülük eden liderlerdir. Üstlendikleri görevler oldukça önemlidir ve işletmeler için kritik kararlar almaktan sorumludurlar. Bu yüzden yüksek risk ve önem taşıyan yenilik kararlarını almak ve bu süreci yönetmek, hem yerel hem de küresel pazarlarda başarılar elde etmek stratejik liderlerin sorumluluğundadır.

Tüm bunlara ilaveten stratejik liderler, küresel değişimleri yakından takip ederek bunu takipçilerine aktarma görevi üstlenmektedir. Ayrıca işletmelerin belirsizlik durumlarında ve risk almanın kaçınılmaz olduğu hallerde elde edeceği başarı, rakiplerinden daha önde olmaları için değişen koşullara uygun ve isabetli bir şekilde kararlar almalarından ve uygulamalarından geçmektedir. Bu noktada, değişimin esas olarak kabul edildiği günümüzde örgütlerin buna yönelik kültürel anlayışa sahip olmaları ve küreselleşmenin sonuçlarına uygun olarak değişime öncülük edecek olan önderlerin varlığı oldukça önemlidir.

Bu çalışmada ilk önce aralarında yakın bir ilişki bulunduğu düşünülen stratejik liderlik ve yenilik yönetimi konularına yönelik kavramsal çerçeveye ve literatürde her iki konuyu ele alan çalışmalara yer verilmiş sonrasında ise her iki kavram arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılarak sonuçlar Türk yöneticilerinin milli kültürlerini örgüt yapılarına yansıtmaları açısından değerlendirilmiştir.

1. Stratejik Liderlik

Strateji, yeniliği, ilerlemeyi, işletmenin sürekli olarak çevreye uyumunu ya da çevreyle karşılıklı etkileşim halinde olmasını sağlayarak meydana gelen değişiklikleri kontrol altına almaya yarayan yönetsel bir araçtır (Eren, 2006: 4). Stratejik liderlik ise üstün bir cesaret, bilgi, beceri, değer ve yetenekleri olan, girişimci, yaratıcı, yenilikçi ve sıra dışı başarılı bir liderlik tarzıdır (Öztekin, 2016: 50). Son derece karışık ve kritik bir yönetim süreci olan stratejik

liderlik, örgüt düzeyindeki stratejiye ve örgüt yapısına karar veren üst düzey kıdemli yöneticileri ifade etmekte ve bu liderler örgüt içinde genellikle; yönetim kurulu başkanı, CEO, genel müdür olarak görev almaktadır (Barutçugil, 2013: 565).

Pisapia (2009) stratejik liderlerin çok yönlü bir dizi eylem gerçekleştirmesini önermekte, bu eylemlerin ise dönüşümsel, yönetsel, politik ve etik liderlik becerileri olduğunu ifade etmektedir (Pisapia ve Lin, 2011: 368). Stratejik liderlerin sahip olması gereken bu beceriler ise aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

1.1. Dönüşümsel Uygulamalar

Dönüştürücü liderlik kavramını ilk kez ileri süren James Burns (1978), bu liderlik türünü liderler ve onun takipçilerinin daha yüksek moral ve motivasyon seviyelerine ulaşmak için birbirlerine yardım ettikleri bir süreç olarak tanımlamıştır (Shelton, 2012: 1). Daha yüksek performans seviyelerine ulaşmak için kişilerin kendilerinde, çalışma gruplarında ve örgütlerde değişim ve dönüşümün amaçlandığı bu liderlik tarzında dönüşümün gerçekleştirilmesi için, takipçilerin güçlendirilmesi, değişimin gerekliliğine inandırılması ve ikna edilmesi gerekmektedir. İşcan (2002: 101-102) eserinde, lider ve çalışanlar arasında bulunabilecek karizmatik bağın değişime karşı olabilecek psikolojik ve duygusal direncin üstesinden geleceğini ayrıca entelektüel teşvikin, yeni çözüm şekillerini ve yenilikleri ortaya çıkararak çalışanları güçlendirirken, lider ve çalışanlar arasındaki bireysel ilişkinin ise çalışanları daha fazla cesaretlendirerek onlara ek motivasyon sağlayacağını vurgulamaktadır.

1.2. Yönetsel Uygulamalar

Liderlik prensipleri ile yönetsel becerileri ideal bir yaklaşım içerisinde harmanlamak gerekmektedir. Bu yaklaşım insan, görev, amaç, bilgi, öğrenme ve eğitim odaklı olan yönetsel liderlik yaklaşımıdır ve örgütün her seviyesinde geliştirilmesi gerekmektedir. Yönetim süreci sistemler, teknolojiler, know-how ve etkili liderlik süreci kullanılarak harmanlanabilirken, ilkeli liderlik ve nitelikli yönetim kavramları her örgütsel seviyede belirgin olmalıdır (Orr, 2012: 25). Yazara göre, liderler ve yöneticiler işbirliği içinde farklı roller oynamakta, birlikte çalışıp birbirlerinin işlerini tamamlamaktadır.

Pisapia, stratejik liderliğin geleneksel yönetim anlayışının önerdiği gibi sadece yöneticilerin bakış açısı içine dahil olmadığını, kuruluşların en düşük seviyelerine kadar ulaşması gereken bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bir örgüt içindeki tüm liderlik düzeylerinin yani denetleme, yürütme ve yönetsel düzeylerdeki bütün stratejilerin, stratejik olarak yönlendirilmeye hazırlanması gerekmektedir (Pisapia, 2006: 8). Her örgütsel seviyedeki tüm lider ve yöneticiler, örgütlerin arzu edilir geleceğe ulaşması için stratejik düşünmeli, stratejik hareket etmenin gerekliliğine inanmalı ve buna uygun biçimde hareket etmeli, bu doğrultuda da çalışanları yönetmeli ve yönlendirmelidir.

1.3. Politik Uygulamalar

Belirli bir amaca ulaşmak ve işleri yürütmek için izlenen ölçülü ve planlı bir yol olan politikalar, uygulamada karşılaşılabilecek sorunlar karşısında izlenecek yolu önceden gösterdikleri için, her olayda bir üste başvurma gereğini ortadan kaldırırlar (Çelik ve Şimşek, 2009: 32).

Paige, politik liderliğin makam pozisyonunda bulunan kişilerin davranışı olduğunu ifade etmiştir (Rotberg, 2012: 10). Young (1991)'a göre politik liderlik, bazen yapısal liderliği, entelektüel liderliği ya da karizmatik liderliği vurgulayarak, fikir ve değer ortamında

rekabetçi girişimci bir faaliyet olarak görülebilir (Masciulli, Molchanov ve Knight, 2009: 7). Tüm bunlara ilaveten günümüzün başarılı stratejik liderlerinin, çalışanların örgütteki formal rolünün gerektirmediği ama örgütle ilgili avantaj ve dezavantajların dağılımını etkileyen veya etkilemeye çalışan davranışlar (Özkalp ve Kirel, 2011: 562) olan politik davranış sergilemeleri ve iş ortamında diğerlerini anlama ve kişisel ya da örgütsel amaçları geliştirmek için diğerlerini etkileyecek bilgiyi kullanma becerisi (Ferris, Davidson ve Perrew, 2010: 8) olarak adlandırılan ve işletmelerini başarıya götürecek politik beceriye sahip olmaları da gerekmektedir.

1.4. Etik Uygulamalar

Kişi ya da grubun neyin doğru, neyin yanlış olduğu ile ilgili olarak davranışlarına yön veren ahlaki değerler ve ilkeleri içeren kurallar topluluğu (Ülgen ve Mirze, 2010: 477-479) olan etik kavramı lider ve yöneticilerin, işletmenin, çalışanların ve aynı zamanda da toplumun ortak çıkarlarını düşünerek, doğru ve yerinde kararlar almalarında kullanılmakta ve iş yaşamında tüm işleyişlerin istenilen doğrultuda devam etmesinde önem taşımaktadır.

Bir kuruluş için ahlaki standartlar üst yöneticiler tarafından belirlenmektedir. Bu yüzden üst düzey yöneticiler yüksek etik standartlar belirlemeli, bu standartları kendi davranışlarıyla göstermeli ve diğerlerini de bu davranışlar için teşvik etmelidir (Robbins ve Judge, 2015: 395). İşletmelerde, yönetici ve liderlerin sergiledikleri tutum ve davranışlar örgüt içerisinde hâkim olan etik iklimi doğrudan etkilerken toplumda olumlu veya olumsuz bir imaj oluşturmaktadır. Bu açıdan etik ilkelerin iş yapma şekillerine, örgüt içi ve dışı davranış biçimlerine hatta yaşam tarzlarına yani örgüt kültürlerine yerleştirilmesi gerekmektedir.

2. Yenilik Yönetimi

Çalışmamızın diğer konusunu oluşturan yenilik kavramı Drucker'a göre, bir işletmenin sosyal ve ekonomik gücünde amaçlı, odaklanmış bir değişim yaratma çabası olarak düşünülebilirken (Drucker, 2002: 5), Amabile ve Fisher (2014: 482)'a göre yenilik, yaratıcı fikirlerin bir işletme tarafından başarılı bir uygulaması olarak tanımlanabilir. İşletmeler başarılı yenilikler yaparak kar elde etmekte, işletmenin müşterileri ise ihtiyaçlarını temin ederek yenilikten faydalanmaktadır. Bu açıdan yenilik, taraflara hem sosyal hem de ekonomik anlamda kazanç sağlamaktadır.

Yenilik, herhangi bir örgüt için hayatta kalma ve büyüme fırsatı sunarken aynı zamanda endüstrinin yönünü önemli ölçüde etkileme fırsatı da sunmaktadır. Örneğin Apple'ın, iTunes ve iPod'u piyasa sürdüğü zaman çok fazla olmasa da sektörü şaşırtması, bunların pc alanında daha önce hiç kimsenin düşünmediği yenilikler olmasından kaynaklanmaktadır (Davila, Epstein ve Shelton, 2006: 1). Yenilik işletmelerin çağın değişen koşullarına uyumunu kolaylaştırırken aynı zamanda işletmelere rakiplerin önüne geçmesine hatta öncü firma olmalarına olanak vererek adeta bir rekabet aracı görevi üstlenmektedir.

Literatürde yenilik ile ilgili yapılan farklı sınıflandırmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Oslo kılavuzunda (2005: 47) yenilik türleri ürün yeniliği, süreç yeniliği, pazarlama yeniliği ve örgütsel yenilik olarak ele alınmıştır. Henard ve Szymanski (2001) yeniliği, ürün yeniliği, süreç yeniliği, pazar yeniliği ve strateji yeniliği olarak dört boyutta incelemişlerdir (Vila ve Kuster, 2007: 20). Kahn ise yeniliği sonuç, süreç ve zihniyet olarak ele aldığı çalışmasında yenilik türlerini ürün yeniliği, süreç yeniliği, pazarlama yeniliği, iş modeli yeniliği, tedarik zinciri yeniliği ve örgütsel yenilik olarak sınıflandırmıştır (Kahn, 2018: 454). Ayrıca Bantel ve Jackson (1989), Daft (1978), Damanpour (1991) ve Evan (1966) gibi yazarların

eserlerinde yeniliği ürün ve süreç yeniliği, teknolojik yenilik, radikal ve artımlı yenilik olarak ele aldığını görmek mümkündür (Rowley, Baregheh ve Sambrook, 2011: 74). Çalışmada literatürde bahsi geçen bu yenilik türlerinden başlıcaları aşağıdaki gibi incelenmiştir.

2.1. Ürün Yeniliği

Ürün yeniliği, özellikleri veya kullanım amaçları bakımından yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş bir mal veya hizmetin pazara tanıtımıdır. Bu, teknik özelliklerde, bileşenlerde ve malzemelerde, yerleşik yazılımda, kullanım kolaylığında veya diğer işlevsel özelliklerde önemli geliştirmeleri içermektedir (Oslo Manual, 2005: 48).

Ürün geliştirme sayesinde firmalar hem belirli bir zamanda belirli bir endüstride yenilikçi diğer firmalar arasında birbirlerinden ayırt edilebilir hem de bir firmanın baskın rekabet stratejisine dayanarak diğerlerinden farklılaşma avantajı elde edebilirler. Bu nedenle, bir firma teknik olarak gelişmiş ürünler sunan ilk şirket olma girişiminde bulunabilir-ki bu performansın maksimize edilmesiyle gerçekleşir; ya da diğerlerinin yaptığı yenilikleri izler, ancak yeni ürün çeşitlerini ve özelliklerini tanıtmaya ve hızlı bir biçimde uyum göstermeye hazırlıklı olmakla birlikte bu durum satışları maksimize etmekle ilgilidir; veya daha basit ve daha ucuz versiyonlarla pazara girme teşebbüsünde bulunabilir, bu da maliyeti minimize etmekle ilgili bir durumdur (Utterback ve Abernathy, 1975: 643). İşletmenin rakiplerine nazaran farklı olmasına sebep olan ve aynı zamanda pazar payını artırarak rekabet avantajı kazanma yoluyla işletmenin yenilikteki başarısını artıran yeni ürün geliştirme, fikir aşamasından piyasaya sürülme aşamasına kadar oldukça maliyetli ve risklidir. Bu bakımdan ürünler rekabetin gerektirdiği hız, kalite ve uygun zamanda geliştirilip piyasaya sürülmeli ve kıt kaynakların etkin kullanımına özen gösterilmelidir.

2.2. Süreç Yeniliği

Bir üretim süreci, bir ürün veya hizmeti üretmek için kullanılan işlem ekipmanı, iş gücü, görev özellikleri, malzeme girdileri, iş ve bilgi akışları sistemidir (Utterback ve Abernathy, 1975: 641). Süreç yeniliği ise, ürün kalitesini artırmak, yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş ürünler üretmek, üretim ya da teslimat maliyetlerini azaltan nitelikte olmakla beraber mal ve hizmet üretim teknikleri, teçhizatı ve yazılımları kapsamaktadır (Dinler Sakaryalı, 2014: 187). Süreç yenilikleri, süreç maliyetlerinde ve zamanda önemli azalmalar sağlarken kalite, esneklik ve hizmet seviyesinde de yükselmelere neden olmaktadır. Japonların otomobil, motosiklet, gemi inşası, elektronik gibi alanlardaki üstün başarıları üretim becerilerindeki üstünlükten kaynaklanmaktadır. Bu durum, süreç yeniliklerindeki devamlılığın bir sonucudur (Davenport, 1993: 2).

2.3. Pazarlama Yeniliği

Pazarlama yeniliği, 4P olarak adlandırılan -ürün tasarımı veya ambalajlamasında (product), fiyatlandırmada (price), ürün konumlandırmada (place), ürün tanıtımında (promotion)- pazarlama karması elemanlarında yapılacak olan önemli değişiklikleri kapsamaktadır (Shergill ve Nargundkar, 2005: 32). Ürünün işlevsel veya kullanıcı özelliklerini değiştirmeden, biçim ve görünüşündeki değişiklikleri ifade eden bu yenilik, gıda, içecek ve deterjanlar gibi ürünlerin ambalajlamasındaki değişiklikleri de kapsamaktadır (Oslo Manual, 2005: 49-50). İlaç endüstrisinde, temizlik ve gıda ürünlerinde tüketicinin kullanımını kolaylaştıran ve aynı zamanda ürünün dış görünüşünde kullanıcının dikkatini çeken değişimler de bu tür yenilikler arasındadır.

2.4. Strateji Yeniliği

Stratejik yenilik, bir örgütün faaliyet gösterdiği sektördeki boşlukları tespit etmesi ve bu boşlukları doldurmak için yeni bir kitle pazarı oluşturması sonucu gerçekleşen yenilik çeşididir (Markides, 1998: 33). Radikal strateji yenilikleri, örgüt için gerçek değişikliklerdir ve iş pratiğinde önemli değişiklikler gerektirmektedir. Artımlı strateji yenilikleri ise aynı stratejiyi koruyarak minimum değişim, bağlılık ve daha az riskle gerçekleştirilebilir (Vila ve Kuster, 2007: 21).

Markides (1998: 33) eserinde stratejik yeniliğin birçok engelle karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Yazara göre, örneğin örgütlerin mevcut pazarda çok başarılı olmaları böylece herhangi bir değişim dürtüsü hissetmemeleri, değişim ihtiyacının farkına varıp ancak değişimi yönetme yeteneklerine sahip olmamaları veya yöneticilerin değişimin belirsizliği nedeniyle risk almaktan çekinmeleri gibi nedenler strateji yeniliğinin önündeki en büyük engeller arasında sayılabilir.

2.5. Organizasyonel Yenilik

Yeniliği benimseyen kuruluş için yeni olan, dahili olarak oluşturulan veya satın alınan bir cihaz, sistem, politika, program, süreç, ürün veya hizmetin benimsenmesi (Damanpour, 1991: 556) olarak tanımlanabilen organizasyonel yenilikler, sadece ürün ve süreç yeniliklerinde destekleyici bir faktör değil, aynı zamanda firma performansları üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca böyle yenilikler aracılığıyla işin kalitesi, verimliliği, bilgi alışverişi artırılabilen ve firmaların yeni bilgi ve teknolojileri öğrenme ve kullanma becerisi geliştirebilmektedir (Oslo Manual, 2005: 11). Örgüt içi yenilenme faaliyetleri firmanın ürün ve hizmetlerinin, süreçlerinin yenilenmesine katkıda bulunurken dolaylı olarak karlılık, verimlilik, çalışan motivasyonunun ve performans düzeylerinin de istenilen seviyelere gelmesine katkı sağlamaktadır.

3. Stratejik Liderlik ve Yenilik Yönetimi Arasındaki İlişki

Yenilik stratejisi üzerine yapılan araştırmalar yenilikçiliğin öncüllerine de artan bir ilgi göstermiştir. Damanpour (1991), Hadjimano-lis (2000), Wolfe (1994) çevresel faktörlerin, örgütsel özelliklerin ve yönetim düzeyindeki faktörlerin örgütsel yeniliğin temel öncüllerini temsil ettiğini ifade etmişlerdir (Elenkov, Judge ve Wright, 2005: 666).

Örgüt hiyerarşisinde daha düşük makamlardaki liderlere nazaran daha karmaşık görev ve topluluklarla karşılaşan ve bunlarla başa çıkmak zorunda kalan stratejik liderler (Adair, 2013: 95), değişen çevresel şartlar karşısında yeniliği teşvik eder, örgütü daha ileriye götürmede yeniliğin ve değişimin peşinde koşar ve aynı zamanda örgütün nasıl çalıştığıyla ilgilenirken gereksiz risk alma tuzağına düşmezler (Rowe ve Guerrero, 2013: 406).

Bazı stratejik kararların uygulanması diğerlerine nazaran çok daha zordur. Örneğin, birleşme ve satın almalar yoluyla büyümenin izlenmesi, yatay takımlara geçme veya bir şirketi ayrı bölümlere ayırma gibi yapısal düzenlemeler, yüksek riskli kararlardır. Liderler, potansiyel kazancın çok yüksek olmasından dolayı, risklere ve zorluklara rağmen sık sık büyük değişiklikler başlatırlar (Daft, 2008: 407). Değişen koşullara uyum sağlamanın önemli bir gereği olan yenilik, açıkça ifade edilen vizyonlar eşliğinde önemli liderlik becerilerine sahip liderler tarafından idare edilmeye ihtiyaç duymaktadır. Drucker, sözde girişimcilerin çoğunun ise ne yaptığını bilmediklerini ve bu yüzden girişimciliğin riskli bir iş olduğunu ifade etmiştir. Çünkü böyle girişimcilerin temel ve iyi bilinen kuralları ihlal ettiğini ve özellikle de ileri

teknoloji gerektiren işlerde durumun böyle olabileceğini ifade etmektedir. İleri teknoloji gerektiren girişim ve yeniliğin, ekonomiye, pazar yapısına ve demografiye dayalı yeniliklerden daha zor ve daha riskli olduğunu ifade ederken, Bel Labb ve IBM'nin kanıtladığı gibi bazı ileri teknoloji girişimlerinin ise yüksek riske gereksinim duymayacağını fakat sistematik olmaya gereksinimleri olacağını altını çizmiştir (Drucker, 1985: 29). Yazar burada yeniliklerin sistematik bir biçimde yönetilmeleri gerektiğini ve bilinçli kararlara dayanması gerektiğini ifade ederken, yeniliklerin kilit yöneticiler olan stratejik liderler tarafından sistematik bir şekilde yönetilmesi gerektiğinin önemini aktarmaktadır.

Hitt, Ireland ve Hoskisson (2007) stratejik liderin, esnekliği tahmin etme, tasavvur etme, sürdürme ve gerektiğinde stratejik değişim yaratmaları için diğerlerini yetkilendirme becerisi olduğunu ayrıca etkin bir örgüt kültürünün oluşumundan sorumlu olduğunu ifade etmişler, Huey (1994) ise stratejik liderliğin çok yönlü olduğunu, astlar aracılığıyla yönetmeyi içerdiğini ve örgütlerin günümüzün küreselleşmiş iş ortamında çarpıcı bir biçimde artmakta olan değişikliklerle baş etmelerine yardımcı olduğunu vurgulamıştır (Palladan, Abdulkadir ve Chong, 2016: 110). Öyle ki üst düzey karar vericiler kurumsal güçlerini uygun bir gelecek yaratacak değişiklikleri başlatmak için kullanabilmektedir (Ireland ve Hitt, 2005. Akt. Kesting, Ulhøi, Song ve Niu, 2015: 31).

Maier (2013)'e göre de liderlik özellikle yenilik bağlamında oldukça önemli bir kavram olmakla birlikte, liderlerin yenilik vizyonuna sahip olması ve onu diğerleriyle paylaşabilmesi gerekmektedir (Ceausu, Murswieck, Kurth ve Ionescu, 2017: 2398). Benzer biçimde Bessant ve Tidd (2018: 23) başarılı bir yeniliğin stratejiye ihtiyacı olduğunu, kolay bir iş olmadığının ayrıca cesaret ve zorlayıcı bir vizyonun olması gerektiğinin altını çizmekte, dolayısıyla da yenilik sürecinde stratejik liderlerin varlığının önemine dikkat çekmektedir.

Sullivan ve Harper (1997)'a göre ise stratejik liderlik, başarıyla çalışmanın yanında aynı zamanda derin ve kalıcı bir değişimi, dönüşümü örgütün özünde kalıcı hale getirmeyi de kapsamaktadır. Yazarlara göre, liderlik boyutları bir venn diyagramında düşünüldüğünde stratejik liderlik, yaratmak, ekip kurmak ve yönetim kümelerinin merkezinde yer alacaktır (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 127).

Yenilik kavramı ile benzerlikler taşıyan yaratıcılık kavramı Amabile (1999)'e göre örgütsel yeniliği ve canlılığı sürdürmenin temel taşlarından (Huang, Chang ve Wu, 2017: 1210). Başka bir ifade ile yaratıcılık yeniliği destekleyen önemli bir faktördür. Liderlerin pozitif davranışları ise yaratıcılığı teşvik etmektedir. Buradan hareketle stratejik liderlerin önemli kararları almada işgörenleri destekleyerek, motive ederek ve cesaretlendirerek yaratıcılıklarını ve dolayısıyla da örgütsel yeniliği etkiledikleri sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bunların yanında Smith vd. (1994) üst düzey yöneticilerin karar almalarının, eğitimleri, deneyimleri, değerleri ve işlevsel geçmişleri ile oluşturulan bilişsel çerçevelerine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla üst yönetimin yapı ve heterojenliğinin yenilik stratejisini ve yenilik sonuçlarını etkilediği ifade edilebilir (Bantel ve Jackson, 1989; Hambrick, 2007; Hambrick ve Mason, 1984. Akt. Talke, Salomo ve Kock, 2011: 819-820).

Daha önce de belirttiğimiz gibi oldukça zorlu bir süreç olan yenilik süreci, gizli varsayımların incelenmesini, önceki davranışların öğrenilmesini ve önemli engellerin aşılmasını gerektirirken (Senge, 1990), Burgelman (1984) ve Henry (2001) gibi yazarlar yenilik sürecinin Ar-Ge, mühendislik, üretim ve pazarlama departmanları arasındaki çatışmaları şiddetlendirme eğiliminde olduğundan dolayı operasyonel düzeydeki yöneticilerin

başlangıçta örgütte hangi yenilik projesinin uygulanabilir olabileceği konusunda net fikirleri olmadığının altını çizmişlerdir (Elenkov, Judge ve Wright, 2005: 669). Dolayısıyla Elenkov vd.'ne göre stratejik liderlerin aktif bir müdahalesi olmadıkça, bu çatışmaların yenilik sürecini yavaşlatması ve durdurması ise muhtemeldir (Elenkov vd., 2005: 669).

Ayrıca çoğu kuruluş, uzun dönemli planlarının başarılı olmasını sağlamak, olaylar karşısında esnek ve dengeli bir faaliyet göstermek için çevrelerinde dinamik bir çalışma içerisinde bulunurlar. Bu durum, yöneticilerle diğer çalışanların değişen koşullara uyabilmeleri için sürekli olarak örgütün yapısına ve amacına uygun bir biçimde değişiklik yapmalarını gerektirmektedir. Dinamizm, esneklik ve uyabilme yeteneği yoksa o zaman büyük bir tehlike ve durgunluğun doğmasına neden olunabilir. Özellikle şiddetli rekabetin mevcut olduğu büyük endüstrilerde ciddi tehlikelerle karşılaşılabilir (Eren, 2007: 229-230). Diğer yöneticilere nazaran daha üstün yeteneklere sahip stratejik liderler bunun gibi tehlikelerin bertaraf edilmesinde kritik görevleri yerine getirmekten de sorumlu kilit görevler üstlenmektedirler.

Yapılan tüm bu araştırmalar stratejik liderlik ile yenilik yönetimi arasında olumlu bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte yapılan ampirik araştırmalar da her iki kavram arasında olumlu bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Örneğin Maziti, Chinyamurindi ve Marange (2018)'ın Güney Afrika'da küçük işletmeler üzerinde yaptıkları ve stratejik liderlik, yenilik performansı ve rekabet avantajının birbirleriyle ilişkisini ölçtükleri araştırmalarında her üç kavram arasında oldukça önemli seviyede pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır.

Elenkov, Judge ve Wright (2005), üç farklı sosyo-kültürel kümede (Anglo, Germen ve Doğu-Slav) yer alan altı ülkede 223 şirketten 1095 kişi üzerinde yaptıkları çalışmalarında stratejik liderlik davranışlarının örgütsel yenilik ile ilgili olup olmadığını ve bu iki kavramın nasıl ilişkili olduğunu araştırmışlardır. Yaptıkları çalışmanın sonucunda ise stratejik liderlik davranışlarının hem yenilik üzerine hem de ürün ve pazar yeniliği üzerine olumlu etkisini tespit etmişlerdir.

Benzer biçimde Kesting vd. (2015) farklı liderlik stillerinin yenilik yönetimi üzerine etkilerini ölçmeye çalıştıkları araştırmalarında, stratejik liderliğin ürün ve süreç yeniliği üzerinde pozitif ve olumlu etkisini ortaya koymuşlar ve aynı zamanda stratejik liderlerin başarılı liderler olmaları için gerekli kişilik özelliklerin önemine de dikkat çekmişlerdir.

Waldman ve Bass (1991), yapılan ampirik araştırmaların dönüşümcü liderlik ve örgütsel yeniliğin birbiriyle ilişkili olduğunu desteklediğini ifade etmektedirler (Sarros, Cooper ve Santora, 2008: 145). Örneğin Li, Bhutto, Nasiri, Shaikh ve Samo (2017) üniversitelerde örgüt kültürünün yenilik ve liderlik arasındaki ilişkide aracılık rolünü inceledikleri çalışmalarında, dönüşümsel liderlik tarzının örgütsel yenilik üzerinde doğrudan etkisini incelemişler ve dönüşümsel liderliğin örgütsel yeniliği doğrudan etkilediğini tespit etmişlerdir.

Aslan, Diken ve Şendoğdu (2011) ise Konya ilinde endüstriyel firmalarda çalışan 189 kişinin katılımıyla gerçekleştirdikleri ve stratejik liderliğin yenilik ve stratejik değişim üzerine etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, stratejik liderliğin alt boyutlarından olan dönüşümsel liderlik ile yenilik arasında olumlu bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Overstreet, Hanna ve Byrd (2013) Kuzey Amerika'da 158 motorlu taşıyıcı üzerinde yaptıkları ve liderlik tarzları ile yeniliğin motorlu taşıyıcıların sürdürülebilir performansları

üzerine etkilerini ölçtükleri çalışmalarında, dönüşümsel liderlik ve yenilik arasındaki ilişkiyi de incelemişler ve sonuçta dönüşümsel liderlik boyutunun yeniliği doğrudan ve olumlu bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Semuel, Siagian ve Octavia (2017), Surabaya’da 52 otel işletmesinde yönetim kademesindeki liderlerin katılımıyla gerçekleştirdikleri, liderlik ve yeniliğin, farklılaşma stratejisi ve örgütün performansı üzerindeki etkilerini belirlemeye çalıştıkları araştırmalarında, üst düzey yetkililerin liderlik tarzları ile yenilik arasındaki ilişkiyi de incelemişler ve etik uygulamaları vurgulayarak liderliğin yenilik üzerinde olumlu ve anlamlı etkisini tespit etmişlerdir. Ayrıca Bossink (2007), liderlik ve sürdürülebilir yenilik ile ilgili yaptığı çalışmada yöneticilerin stratejik liderlik özelliklerinin yeniliğin sürdürülebilirliği üzerinde önemli ölçüde katkıları olduğunu, ayrıca bilgi alış-verişinin bu süreci olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Literatür araştırması sonucu elde edilen veriler doğrultusunda H₁ hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H₁: Stratejik liderlik yenilik yönetimini etkiler

H_{1a}: Dönüşümsel liderlik, ürün yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1b}: Politik liderlik, ürün yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1c}: Yönetsel liderlik, ürün yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1d}: Etik liderlik, ürün yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1e}: Dönüşümsel liderlik, süreç yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1f}: Politik liderlik, süreç yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1g}: Yönetsel liderlik, süreç yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1h}: Etik liderlik, süreç yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1i}: Dönüşümsel liderlik, strateji yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1j}: Politik liderlik, strateji yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1k}: Yönetsel liderlik, strateji yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1l}: Etik liderlik, strateji yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1m}: Dönüşümsel liderlik, pazar yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1n}: Politik liderlik, pazar yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1o}: Yönetsel liderlik, pazar yeniliğini olumlu yönde etkiler.

H_{1p}: Etik liderlik, pazar yeniliğini olumlu yönde etkiler.

4. Araştırmanın Yöntemi

4.1. Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde faaliyet gösteren bankaların yöneticileri, araştırmanın örneklemini ise her iki bölgede hizmet veren iki kamu bankası ve üç özel banka olmak üzere toplam beş ayrı bankanın bölge müdürlüğü ve banka şubelerinin yöneticileri oluşturmaktadır. Her iki bölgede faaliyet gösteren beş ayrı bankanın yöneticilik kademesindeki çalışan sayısı Türkiye Bankalar Birliğinin 31. 12. 2018

tarıhli verilerine göre, Şube sayıları üzerinden yaklaşık olarak 1315 kişi olarak hesaplanmıştır. (https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/tumu/2135/sube_2018.zip). Bu araştırma evreninden %95'lik güvenirlik sınırları içerisinde, %5'lik bir hata payı öngörülerek seçilecek örneklem büyüklüğü 297 olarak hesaplanmıştır. Anketler toplam 350 katılımcıya internet ba lantısıyla gönderilmiŐ, 281 tanesi geri dönmüŐ ve tamamı değerlendirmeye alınmıştır.

Katılımcıların %86,8'inin erkek, %56,6'sının 41-50 yaş aralığında, %84'ünün evli, %79,4'ünün  niversite mezunu, %48'inin 11-20 yıl arası kıdeme sahip ve %75,4'ünün Şube müdürü olduğu belirlenmiŐtır.

Bankacılık sektörü, dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomi, politika, sağlık, endüstri gibi alanlarda meydana gelen değiŐimlerden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Ekonomik gelişmeler ve gerilemeler, tüketiciler ve beklentileri, tüketicilerin daha da bilinçli hale gelmesi, rakip sayısının artması ve rekabetin seyrinin değiŐmesi gibi çevresel koŐullar bankaların çevreye uyum sağlamalarını, kendilerini de iŐtirmelerini ve yenilik yapmalarını gerekli kılmaktadır. Ayrıca bankaların eskiye nazaran daha yüksek eğitim almış çalışanlara istihdam sağladığı bilinmekte, dolayısıyla çalışanların eğitimli ve vasıflı bireyler oldukları, bununla birlikte sayıca yeterli miktarda yöneticinin katılımının sağlanacağı düşünülmektedir. Bütün bu nedenler araştırmanın örnekleminin bankacılık sektöründen seçilmesine vesile olmuştur.

4.2. Veri Toplama Araçları

Nicel araştırma ve  l me yöntemine dayanan bu araştırmada veriler anket tekniğiyle toplanmıştır. İlk bölüm yöneticilerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, hizmet süreleri ve unvan gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 maddeden oluşmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde, stratejik liderlik davranıŐlarını ölçmeye yönelik olarak John Pisapia tarafından geliştirilen Stratejik Liderlik  l   'nden (SLQ) faydalanılmıŐtır.  l  ek daha önce pek çok araştırmada kullanılmıŐ olmakla birlikte bu araştırmada Turan (2014)'ın "Yöneticilerin  evresel Belirsizlik Algısının Stratejik Liderlik Davranışları  zerindeki Rolü: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yöneticileri  zerinde Bir Uygulama" isimli doktora tezinden faydalanılmıŐtır.  l  ek dönüşümsel, politik, yönetsel ve etik liderlik davranışları olmak üzere 4 alt boyuttan ve toplam 44 ifadeden oluşmaktadır.

Anketin     nc  bölümünde örgütsel yeniliği ölçmek amacıyla Vila ve Kuster (2007)'ın çalışmalarından faydalanılmıŐtır.  l  ek bu araştırmada, Yıldırım (2015)'ın " rg t Kültürünün Yenili e Etkisinde Personel Güçlendirmenin Biçimlendirici Rolü" isimli doktora tezinden alıntılanmıŐtır.  l  ek ürün, süreç, strateji ve pazar yeniliği olmak üzere 4 alt boyuttan ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Her iki  l  ekteki ifadeler 5'li Likert  l  e i Őeklinindedir (1-Kesinlikle Katılmıyorum,..., 5-Kesinlikle Katılıyorum).

 l  eklerin güvenilirlikleri  l  eklerdeki maddelerin içsel tutarlılıklarını ve homojenliğini gösteren cronbach alpha katsayısı ile belirlenmiŐtır. Stratejik liderlik  l  e inin güvenilirlik katsayısı 0,897 ve yenilik yönetimi  l  e inin güvenilirlik katsayısı 0,889 olarak tespit edilmiŐtır.

Stratejik liderlik  l  e ine yönelik yapılan do rulamalı faktör analizi neticesinde YNT9 ve YNT11, PLT4 ve PLT7, DNS3 ve DNS5, ETK1 ve ETK2 kodlu maddeler arasında modifikasyon yapıldığı takdirde model test ve uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir

değerler aldığı tespit edilmiştir. Yenilik yönetimi için yapılan analiz sonucunda ise ölçüm modelinin uyum değerlerinin kabul edilebilir değerler aldığı gözlemlenmiş olmakla birlikte model uyum değerlerinin daha iyi değerlere ulaşması için faktör yükü 0,50'den düşük olan STR2 maddesi modelden çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir. Tekrar edilen analiz sonucunda URN1 ve URN2 kodlu maddeler arasında modifikasyon yapıldığında model test ve uyum indeks değerlerinin daha iyi değerler aldığı tespit edilmiştir. Ölçeklere ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği indeksleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İndeksleri

Değişkenler	CMIN/DF	IFI	TLI	CFI	RMSEA	SRMR
SL	1,292	,961	,959	,961	,032	,020
YN	1,553	,966	,960	,966	,044	,045

***CMIN/DF (Relative Chi-Square);** 3 ve altında olması modelin iyi uyum sergilediğini; 3-5 aralığında olması ise modelin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Gürbüz, 2019; Marsh ve Hocevar, 1985). **IFI (Incremental Fit Index); TLI (Tucker-Lewis Index); CFI (Comparative Fit Index);** ,95'in üzerinde olması modelin iyi uyum sergilediğini; ,90 ve üzerinde olması modelin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2005).

RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation); SRMR (Standardized Root Mean Square Residual); ,05'in altında bir değer alması modelin iyi uyumuna işaret etmekte iken; ,08'in altında olması kabul edilebilir olduğuna işaret eder (Hu ve Bentler, 1999; Bentler ve Bonett, 1980; Kline, 2005).

Tablo 1'e göre SL değişkeni için CMIN/DF= 1,292; IFI= ,961; TLI= ,959; CFI= ,961; RMSEA= ,032 ve SRMR= ,020 olarak; YN değişkeni için ise CMIN/DF= 1,553; IFI= ,966; TLI= ,960; CFI= ,966; RMSEA= ,044 ve SRMR= ,045 olarak tespit edilmiştir. Tüm bu verilere göre araştırma modeli iyi uyum sergilemektedir.

4.3. Analiz Yöntemleri

Verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında SPSS ve AMOS paket programları kullanılmıştır. Çalışmada ölçeklerin güvenirlik analizleri, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, korelasyon analizi yapılmış, hipotezlerin test edilmesi aşamasında yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır.

5. Bulgular

Araştırmanın değişkenleri ile ilgili ortalama ve standart sapma değerleri ve değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 2'de sunulmuştur.

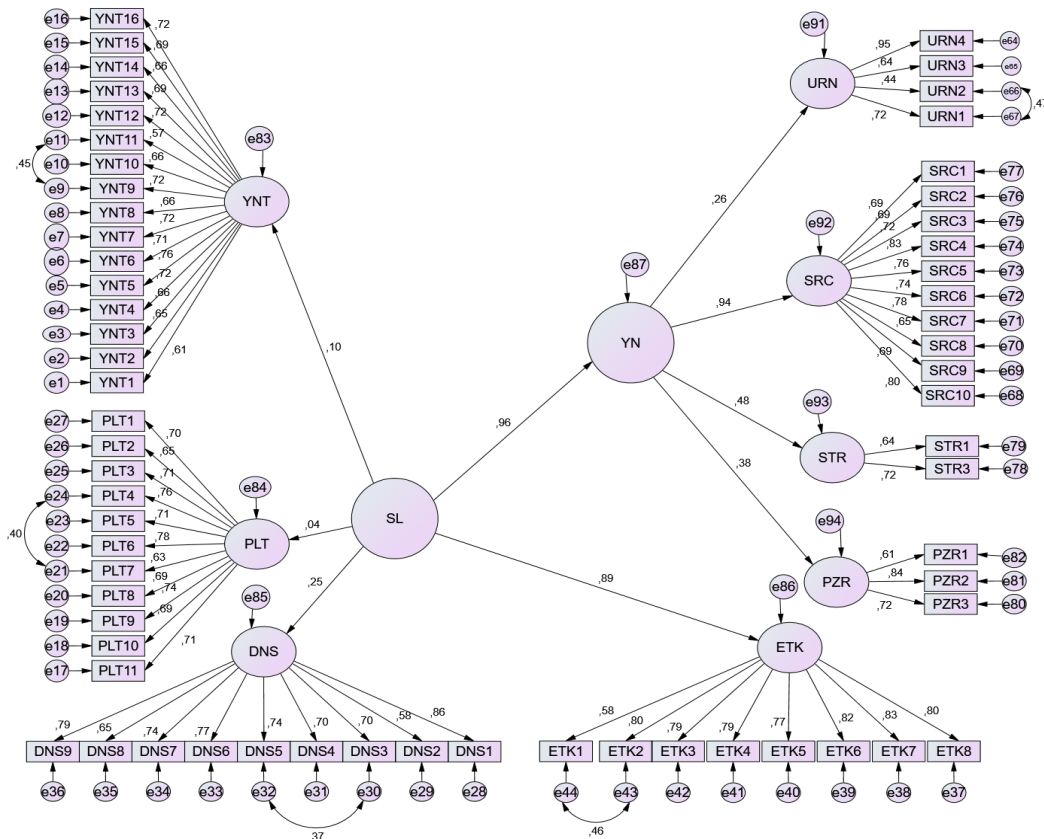
Tablo 2. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyonlar

Faktör	ORT.	SS.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
YNT	4,01	,46									
PLT	3,79	,44	,102*								
DNS	3,58	,50	,013	,160**							
ETK	3,90	,60	,109*	,033	,204**						
URN	3,48	,56	,014	,055	,071	,179**					
SRC	4,06	,63	,054	-,012	,205**	,740**	,272**				
STR	3,60	,54	,137*	,134*	,406**	,310**	,109*	,381**			
PZR	3,65	,54	,039	-,011	,087	,266**	,123*	,301**	,208**		
SL	3,85	,29	,683**	,518**	,509**	,538**	,125*	,388**	,400**	,153**	
YN	3,81	,43	,076	,029	,261**	,695**	,503**	,929**	,533**	,479**	,420**

*p<,05 **p<,01

Korelasyon analizi ile stratejik liderlik ve yenilik yönetimi ve alt boyutlar arasındaki ilişkilerin varlığı ve yönü tespit edildikten sonra araştırma hipotezlerinin test edilmesi için AMOS programı yardımıyla yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi (YEM) ölçüm aracının geçerliliğinin test edilmesinde ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sorgulanmasında kullanılan bir yöntemdir. Faktör analizi ve regresyon analizlerinin birleşiminden oluşmakta ve genellikle gözlenen ve örtük değişkenleri içeren modellerin test edilmesinde kullanılmaktadır. Yapısal modelde bu değişkenler arasındaki doğrudan, dolaylı, aracı ve düzenleyici etkiler test edilmeye çalışılır. Yapısal eşitlik modellemesinin temel amacı kuramsal dayanağı olan bir ilişki örüntüsünün yani bir modelin toplanan veri ile uyumunu ölçmektir (Gürbüz, 2019: 17).

Araştırmanın yapısal modeli Şekil 1'deki gibidir. Modelde YN: yenilik yönetimi, URN: ürün yeniliğini, SRC: Süreç yeniliğini, STR: strateji yeniliğini, PZR: pazar yeniliğini, SL: stratejik liderliği, YNT: yönetsel liderliği, PLT: politik liderliği, DNS: dönüştürücü liderliği, ETK: etik liderliği temsil etmektedir.

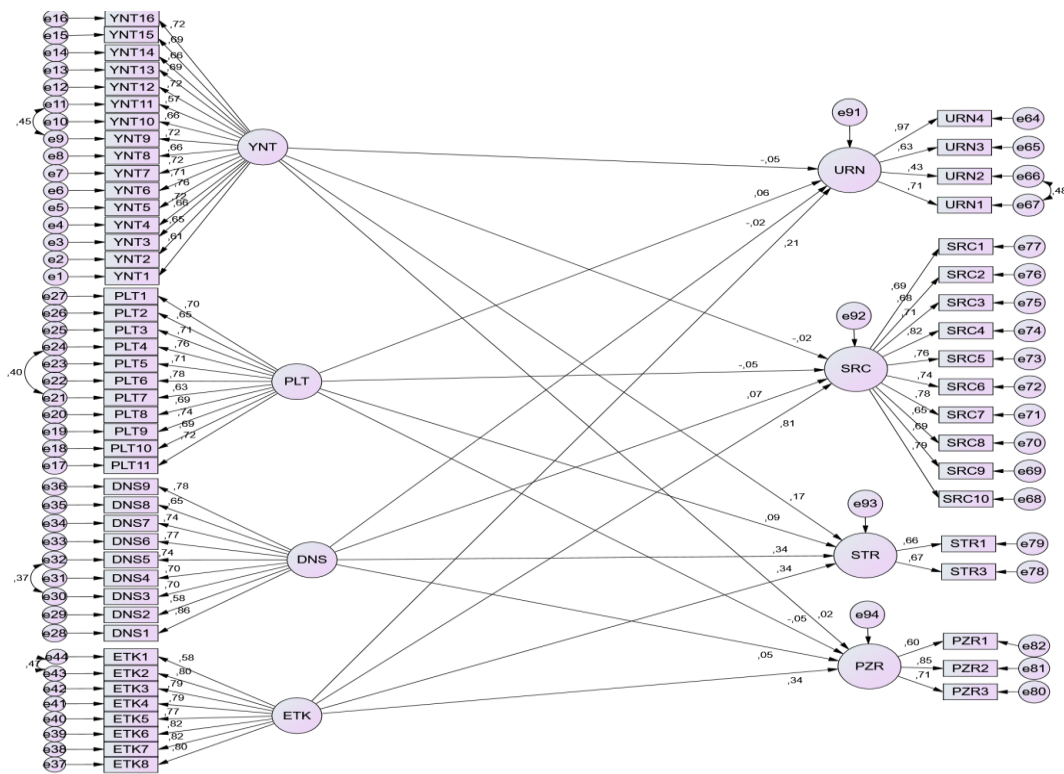

Şekil 1. Araştırmanın Yapısal Modeli

Gerçekleştirilen analiz sonucunda stratejik liderlik ve yenilik yönetimi arasında olumlu ve anlamlı ($\beta=.96$ ve $p<.01$) bir ilişki tespit edilmiş ve H_1 hipotezi desteklenmiştir. Bu verilere göre araştırmaya katılan bankalardaki stratejik liderlerin davranışlarının yenilik yönetimi uygulamaları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Araştırmamızın sonucu, literatür araştırmasıyla elde edilen verileri destekleyici niteliktedir. Sonuç, bankalardaki stratejik liderlerin çalışanlarını güçlendirdikleri, cesaretlendirdikleri, onların memnuniyetlerini, motivasyonlarını sağladıkları, vizyon edinmeleri ve yeniliği

gerçekleştirmeleri yönünde inanç aşıladıkları yönünde yorumlanabilirken, bu durum ise stratejik liderlerinin bankaların yenilik hedeflerine ulaşmaları için çaba sarf ettiklerinin bir göstergesi sayılabilir.

Alt hipotezlerin test edilmesi için yapılan analize yönelik oluşturulan model ise Şekil 2’de gösterilmekte ayrıca yapılan analiz sonuçları ise Tablo 3’de özetlenmektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, etik liderlik faktörünün ürün yeniliği üzerindeki etkisinin anlamlı; dönüşümsel, politik ve yönetsel liderlik faktörlerinin etkisinin anlamsız olduğu görülmektedir. Süreç yeniliği için yapılan analiz sonuçlarına göre, etik liderlik faktörünün etkisi anlamlı; dönüşümsel, politik ve yönetsel liderlik faktörlerinin etkisi anlamsızdır. Strateji yeniliği için yapılan analiz sonuçları değerlendirildiğinde, dönüşümsel, yönetsel ve etik liderlik faktörlerinin etkisi anlamlı iken, politik liderlik faktörünün etkisinin anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak etik liderlik faktörünün pazar yeniliği üzerindeki etkisi anlamlı; dönüşümsel, politik ve yönetsel liderlik faktörlerinin etkisi ise anlamsız bulunmuştur. Bu sonuçlara göre **H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}, H_{1e}, H_{1f}, H_{1g}, H_{1h}, H_{1i}, H_{1j}, H_{1m}, H_{1n}, H_{1o} hipotezleri desteklenmiştir. Öte yandan H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1e}, H_{1f}, H_{1g}, H_{1h}, H_{1i}, H_{1j}, H_{1m}, H_{1n}, H_{1o} hipotezleri ise desteklenmemiştir.**

Şekil 2. Örgüt Kültürü Alt Boyutları İle Yenilik Yönetimi Alt Boyutları İlişkisi

Tablo 3. H₁ Alt Hipotezlerinin Kestirim Sonuçları

Hipotez	Endojen	Etki	Eksojen	St. β	C.R.	p
H _{1a}	URN	←	DNS	-,020	-,316	,752
H _{1b}	URN	←	PLT	,058	,921	,357
H _{1c}	URN	←	YNT	-,046	-,734	,463
H _{1d}	URN	←	ETK	,212	3,239	,001

Hipotez		Endojen	Etki	Eksojen	St. β	C.R.	p
H_1 ($\beta=,96$ $p=0,002^*$)	H_{1e}	SRC	←	DNS	,075	1,744	,081
	H_{1f}	SRC	←	PLT	-,050	-1,161	,246
	H_{1g}	SRC	←	YNT	-,024	-,554	,579
	H_{1h}	SRC	←	ETK	,807	12,574	***
	H_{1i}	STR	←	DNS	,340	4,191	***
	H_{1j}	STR	←	PLT	,088	1,187	,235
	H_{1k}	STR	←	YNT	,169	2,231	,026
	H_{1l}	STR	←	ETK	,336	4,147	***
	H_{1m}	PZR	←	DNS	,051	,766	,443
	H_{1n}	PZR	←	PLT	-,048	-,730	,466
	H_{1o}	PZR	←	YNT	,015	,231	,817
	H_{1p}	PZR	←	ETK	,340	4,982	***

***p<0,001 **p<0,01 *p<0,05

Sonuç ve Öneriler

Çağımızın gereği haline gelmiş olan değişim sürekli devam ederken ekonomik ortamda yaşamsal faaliyetlerini devam ettirmek isteyen işletmelerin bu değişimleri göz ardı etmemeleri ve bu değişimlere duyarsız kalmamaları beklenmektedir. Değişim karşısında katı davranan işletmeler ne kadar büyük olursa olsunlar bir gün faaliyetlerini noktalamak zorunda kalabilmektedir. Bu yüzden rekabet koşullarının git gide zorlaştığı günümüzde, rakiplerden farklı olabilmek, bu farklılığı gerek örgüt içinde gerekse örgüt dışında herkese kabul ettirebilmek, bunu sürekli hale getirmek ve sonuçta da nihai amaç olan karlılığı ve büyümeyi sağlamak, değişmeye ve yenilenmeye karar vermiş işletmelerin amaçları arasında olmalıdır.

Bir bütün olarak tüm örgütü ve iletişimde bulunduğu tüm faktörleri etkileyebilen ve sürekli devam etmesi gereken yenilik faaliyetleri işletmeler adına oldukça kritik kararlar olmakla birlikte karmaşık süreçleri içeren bir yönetim sürecini gerektirmektedir. Bu yüzden, işletmeler kendilerini yenilerken işletmeyi oluşturan ve işletmeyi yakından ve uzaktan ilgilendiren tüm faktörleri göz önüne alarak, oluşturulmuş vizyon doğrultusunda ve misyonundan taviz vermeden tüm faaliyetlerin devam etmesine yön verecek, doğru ve isabetli kararlar alınması için deneyimli, eğitilmiş, bilgili, alanında uzman yönetici ve stratejik liderlere ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışmada stratejik liderlik ve yenilik yönetimi ilişkisini belirleyebilmek adına Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde faaliyet gösteren beş ayrı kamu ve özel bankanın bölge müdürlükleri ve şubelerinde yöneticilik görevini yürüten 281 kişinin katılımıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi neticesinde bankalarda stratejik liderlik davranışlarının yenilik yönetimi uygulamalarını anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmamızın stratejik liderlik ve yenilik yönetimi arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlarının literatür araştırmalarını destekler nitelikte olmasıyla birlikte Maziti, Chinyamurindi ve Marange (2018), Elenkov, Judge ve Wright (2005), Kesting vd. (2015), Li, Bhutto, Nasiri, Shaikh ve Samo (2017), Aslan, Diken ve Şendoğdu (2011), Overstreet, Hanna ve Byrd (2013), Samuel, Siagian ve Octavia (2017), Bossink (2007)'in araştırmalarının sonuçlarıyla benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir.

Stratejik liderlik alt boyutlarının yenilik yönetimi alt boyutlarına olan etkisinin incelendiği analiz sonuçlarına göre ise etik liderlik faktörünün ürün yeniliği üzerindeki etkisi anlamlı ve olumlu; dönüşümsel, politik ve yönetsel liderlik faktörlerinin etkisi ise anlamsız

bulunmuştur. Etik liderlik faktörü süreç yeniliğini pozitif yönde etkilerken; dönüşümsel, politik ve yönetsel liderlik faktörlerinin etkisi anlamsızdır. Dönüşümsel, yönetsel ve etik liderlik faktörleri strateji yeniliğini olumlu etkilemiş, politik liderlik faktörünün strateji yeniliği üzerine etkisi anlamsız bulunmuştur. Son olarak etik liderlik faktörünün pazar yeniliğine etkisi olumlu; dönüşümsel, politik ve yönetsel liderlik faktörlerinin etkisi anlamsız sonuçlanmıştır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında etik liderlik faktörünün tüm yenilik türleri üzerine etkisinin anlamlı ve olumlu yönde oluşu dikkat çekicidir. Elde edilen bu sonuçlar Türk toplum kültürünün etik ve ahlaki değerlerinin bankaların örgüt yapısına yansıdığına güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Bu durum toplumun etik değerlerinden taviz vermeden aynı zamanda değişen çağa uyum sağlanabilirliğin ve milli değerlerin ışığında yenilik yapılabileceğinin bir göstergesidir. Bu sonuçlardan hareketle banka yöneticilerinin yenilikçi olmakla birlikte etik değerleri koruyan liderlerden oluştuğu ayrıca yöneticilerin değişen çağın gerisinde kalmamak gerektiğinin bilincine sahip yöneticiler olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dönüşümsel ve yönetsel liderlik faktörleri ise strateji yeniliğini anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilemektedir. Stratejik liderlerin Türk toplum kültürünün özgürlük, eşitlik, yardımsever olma, başkalarının iyiliğini kendi çıkarlarına tercih etme, sorumluluk alma gibi dönüşümsel liderliği temsil eden manevi değerleri ile istikrarlı olma, düzeni sürdürme, güce önem verme, amaca odaklanma gibi yönetsel değerleri eşliğinde şekillenen liderlik davranışlarının örgüt stratejilerinde yapılacak yenilikleri olumlu olarak etkilediği ifade edilebilir. Bu sonuçlara ilaveten tüm yenilik türlerini açıklamada yetersiz kalan politik liderlik boyutu ile yenilik çeşitlerini açıklamada yetersiz kalan diğer stratejik liderlik boyutlarının yeniliğin boyutları üzerine etkilerini ölçmeye yönelik akademik araştırmaların artırılması önerilebilir.

Yenilik kararlarında başarılı olmak isteyen örgüt yöneticileri, çevrede oluşabilecek değişimleri önceden tahmin ederek, değişimi öngörerek faaliyetlerini düzenlemeli, esnek ve yeniliğe açık bir örgüt yapısı oluşturabilmelidir. Yeniliğe açık ve değişim karşısında direnç göstermeyecek şekilde, çalışanlarını bu doğrultuda destekleyen, teşvik eden, motivasyonlarını artıran ve çalışanlarına uygun çalışma ortamı hazırlayan örgütlerin daha başarılı işletmeler olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden yeniliğin önündeki tüm engeller ortadan kaldırılarak, yaratıcılıkları desteklenmeli, çalışan hakları gözetilerek cesaretlendirilmeli, çalışan gelişimine üst düzeyde önem verilmelidir. Ayrıca işgören katılımı, çalışanları güçlendirme, bilgiye ulaşma, bilgili çalışanlara sahip olma ve çalışanların eğitilmesi konularına özen gösterilmelidir. Örgütlerin öğrenme hususuna verecekleri azami önem ve öğrenmeye açıklık, yenilik yönetiminin etkinliğini ve örgütlerin uzun vadeli başarı şansını artıracaktır. Örgütler öğrendikçe, kendilerini geliştirme güduları harekete geçecek ve haliyle yenilik yapma isteği de kendiliğinden gelişecektir. Tüm bunların yanı sıra yenilik sürecinde yapılması gereken tüm faaliyetlerin duygularını kontrol edebilen, örgüt çıkarlarını kendi çıkarları gibi düşünen uzman kişilerce yani stratejik liderler tarafından yapılmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Yenilik süreci devam ederken gerekli bilgi ve teknoloji eşliğinde işletmenin tüm fonksiyonları arasında koordinasyona, en kıymetli değerlerden biri olan zamanın etkin kullanımına dikkat edilmelidir. Aksi halde ilave masraflara katlanması gerektiği unutulmamalıdır.

Araştırma literatüre olan katkılarının yanında bazı kısıtları da beraberinde barındırmaktadır. Araştırma sadece bankacılık sektöründe Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, 5 ayrı banka üzerinde yapılmıştır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarının genellenebilmesi için farklı sektör, farklı şehir veya bölgelerde de yapılması gerekmektedir.

Kavramlara daha geniş çerçeveden bakabilmek ve birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyabilmek için akademik çalışmalarda daha fazla konu olması tavsiye edilmekte böylece bilim adına katkı sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada veriler önceden hazırlanmış bir soru formu ile elde edilmiş, gelecek araştırmalar için araştırmada ele alınan değişkenleri nitel olarak ele alarak ilişkiler bu doğrultuda incelenebilir. Ayrıca bu araştırma kesitsel bir çalışma niteliğinde olduğu için neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak çok zordur. Bundan sonraki çalışmalar kavramlar arasında neden-sonuç ilişkilerini açıklayabilmek adına boylamsal nitelikte yapılabilir.

Kaynakça

- Adair, J. (2013). *Etkili Stratejik Liderlik*. Güneş, S. F. (Çev.), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Amabile, T. M. ve Fisher, C. M. (2014). Stimulate creativity by fueling passion. In: *Handbook of Principles of Organizational Behaviour: Indispensable Knowledge for Evidence-Based Management*, Lodge, E. A. (Ed.). Wiley, United Kingdom, pp.481-497.
- Aslan, Ş., Diken, A. ve Şendoğdu, A. A. (2011). Investigation of the effects of strategic leadership on strategic change and innovativeness of SMEs in a perceived environmental uncertainty. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24: 627-642.
- Barutçugil, İ. (2013). *Stratejik Yönetim*. Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3): 588-606. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.88.3.588>
- Bessant, J. ve Tidd, J. (2018). İnovasyon zorunluluğu. *İnovasyon ve Girişimcilik*. Aslan, E. (Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss.3-44.
- Bossink, B. A. G. (2007). Leadership for sustainable innovation. *International Journal of Technology Management and Sustainable Development*, 6(2): 135-149. https://doi.org/10.1386/ijtm.6.2.135_1
- Ceausu, I., Murswieck, R., Kurth, B. ve Ionescu, R. (2017). The organizational culture as a support of innovation processes. *International Journal of Advanced Engineering and Management Research*, 2(6): 2456-3676.
- Çelik, A. ve Şimşek, M. Ş. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*. Eğitim Akademi Yayınları, Konya.
- Daft, R. L. (2008). *The Leadership Experience*. Thomson South Western, USA.
- Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators. *Academy of Management*, 34(3): 555-590.
- Davenport, T. H. (1993). *Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology*. Harvard Business School Press, Boston.
- Davila, T., Epstein, M. J. ve Shelton, R. (2006). *Making Innovation Work: How to Manage It, Measure It and Profit From It*. Pearson Education, Inc., USA.
- Dinler Sakaryalı, A. M. (2014). İnovasyon ve risk sermayesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1): 183-210.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. HarperCollins Publishers, Inc., USA.
- Drucker, P. F. (2002). *The Discipline of Innovation*. Harvard Business Review, USA.
- Elenkov, D. S., Judge, W. ve Wright, P. (2005). Strategic leadership and executive innovation influence: An international multi-cluster comparative study. *Strategic Management Journal*, 26(7): 665-682. <https://doi.org/10.1002/smj.469>
- Eren, E. (2006). *Stratejik Yönetim*. Timur. N. (Ed.), 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1491, Eskişehir.
- Eren, E. (2007). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

- Ferris, G. R., Davidson, S. L. ve Perrewé, P. L. (2010). *Political Skill at Work: Impact on Work Effectiveness*. Nicholas Brealey, America.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS İle Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hu, L. Ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1): 1-55. <http://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Huang, Z., Chang, S. ve Wu, J. (2017). A study on the influence of team members' social media interaction perception on employee creativity. *American Journal of Industrial and Business Management*, 7(11): 1209-1228. <http://dx.doi.org/10.4236/ajibm.2017.711086>
- İşcan, Ö. F. (2002). *Küresel İşletmecilikte Dönüştürücü Liderlik Anlayışı-Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kahn, K. B. (2018). Understanding innovation. *Business Horizons*, 61(3): 451-460.
- Kesting, P., Ulhøi, J. P., Song, J. L. ve Niu, H. (2015). The impact of leadership styles on innovation management-A review and a synthesis. *Journal of Innovation Management*, 3(4), 22-41. https://doi.org/10.24840/2183-0606_003.004_0004
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equations Modeling*. Guilford Press, New York.
- Li, W., Bhutto, T. A., Nasiri, A. R., Shaikh, A. H. ve Samo, F. A. (2017). Organizational innovation: The role of leadership and organizational culture. *International Journal of Public Leadership*, 14(1): 33-47. <https://doi.org/10.1108/IJPL-06-2017-0026>
- Markides, C. (1998). Strategic innovation in established companies. *Sloan Management Review*, 39(3): 31-42.
- Marsh, H. W. ve Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First-and higher order factor models and their invariance across groups. *Psychological Bulletin*, 97(3): 562-582. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.3.562>
- Masciulli, J., Molchanov, M. A. ve Knight, W. A. (2009). Political leadership in context. In: *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*, Masciulli, J., Molchanov, M. A. ve Knight, W. A. (Eds). Ashgate Publishing, USA, pp. 3-30.
- Maziti, L. Chinyamurindi, W. ve Marange, C. (2018). The relationship between strategic leadership, innovation performance and competitive advantage amongst a sample of small businesses in South Africa. *Journal of Contemporary Management*, 15: 368-394.
- Orr, R. A. (2012). *Authentic Managerial Leadership: Learning the Essential Leadership Principles and Management Skills for Ministry Effectiveness*. Xulon Press, USA.
- OSLO Manual (2005). *Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*. 3rd Edition, OECD, Paris.
- Overstreet, R. E., Hanna, J. B. ve Byrd, T. A. (2013). Leadership style and organizational innovativeness drive motor carriers toward sustained performance. *The International Journal of Logistics Management*, 24(2): 247-270. <https://doi.org/10.1108/IJLM-12-2012-0141>
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2011). *Örgütsel Davranış*. 5. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

- Öztekin, H. (2016). *Asrın Yöneticileri İçin Çağdaş Liderlik*. Net Medya Yayıncılık, Antalya.
- Palladan, A. A., Abdulkadir, K. B. ve Chong, Y. W. (2016). The effect of strategic leadership, organization innovativeness, information technology capability on effective strategy implementation: A study of tertiary institutions in Nigeria. *IOSR Journal of Business and Management*, 18(9): 109-115. <https://doi.org/10.9790/487X-180901109115>
- Pisapia, J. (2006). *Mastering Change in a Globalizing World: New Directions in Leadership*. (Education Policy Studies Series No. 61), The Hong Kong Institute of Educational Research, The Chinese University of Hong Kong. https://www.academia.edu/302672/Mastering_Change_In_a_Globalizing_World_New_Directions_In_Leadership, (02.10.2018).
- Pisapia, J. R. ve Lin, Y. (2011). Values and actions: An exploratory study of school principals in the mainland of China. *Frontiers of Education in China*, 6(3): 361–387. <https://doi.org/10.1007/s11516-011-0137-z>
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2015). Örgütsel değişim ve stres yönetimi. *Örgütsel Davranış*, Aydın, B. (Çev.), Erdem, İ. (Çev. ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss.589-628.
- Rotberg, R. I. (2012). *Transformative Political Leadership: Making a Difference in the Developing World*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Rowe, W. G. ve Guerrero, L. (2013). *Cases in Leadership*. 3rd Edition, SAGE Publications, USA.
- Rowley, J., Baregheh, A. ve Sambrook, S. (2011). Towards an innovation-Type mapping tool. *Management Decision*, 49(1): 73-86. <https://doi.org/10.1108/00251741111094446>
- Sarros, J. C., Cooper, B. K. ve Santora, J. C. (2008). Building a climate for innovation through transformational leadership and organizational culture. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 15(2): 145-158. <https://doi.org/10.1177%2F1548051808324100>
- Semuel, H., Siagian, H. ve Octavia, S. (2017). The effect of leadership and innovation on differentiation strategy and company performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237: 1152-1159. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2017.02.171>
- Shelton, E. J. (2012). *Transformational Leadership: Trust, Motivation and Engagement*. Trafford Publishing, USA.
- Shergill, G. S. ve Nargundkar, R. (2005). Market orientation, marketing innovation as performance drivers. *Journal of Global Marketing*, 19(1): 27-47. http://doi.org/10.1300/J042v19n01_03
- Talke, K., Salomo, S. ve Kock, A. (2011). Top management team diversity and strategic innovation orientation: The relationship and consequences for innovativeness and performance. *The Journal of Product Innovation Management*, 28(6): 819-832. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-5885.2011.00851.x>
- Turan, B. (2014). *Yöneticilerin Çevresel Belirsizlik Algısının Stratejik Liderlik Davranışları Üzerindeki Rolü: Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uğurluoğlu, Ö. ve Çelik, Y. (2009). Örgütlerde stratejik liderlik ve özellikleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2): 121-156.

- Utterback, J. M. ve Abernathy, W. J. (1975). A dynamic model of process and product innovation. *Omega*, 3(6): 639-656. [https://doi.org/10.1016/0305-0483\(75\)90068-7](https://doi.org/10.1016/0305-0483(75)90068-7)
- Ülgen, H., Mirze, S. K. (2010). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Vila, N. ve Kuster, I. (2007). The importance of innovation in textile firms. *European Journal of Marketing*, 41(1/2): 17-36. <https://doi.org/10.1108/03090560710718094>
- Yıldırım, F. (2015). *Örgüt Kültürünün Yeniliğe Etkisinde Personel Güçlendirmenin Biçimlendirici Rolü*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.